

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE 1989 SONRASI YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERDE
BANKALARIN İSTİHDAM POLİTİKALARI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Gözde Sinem TOPRAK

Danışman
Doç. Dr. Murat AYDIN

anakkale - 2018

TAAHHÜTNAME

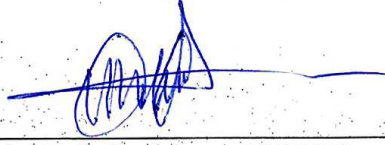
Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Türkiye’de 1989 Sonrası Yaşanan Ekonomik Krizlerde Bankaların İstihdam Politikaları**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07/02/2018

Gözde Sinem TOPRAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

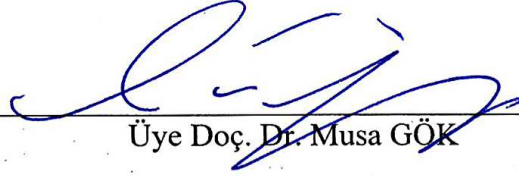
**Gözde Sinem TOPRAK'a ait TÜRKİYE'DE 1989 SONRASI YAŞANAN
EKONOMİK KRİZLERDE BANKALARIN İSTİHDAM POLİTİKASI** adlı çalışma,
jürimiz tarafından Maliye Anabilim Dalı, **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak
oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Üye Doç. Dr. Murat AYDIN
(Danışman)

Üye Doç. Dr. Serdar KURT

Üye Doç. Dr. Musa GÖK

Tez No : 10177396
Tez Savunma Tarihi : 19.01.2018

ONAY

Doç. Dr. Şerif KORKMAZ
Enstitü Müdürü

07/01/2018

ÖZET

TÜRKİYE’DE 1989 SONRASI YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERDE BANKALARIN İSTİHDAM POLİTİKASI

Dünyada, buna Türkiye’de dâhil olmak üzere günümüze kadar pek çok ekonomik kriz yaşanmıştır. Yaşanan ekonomik krizler, ekonomik ve politik istikrarın sağlanmasında son derece önemli bir sorunsal haline gelmiştir. Ekonomik krizlerin, bankaların istihdam politikaları üzerinde yarattığı etkiler ise finans sektörünün ekonomi açısından vazgeçilmez olması nedeniyle incelenmesi gereken önemli bir konuyu oluşturmuştur.

Bu nedenle, bu tez çalışmasında, hem literatür taraması hem de ampirik bir çalışma ile Türkiye’de 1989 sonrası yaşanan krizlerin, bankaların istihdam politikaları üzerinde yaratmış olduğu etkiler incelenmeye çalışılmıştır. Bunun içinde öncelikle literatür taraması yoluyla; ekonomik kriz, istihdam ve bankacılık kavramları açıklanarak tarihsel perspektifte bankacılığın gelişimi incelenerek, 1989 yılına kadar yaşanan ekonomik krizlerde bankacılık sektörünün istihdam politikası değerlendirilmiştir. Çalışmanın asıl amacı olan 1989 sonrasında yaşanan krizler ve bankaların istihdam politikaları üzerine etkileri ise yıllar itibariyle bankaların personel ve şube sayıları verileri baz alınarak incelenmiş, sonrasında bir regresyon modeli kurularak krizlerin bankaların istihdam politikaları üzerinde yapısal bir kırılmaya sebep olup olmadığı test edilmiştir. Bu amaçla yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanmış ve açıklayıcı değişkenlerin tümünde yapısal kırılmanın olduğu sonucuna varılmıştır. Daha sonra kriz yılları modele kukla değişken olarak eklenmiş ve regresyon modeli kurulmuştur. Bu sayede otokorelasyon ile değişen varyans sorununun olmadığı görülmüştür. Sonuç olarak BNKI değişkenine yalnızca TRI ve 2001 kriz yılının istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

İstihdam politikaları açısından başarıya ulaşabilmek ve sağlıklı istihdam politikaları geliştirebilmek için öncelikli olarak ülkelerde ekonomik krizlere neden olan faktörler tespit edilerek yapısal sorunlar çözüme kavuşturulabilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, Banka, İstihdam Politikaları, Türkiye

ABSTRACT

THE EMPLOYMENT POLICIES OF THE BANKS WITHIN ECONOMIC CRISIS LIVED AFTERWARDS 1989 IN TURKEY

There has been so many economic crisis all over the world including Turkey. The lived or experienced Economic crisis has always been a crucial problem in providing both Economic and Politic steadiness. The Economic Crisis by the way created an important subject which has to be analysed as it's been an inevitable situation in terms of Economic Crisis though effects over the Employment Policy of the banks.

Thus in this thesis examined not only literally but also empirically ;the Economic Crisis effects over the Employment Policy of the Banks in Turkey afterwards 1989 .The effects of the crises experienced in 1989 after the main aim of the work and the employment policies of the banks were examined by years based on the data of the personnel and branch numbers of the banks and then a regression model was set up to test whether the crises caused a structural breakdown of the employment policies of the banks. For this purpose, a structural fracture unit root test was applied and it was concluded that structural fractures were used throughout the explanatory variables. Later, in the years of crisis, the model was added as a dummy variable and a regression model was established. There was no autocorrelation and variance problem on this scale. As a result, it was determined that BNKI variable was only statistically significant and negative effect of TRI and 2001 crisis year.

In order to achieve success in terms of employment policies and to be able to develop healthy employment policies, structural problems should be solved by determining the factors that cause economic crises in the countries in the first place.

Keywords: Economic Crisis, Bank, Employment Policies, Turkey

ÖNSÖZ

Geçmişten günümüze ekonomi, hayatımızın her safhasını etkileyecek hassasiyete sahip olurken, bankalar ise teknolojinin gelişmesiyle eş zamanlı ekonominin içinde giderek büyüyen bir paya sahip olmuştur. Ekonomide yaşanan krizler birçok alanda yoğun olarak işlenmiş olmasına rağmen ekonominin içinde büyükçe bir paya sahip olan bankaların istihdamı açısından çok fazla incelenmemiştir. Bu nedenle, bu çalışma konunun önemini arttırmaktadır.

Kriz dönemlerinde bankacılık sektörü istihdamı açısından yapısal bir değişiklik gösterip göstermediğini incelediğim bu önemli çalışma konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanlarını esirgemeyerek eleştirileriyle yol gösteren Sayın danışman hocam Doç. Dr. Murat AYDIN'a, alanında her zaman bana yardımlarını esirgemeyen ve çalışmamı destekleyen Doç. Dr. Serdar KURT'a, hayattaki bakış açımı değiştirecek güçte eğitim hayatıma yön veren Sayın Doç. Dr. Ufuk GENCEL'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

EKONOMİK KRİZ, İSTİHDAM VE BANKACILIK SEKTÖRÜ: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Ekonomik Kriz	3
1.1. Ekonomik Kriz Tanımı	3
1.2. Ekonomik Krizlerin Nedenleri.....	6
1.2.1. Finansal Serbestleşme	6
1.2.2. Makro Ekonomik Yapıda Ortaya Çıkan Sürdürülemez Dengesizlik	8
1.2.3. Ters Seçim ve Ahlaki Tehlike	9
1.2.4. Sürü Psikolojisi.....	12
1.3. Ekonomik Krizlerin Sınıflandırması.....	13
1.3.1. Reel Sektör Krizleri	13
1.3.2. Finansal Krizler	14
1.3.2.1. Borç Krizleri.....	15
1.3.2.2. Para Krizleri	15
1.3.2.3. Bankacılık Krizleri	16

1.3.2.4.	Borsa Krizleri	16
1.3.2.5.	İkiz Krizler	17
1.4.	Ekonomik Krizlerin Etkileri	18
2.	İstihdam	20
2.1.	İstihdam Tanımı ve Türleri	20
2.2.	İstihdam Politikaları	21
2.2.1.	Aktif İstihdam Politikaları	21
2.2.1.1.	Mesleki Eğitim/Yetiştirme	22
2.2.1.2.	Ücret ve İstihdam Sübvansiyonları	22
2.2.1.3.	Eşleştirme Hizmetleri	22
2.2.1.4.	Kendi İşini Kuranlara Yardım ve Mikro Krediler	23
2.2.1.5.	Doğrudan Kamu Sektöründe İstihdam	24
2.2.2.	Pasif İstihdam Politikaları	24
2.2.2.1.	İşsizlik Sigortası	24
2.2.2.2.	İşsizlik Yardımları	25
2.2.2.3.	Kıdem Tazminatı	25
3.	Bankacılık Sektörü	25
3.1.	Banka Tanımı	25
3.2.	Bankacılığın Tarihçesi	28
3.2.1.	Dünyada Bankacılık	28
3.2.2.	Osmanlı Devletinde Bankacılık	29
3.2.3.	Cumhuriyet Döneminden Günümüze Bankacılık	30
3.2.3.1.	Ulusal Bankalar Dönemi (1923-1932)	30
3.2.3.2.	Kamu Bankaları Dönemi (1933-1944)	31
3.2.3.3.	Özel Bankalar Dönemi (1945-1960)	31
3.2.3.4.	Planlı Dönem (1960-1980)	32
3.2.3.5.	Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1981-2001)	32

3.2.3.6. Yeniden Yapılandırma Dönemi (2002-2007)	34
3.3. Banka Çeşitleri.....	34
3.3.1. Mevduat Bankaları	34
3.3.2. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna Devredilen Bankalar.....	35
3.3.3. Kalkınma ve Yatırım Bankaları.....	35
3.3.4. Katılım Bankaları	35
3.4. Bankaların Fonksiyonları.....	36
3.4.1. Finansal Aracılık Yapma	36
3.4.2. Likidite Yaratmak.....	36
3.4.3. Kredi Talep Edenleri Değerlendirmek ve İzlemek.....	37
3.4.4. Para Politikalarının Etkinliğini Arttırmak	37
3.4.5. Ekonomik İstikrarı Etkilemek	37
3.4.6. Dış Ticareti Fonlamak ve İhracatı Teşvik Etmek.....	38
3.4.7. Kaydi Para Yaratma Fonksiyonu.....	38

BÖLÜM II

1989 SONRASI TÜRKİYE’DE YAŞANAN KRİZLERİN BANKALARIN İSTİHDAM POLİTİKALARINA ETKİLERİ

1. 1989 Öncesi Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler ve Bankaların İstihdam Politikaları	39
2. 1989 Yılı ve Sonrası Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler ve Bankaların İstihdam Politikaları	43
2.1. 1989 Yılında Yaşanan Ekonomik Kriz ve Bankaların İstihdam Politikaları.....	44
2.2. 1994 Yılında Yaşanan Ekonomik Kriz ve Bankaların İstihdam Politikaları.....	47
2.3. 2000-2001 Yıllarında Yaşanan Ekonomik Krizler ve Bankaların İstihdam Politikaları	51
2.4. 2008 Yılında Yaşanan Ekonomik Kriz ve Bankaların İstihdam Politikaları.....	58

BÖLÜM III**TÜRKİYE’DE 1989 SONRASI YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERDE
BANKARARIN İSTİHDAM POLİTİKALARI: AMPİRİK BULGULAR**

1. Yöntem: Zaman Serisi	65
1.1. Yapısal Değişiklik.....	66
1.2. Durağanlık Testi	67
2. Veri Seti.....	70
3. Birim Kök Testi	75
4. Regresyon Analizi	87
SONUÇ	91
KAYNAKÇA.....	95

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Genişletilmiş Dickey Fuller Testi
A.Ş.	: Anonim Şirket
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
Çev.	: Çeviren
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senetleri
EFT	: Elektronik Fon Transferi
FED	: Federal Reserve Bank
GSMH	: Gayrisafi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İŞGEM	: İş Geliştirme Merkezi
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
MASAK	: Mali Suçları Araştırma Kurulu
MB	: Merkez Bankası
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
TAO	: Türkiye Anonim Ortaklığı
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TABLOLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1.1. Öncü Göstergeler	5
Şekil 1.1. Ekonomik Kriz Çeşitleri	13
Tablo 2.1. 1965-1987 Yılları İtibariyle Türkiye’deki Bankaların Şube Sayısı	41
Tablo 2.2. 1965-1987 Yılları İtibariyle Türkiye’deki Bankaların Personel Sayısı	42
Tablo 2.3. 1988-1993 Yılları İtibariyle Türkiye’deki Bankaların Şube Sayısı	44
Tablo 2.4. 1988-1993 Yılları İtibariyle Türkiye’deki Bankaların Personel Sayısı	45
Tablo 2.5. İç Borçların alıcılara Göre Dağılımı (1993-1995) (Bin TL)	47
Tablo 2.6. 6. Plan Döneminde Ekonomik Durum (Milyar \$)	47
Tablo 2.7. 1994-2000 Yılları İtibariyle Türkiye’deki Bankaların Şube Sayısı	49
Tablo 2.8. 1994-2000 Yılları İtibariyle Türkiye’deki Bankaların Personel Sayısı	49
Tablo 2.9. TMSF’ye İntikal Eden Bankalar – 1	52
Tablo 2.10. TMSF’ye İntikal Eden Bankalar – 2	53
Tablo 2.11. 2000-2007 Yılları İtibariyle Türkiye’deki Bankaların Şube Sayısı	54
Tablo 2.12. 2000-2007 Yılları İtibariyle Türkiye’deki Bankaların Personel Sayısı	54
Tablo 2.13. 2015 Tarihi İtibariyle Türkiye’de Finansal Sektörün Düzenlenmesi ve Denetlenmesi	55
Tablo 2.14. Bankacılık Alanında Yapılan Değişiklikler	56
Tablo 2.15. 2008-2016 Yılları İtibariyle Türkiye’deki Bankaların Şube Sayısı	58
Tablo 2.16. 2008-2016 Yılları İtibariyle Türkiye’deki Bankaların Personel Sayısı	59
Grafik 2.1. 1988-2016 Yılları İtibariyle Bankaların Şube Sayıları	62
Grafik 2.2. 1988-2016 Yılları İtibariyle Bankaların Personel Sayıları.....	62
Tablo 3.1. Özet İstatistikler	71
Grafik 3.1. Bankacılık Sektörü İstihdamı Değişimi	72

Grafik 3.2. Ekonomik Büyüme.....	73
Grafik 3.3: Toplam İstihdamın Toplam Nüfusa Oranı	74
Grafik 3.4. Bankacılık Sektörü Kârları Değişimi	75
Grafik 3.5. Toplam Kredi Hacmi Değişimi	75
Tablo 3.2. Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi.....	86
Tablo 3.3. Regresyon Sonuçları	88
Tablo 3.4. Açıklayıcı Değişkenler Korelasyon Matrisi.....	91

GİRİŞ

Küreselleşen dünya ile birlikte ekonomik krizlerin ülke ekonomileri üzerinde yaratmış olduğu etkiler de ağırlaşmaktadır. Özellikle 1929 yılında yaşanan ekonomik kriz dünya çapında ki boyutları itibariyle yaşanan en ağır kriz olarak kabul görmüştür. Bu kriz sonucunda Klasik İktisadi anlayışın önerileri artık geçerliliğini kaybetmiş ve Keynesyen İktisadi yaklaşımın önerileri kabul görür hale gelmiştir. Kısacası yaşanan ekonomik krizin etkileri tüm dünya ekonomileri üzerinde büyük ve köklü değişikliklere neden olmuştur. 1929 yılına kadar geçen süreçte ekonomik krizler, üzerinde çok fazla durulmayan bir konu iken yaşanan büyük bunalım sonucunda üzerinde yoğun tartışmalar ve araştırmaların yapıldığı bir konu haline gelmiştir. Özellikle ekonomik krizlerin finans sektörü üzerindeki etkileri ayrı bir öneme sahip olmuştur. Çünkü güçlü bir ekonomiden bahsedebilmek için güçlü bir finans sektörüne ihtiyaç vardır.

Finans sektörü içerisinde bankalar ayrı bir öneme sahiptir. İstikrarlı ve iyi işleyen bir ekonomik sistemden bahsedebilmek için güçlü bir bankacılık geleneğinin oturmuş olması son derece önemlidir. Bu kapsamda yapılan bu çalışmada öncelikli olarak kriz kavramı açıklanmıştır. Ayrıca ekonomik kriz sınıflandırılması yapılmış ve krizlerin etkileri üzerinde durulmuştur. Daha sonra istihdam kavramı açıklanarak, istihdam politikaları konusu incelenmiştir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında bankacılık sektörü, öncelikli olarak tarihsel gelişimi açısından incelenmiş daha sonra banka çeşitleri ve bankaların fonksiyonları üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Türkiye’de 1989 sonrası yaşanan ekonomik krizler ve bankaların istihdam politikaları açıklanmıştır. Bu kapsamda 1989 öncesi Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler ve bankaların istihdam politikaları öncelikli olarak incelenmiş olup sonrasında 1989’dan itibaren 1994, 2000-2001 ve 2008 yıllarında yaşanan ekonomik krizler ve bankaların istihdam politikaları değerlendirilmiştir. Bu amaçla bankaların yıllar itibariyle personel sayıları ve şube sayıları belirlenerek özellikle kriz yıllarında ve kriz sonrası yıllarda bankaların istihdam politikalarının nasıl bir seyir izlediği belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, ekonomik krizlerin bankaların istihdam politikaları üzerinde yapısal bir değişiklik yaratıp yaratmadığını test etmek amacıyla bir regresyon modeli kurulmuştur.

BÖLÜM I

EKONOMİK KRİZ, İSTİHDAM VE BANKACILIK SEKTÖRÜ: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Ekonomik Kriz

Ekonomik kriz başlığı altında, ekonomik krizin literatürdeki tanımlarına, nedenlerine, sınıflandırılmasına ve etkilerine yer verilecektir.

1.1. Ekonomik Kriz Tanımı

Kriz genel olarak; bir kişinin, topluluğun veya organizasyonun o anki durumunu etkileyen ancak önceden tahmin edilmesi mümkün olmayan bir kavram olarak tanımlanabilir. Kriz yerine ayrıca buhran ya da bunalım kavramları da kullanılabilir. Türk Dil Kurumu tarafından ise; “ekonomide, çöküntü; bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran” şeklinde tanımlanmıştır¹.

Ekonomik krizler, bazı ortak nitelikler etrafında kavramsallaştırılarak tanımlanabilir. Bu kapsamda; üretimde yaşanan hızlı bir küçülme ile birlikte, fiyatların düşmesi, çok fazla sayıda işletmeyi içine alan bir iflas dalgasının yaşanması, işsizlikte yaşanan çok büyük artışlar, verilen ücretlerin düşmesi, toplumsal gerginliklerin her geçen gün artması ve son nokta olarak borsanın ya da banka sisteminin çökmesi yapılabilecek en genel ekonomik kriz tanımıdır². Yapılan bir başka tanımlamaya göre ise ekonomik kriz, herhangi bir hizmet, üretim faktörü, mal veya döviz piyasasında ortaya çıkan, fiyat ve/veya miktarlarda gerçekleşen şiddetli dalgalanmalardır³.

Başka bir tanımlamada ise ekonomik kriz; önceden bilinmesi mümkün olmayan ve tahmin edilmeyen bazı olumsuzluklardan; makro düzeyde devletin, mikro düzeyde de

¹ Özge Arslan Coşkun, 2001 ve 2008 Krizlerinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkilerinin Karşılaştırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2015, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, s. 3.

² Bernard Rosier, *İktisadi Kriz Kuramları*, (çev. Nurhak Yentürk), İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 20.

³ Aykut Kibritçioğlu, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler (1969-2001)”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 41, 2001, s. 175.

firmaların etkilenmesidir şeklinde yapılmıştır⁴. Eğer ekonomide ters seçim ve ahlaki tehlike sorunları mevcut ise ülke ters seçim ve ahlaki tehlikenin yarattığı büyük bir sorunsalla karşı karşıya kalacaktır. Bu noktada finansal piyasalar ellerinde bulundurdukları fonları üretken yatırımlara aktarmak yerine üretken olmayan yatırımlara aktarabilecek ve sonuç olarak finansal piyasalarda bozulmalar meydana gelecektir. Finansal piyasalarda ortaya çıkan bu bozulmalar da ekonomik krizin bir diğer tanımını oluşturmaktadır⁵.

Ekonomik krizler, çıkış sebepleri doğrultusunda çeşitlilik göstermektedir. Krizlere ait bazı öncü göstergelerin varlığını savunan ekonomistlere göre; öncülerden bazıları, beklenen enflasyonda artış, faiz oranlarında yükselme, menkul kıymetler borsasında ani düşüş şeklinde olabilmektedir. Çünkü burada örneğin kredi faiz oranlarını da yükselmesi kredilerin geri dönüşlerinde batıklar meydana getirebileceği gibi bu durum, bankacılık sektöründe batık kredileri arttıracığından kredi maliyetlerinin yükselmesine ve bankacılık sektöründe panik oluşmasına neden olabilecektir⁶.

Ekonomik krizlerin çeşitli göstergeleri vardır. Bunları, makroekonomik göstergeler, cari hesap ve borçla ilgili göstergeler, finansal göstergeler ve mikroekonomik göstergeler olmak üzere sınıflandırmak mümkündür. Bu göstergeleri daha detaylı bir şekilde ifade etmek gerekirse şöyledir⁷;

- Makroekonomik Göstergeler: Yatırım/GSMH, yatırım artış oranı/GSMH, reel GSMH artış oranı, enflasyon, kamu açıkları/Gayrisafi Milli Hâsıla (GSMH), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) faiz oranlarına göre fark, sermaye kontrolleri, bölgesel yayılma göstergeleri.
- Cari Hesapla ve Borçlarla İlgili Göstergeler: İthalat/GSMH, ihracat + ithalat/GSMH, reel döviz kuru değerlendirme oranı, toplam borç/GSMH, dış ticaret dengesi, dış ticaret hadleri, cari hesap açığı/GSMH, ihracat/GSMH, borç-servisi/GSMH, ihracat artış oranı, kısa vadeli borç/toplam borç, kısa vadeli dış borç/uluslararası rezerv, toplam borç/uluslararası rezerv, toplam borç/ihracat, borç servisi/ihracat, faiz ödemeleri/ihracat,

⁴ Coşkun Can Aktan, Hüseyin Şen, “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 42, 2001, s. 1225.

⁵ Frederic S. Mishkin, “Preventing Financial Crises: An International Perspective”, NBER Working Papers, No: 4636, 1994, s. 9.

⁶ Kutlu Tekin Coşkun, Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri (1923-2001), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2004, Selçuk Üniversitesi, Konya, s. 3-4.

⁷ Turan Yay, Gülsün Gürkan Yay, Ensar Yılmaz, *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 2011/47, İstanbul 2001, s. 29-30.

Finansal Göstergeler: Özel sektöre açılan kredi/GSMH artışı, M2/uluslararası rezerv, M2/GSMH, uluslararası rezervler/ithalat, bankalara verilen Merkez Bankası (MB) kredileri/GSMH, faiz oranlarındaki değişimler, iç kredilerin artış oranı, para çarpanındaki değişimler, özel sektör yükümlülüklerinin artışı.

- Mikroekonomik Göstergeler: Kârlılıkla ilgili göstergeler (faiz gelirleri/aktifler, işlem harcamaları/aktifler, kârlar/aktifler), bankaların ödeme kabiliyetini yansıtan göstergeler (geri dönmeyen borçlar/toplam borç, toplam borç/aktif, sermaye/aktif).

Yücel ve Kalyoncu literatürdeki öncü göstergeleri döviz kuru ve ödemeler dengesi göstergeleri, parasal ve finansal göstergeler ve reel sektör olmak üzere üç ana başlık altında toplamışlardır⁸. Bu öncü göstergeler Tablo 1.1’de ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Tablo 1.1: Öncü Göstergeler

Döviz Kuru ve Ödemeler Dengesi Göstergeleri	Parasal ve Finansal Göstergeler	Reel Sektör Göstergeleri
• Reel Döviz Kuru • İhracatın Büyümesi • İthalatın Büyümesi • Cari İşlemler Dengesi • Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri • Cari Açık/Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla(GSYİH) • İhracatın İthalatı Karşılama Oranı • Net Hata Değişim Oranı • (İhracat/GSYİH) • (İthalat/GSYİH)	• Kısa Vadeli Dış Borç/Rezervler • Merkez Bankası Döviz Rezervlerinin Büyümesi • (M2Y/Rezervler)’in Büyümesi • Reel Mevduat Faizleri • Toplam Mevduatların Büyümesi • Borsa Endeksinin Büyümesi • M2/M2Y • Toplam Yurt içi Kredilerin Büyümesi • Reel Ankes (M1) Fazlası • Paranın Reel Değer Artışı • Hisse Senedi Fiyatları • Enflasyon Oranı	• İmalat Sanayi Üretim Endeksinin Büyümesi • Reel Sektöre Yönelik Banka Kredileri • İmalat Sanayi Haftalık ya da Aylık Çalışma Saati • İşsizlik Oranı • Reel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları • Yatırımlar/GSYİH • Kapasite Kullanım Oranı • Stoklardaki Değişme

Kaynak: Fatih Yücel, Hüseyin Kalyoncu, “Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 159, 2010, s. 58.

Bu göstergeler ekonomik krizlerin habercisi niteliğinde olsa da ekonomik krizlerin temel özelliklerinden biri aniden ortaya çıkmış olmaları ve yıkıcı güçte olmalarıdır.

⁸ Fatih Yücel, Hüseyin Kalyoncu, “Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 159, 2010, s. 58.

1.2. Ekonomik Krizlerin Nedenleri

Ekonomik krizlerin ortaya çıkma nedenleri ve ekonomik kriz çeşitleri farklılık gösterip, ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Hatta küresel çapta yaşanan bir ekonomik kriz ekonomik göstergelerinde ciddi sorun olmayan ülkeleri dahi krize sokabilmektedir. Genellikle ekonomide, üretimde meydana gelen hızlı daralmalar, fiyatlar genel seviyesinde ortaya çıkan ani düşüşler, ardı ardına meydana gelen iflaslar, spekülâtif hareketler, borsanın çökmesi ve benzeri (vb.) faktörler, günümüzde ekonomik krizlerin yaşanmasının başlıca nedenleri olabilmektedir⁹.

Ekonomik krizlerin ortaya çıkmasında birden fazla faktör rol oynayabilmektedir. Bu kapsamda ekonomik krizler ülkelerin kendi içsel yapıları ve sorunları veya dışsal sorunlardan (kimi durumlarda hem içsel hem de dışsal sorunların bir arada ortaya çıkması ile) oluşabilmektedir. Ekonomik krizlerin çıkış nedenleri genel olarak şu başlıklar altında toplanabilir¹⁰:

- Finansal serbestleşme,
- Makroekonomik yapıda ortaya çıkan sürdürülemez dengesizlik,
- Ahlaki tehlike ve ters seçim,
- Sürü psikolojisi.

Bu başlıkları ayrı ayrı ele almak gerekirse şöyledir.

1.2.1. Finansal Serbestleşme

Sermaye hareketlerinin sınırsız bir şekilde serbestleşmesi yaşanan ekonomik krizlerin en önemli sebebi olarak gösterilebilir. Her geçen gün artan ve gelişen küreselleşme ile birlikte sermaye hareketlerinin geleneksel işlevleri farklılaşmış ve doğrudan yatırım işlevinin yerini büyük ölçüde kısa vadeli spekülâtif sermaye hareketleri almıştır. Yaşanan kısa vadeli sermaye hareketlerinin yaratmış olduğu sorun ise ülkelerin ekonomilerinde ani ve şiddetli değişimlere sebep olmasıdır. Ayrıca birçok ülkede yaşanan ekonomik krizlerin etkileri ise küreselleşen dünya ekonomileri sonucunda sadece kriz yaşayan ülkeler ile sınırlı kalmayıp, diğer ülkeleri de etkiler hale gelmiştir. Ülkelerin

⁹ Coşkun Can Aktan, Hüseyin Şen, “Ekonomik Kriz...”, s. 1230.

¹⁰ Hidayet Ünlü Keskin, Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler: 2001 Türkiye Ekonomik Krizi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2004, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, s. 25.

küresel boyuttaki ekonomik krizlerden etkilenme boyutlarını ise kendi ekonomik, siyasal ve sosyal yapılarına göre de farklılaştırmıştır.

Gelişmekte olan bir ülkenin gerekli düzeyde makroekonomik koşulları oluşmadan acele bir kararla finansal serbestleşme yoluna gitmesinin, o ülkeye fayda sağlaması pek de mümkün görülmektedir. Ülkelerin finansal serbestleşme yoluna gidebilmeleri için gerçekleştirmesi gereken makroekonomik şartlar; denk bütçe, derin finansal piyasalar, katma değeri yüksek olan malların üretilmesi, adil gelir dağılımı, iyi düzenlenmiş ve denetimli bankacılık kesiminin oluşturulması, reel büyümeyi gerçekleştiren bir ekonomik yapılanma ve fiyat istikrarının sağlanması şeklinde sıralanabilir. Ancak siyasi ve ekonomik istikrara sahip olan ülkeler uzun dönemli sermaye hareketlerinden yararlanabilmektedirler. Ekonomik istikrarın varlığından bahsedilebilmesi ise ülkelerin istikrarlı bir reel büyüme oranına sahip olması ile mümkündür. Eğer ekonomik istikrar sağlanamamışsa ekonomiler, kısa süreli sermaye hareketlerini kendilerine çekebilmek için yüksek faiz oranları vermek zorunda kalmaktadırlar¹¹. Bu nedenle ancak gerekli ekonomik istikrar sağlandıktan sonra gerçekleşecek olana finansal serbestleşme dönemi sonrasında dünyada büyük hacimli sermaye akımları oluşabilecektir¹².

“Finansal serbestleşme, finansal çevrim olarak tanımlanabilecek bir durumu ifade etmektedir. Standart bir finansal çevrimde, finansal dengesizliklerin biriktirildiği, oldukça iyi görünen ekonomik koşulların eşlik ettiği bir aşırı genişleme safhası vardır. Bu safha, teknolojik yenilikler, reform uygulamaları veya sorunlu beklentilerin temelini oluşturan diğer faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan olumlu ekonomik olasılıklar tarafından tetiklenmektedir. Bu aşamada, varlık fiyatları yükselmekte ve bu yükseliş hızlı kredi artışını hem besler hem de ondan beslenir duruma dönüşmektedir. Her türlü dışsal finansmana erişim oldukça kolay hale gelmekte, kısmen olumlu varlık fiyat gelişmeleri tarafından gizlenen kaldıraç oranı, bilançolarda birikmeye başlamaktadır. Bu gelişmeler reel harcama kararlarını ve yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir”¹³.

Ülkeler arasında kısa vadeli sermaye hareketlerinin ana sebebi faiz arbitrajından yararlanabilmektir. Bunun sonucunda çok yüksek kâr sağlanır ve ulusal para aşırı değer

¹¹ Aslan Eren, Bora Süslü, “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 41, 2001, s. 665-666.

¹² F. Gül Biçer, Erinc Yeldan, “Patterns of Financial Capital Flows and Accumulation in the Post-1990 Turkish Economy”, *Canadian Journal of Development Studies*, Vol: 24, Issue: 2, 2003, s. 250.

¹³ Andrew Crockett, “Market Discipline and Financial Stability”, *Journal of Banking & Finance*, No: 26, 2002, s. 982.

kazanır¹⁴. Böylece ülkenin ihracatı azalırken ithalatı artar ve sonuç olarak cari işlemler açığı giderek büyür¹⁵. Bu durum ülkede dışa bağımlı yapay bir büyümeye yaratırken, reel faiz oranları ile döviz kuru arasındaki dengeleri bozulmasına ve sonuç olarak kısa vadeli yabancı sermaye akımlarının krize neden olmasına yol açabilir. Yaşanan bu tür ekonomik krizlerde merkez bankasının para otoritesi işlevleri giderek azalır ve ulusal paranın kontrolü güçleşir. Kısaca, zayıf finansal kurumları olan, makroekonomik dengeleri sağlanamamış, sıkı finansal piyasalara ve düşük verimli sanayi ve tarım sektörüne sahip bir ekonominin varlığı durumunda kısa süreli sermaye akımları sebebiyle kriz yaşama riski daha fazla artar¹⁶.

1.2.2. Makro Ekonomik Yapıda Ortaya Çıkan Sürdürülemez Dengesizlik

Ekonomik krizler oluşum şekillerine göre ikiye ayrılabilir. Bunlardan birincisi “reel sektör” krizleridir. Bu krizler genel olarak mal ve hizmet piyasalarında görülmektedir. Enflasyon ve durgunluk krizleri veya işgücü piyasalarında işsizlik krizleri olarak ortaya çıkmaktadırlar. Reel sektör krizleri, işgücü piyasaları ile mal ve hizmet piyasalarındaki istihdam ve üretim miktarlarında ciddi daralmalara sebep olmaktadır. İkincisi tür ekonomik kriz ise özellikle para piyasalarındaki sorunlara bağlı olarak ortaya çıkan ve finansal piyasalarda aşırı dengesizlikler yaratan “finansal” krizlerdir. İkinci grupta bahsi geçen finansal krizler reel ekonomi üzerinde önemli ölçüde yıkıcı etkiler yaratabilen ve piyasaların etkin bir şekilde işleyişini bozan kriz türleridir. Bu krizler özellikle finansal piyasalarda yaşanan belirsizlikler ve hisse senedi fiyatlarında yaşanan düşüşlerle yerli varlıkların yabancı piyasalar karşısında değer kaybetmesine neden olabilmektedirler. Ayrıca bu krizler sonucunda ekonomide borç ödeyememe ve resesyon da ortaya çıkabilmektedir. Özellikle son dönem de yaşanan krizlerin daha çok finansal kriz şeklinde oluşması, küreselleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan bulaşıcılığın etkilerinden meydana gelmektedir. Bu nedenle ortaya çıktığı ülkelerde ekonomik, sosyal ve siyasi yapıları olumsuz yönde etkileyen aynı zamanda bulaşıcılık özelliği de olan finansal krizler önemli bir inceleme alanı olmaktadır¹⁷.

¹⁴ Aslan Eren, Bora Süslü, “Finansal Kriz ...”, s. 666.

¹⁵ Erinc Yeldan, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm Birikim ve Büyüme*, 5. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 23.

¹⁶ Aslan Eren, Bora Süslü, “Finansal Kriz...”, s. 666.

¹⁷ Muharrem Afşar, “Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2011, s. 146-147.

Bir ekonomik kriz, krizin yaşandığı ülke ile ticari ilişkileri olan ülkelere doğru, yayılma etkisi gösterebilmektedir. Krizler ortaya çıktıklarında, ilk olarak yaşandığı ülkedeki kısa vadeli fonların ülkeyi terk etmesine neden olur ki, bu da çıkan döviz ile birlikte dövizin ve faiz oranlarının yükselmesine neden olur. Ayrıca bulanıklaşan piyasada kimse yatırım yapmak ya da büyüme yoluna gitmek istemeyeceği için başta yabancı kaynaklı olmak üzere sermaye yatırımlarının da bekletilmesine veya geri çekilmesine neden olur. İhracat ithalata göre azalma eğilimi göstereceğinden cari açık büyür¹⁸.

Günümüze kadar, dünyada farklı zamanlarda ve farklı nedenlere bağlı olarak birçok ekonomik kriz görülmüştür. Bu ekonomik krizlerin yansımaları ise her geçen gün küreselleşmenin hız kazanması sonucunda birçok ülkede etkisini göstermiştir.¹⁹

Sonuç olarak gerek reel sektör krizleri ve gerekse finansal krizler makroekonomik yapı üzerinde önemli tahribatlara yol açmaktadır. Özellikle küreselleşen dünya ile birlikte bulaşıcılık özelliğini de taşır hala gelen ekonomik krizler, ülkelerin ekonomik büyümesinden, sürdürülebilir kalkınma çabalarına; istihdamın sağlamasından, yurtiçi ve yurtdışı yatırımlara ve döviz piyasalarından borsaya kadar pek çok sektörü olumsuz olarak etkilemektedir. Bir ülkede yaşanan ekonomik kriz, küreselleşme ile birlikte ivme kazanarak yayılmakta ve birden çok ülkeyi etkisi altına almaktadır. Böylece bir ülkede kriz nedeniyle makroekonomik yapıda ortaya çıkan sürdürülemez dengesizlik birden fazla ülke ekonomisi için geçerli bir hal alabilmektedir.

1.2.3. Ters Seçim ve Ahlaki Tehlike

Sözlük anlamına bakıldığında; araştırma, gözlem yoluyla elde edilen kavrayışları tutarlı hale getirme ve öğrenme olarak ifade edilen bilgi kavramı en genel tanımıyla; bireyin aklı, düşünme yeteneği ve muhakeme gücü yoluyla elde ettiği algı, değer, kavram ve ilkeler bütünüdür. Asimetrik bilgi kavramı ise aslında tarafların mal ve hizmetler hakkında benzer bilgiye sahip olmamaları sonucunda ortaya çıkan bir piyasa başarısızlığı olarak değerlendirilmektedir. Asimetrik bilgi kavramı teknik anlamda ilk defa, G.A. Akerlof'un "The Market for Lemons: Quality, Uncertainty and Market Mechanism" (1970)

¹⁸ Murat Koyuncu, Fikret Şenses, "Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri", ERC Working Papers in Economics 04/13, 2004, s. 4.

¹⁹ Şenol Yaprak, "Ekonomik Krizlerin İstihdama Yansıması", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2009, s. 42.

adlı makalesi ile iktisat literatürüne girmiştir²⁰. Akerlof'un limon piyasası analizi, sınırlı bilgiye sahip piyasalarla ilgili ilk model çalışmasıdır. Akerlof asimetrik bilgi ve bunun sonucunda ortaya çıkan ters seçim sorunsalını, ikinci el otomobil piyasaları örneği ile açıklamıştır. Akerlof geliştirdiği modelde örnek olarak otomobil piyasasında dört adet farklı otomobilin bulunduğunu varsaymıştır. Bunlar yeni arabalar, ikinci el arabalar ve iyi, kötü (limon) arabalardır. Yeni araba iyi veya kötü olabileceği gibi, ikinci el arabalar da iyi veya kötü (limon) olabilir. Bu piyasada yeni bir araba satın almak isteyen bireyler, arabanın iyi veya kötü olabileceği konusunda herhangi bir bilgiye sahip değildirler²¹. Alıcılar potansiyel satın alımlarının kalitesini değerlendirmek için bazı istatistikleri kullanabilirler ama satıcıların düşük kalitede mal pazarlaması için teşvik edici unsurlar da vardır. Bu nedenle Akerlof yapmış olduğu çalışmada, bu pazarlarda sosyal ve özel getirilerin farklılık yarattığını ve bu nedenle bazı durumlarda devlet müdahalesinin tüm tarafların refah düzeyini artıracak şekilde algılanması gerektiğini vurgulamıştır²².

Ters seçim ‘gizli bilgi’ olarak da nitelendirilmektedir ve ters seçim aslında taraflar arasında anlaşma gerçekleşmeden önce ortaya çıkan bir problemdir. Ters seçim durumunda ortaya çıkan asimetrik bilgi sonucunda piyasa mekanizması etkinliğini sağlayamamaktadır²³. Asimetrik bilgiler bankalarda da ters seçim sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Çünkü bankalar kredi sözleşmeleri yapılmadan önce kredi alanların tüm özelliklerini bilemezler. Eğer gizli bilgiden taraflardan biri diğerine göre daha fazla bilgiye sahipse ters seçim sorunu ortaya çıkmaktadır ki bankalar da asimetrik bilgi nedeniyle iyi nitelikli işletme projeleri yerine kötü nitelikli projeleri tercih etmektedir ve bu da bir ters seçim sorunudur²⁴.

Bankaların borç alanların güvenilir ve güvenilirmez olduklarını ayırt etmeleri oldukça zordur. Bunu sebebi ise bankalar ile müşterileri arasında var olan asimetrik bilgi problemidir. Bu nedenle bankalar müşterileri arasında güvenilir olma veya güvenilirmez olma durumunu tam olarak tespit edememelerinden dolayı bütün müşterilerine yüksek faiz uygularlar. Bu durumu ifade eden kavramsa ters seçimdir. Kötü müşteri yüksek faizi

²⁰ Salih Alp, “Avusturya Okulu Bilgi Teorileri ve E-Ticaret Çerçevesinde Akerlof’un Limon Piyasa Modelinin Değerlendirilmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2010, s. 176.

²¹ Mehmet Maşuk Fidan, “KOBİ Kredi Piyasasında Asimetrik Bilgi ve Ahlaki Tehlike: Laleli Örneği”, *Maliye Finans Yazıları*, Sayı: 90, 2011, s. 43.

²² George A. Akerlof, “The Market For ‘Lemons’: Quality Uncertainty And The Market Mechanism”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol: 84, Issue: 3, 1970, s. 488.

²³ Erdal M. Ünsal, *Mikro İktisat*, 2. Baskı, Kutsan Ofset Matbaacılık, Ankara 1998, s. 545-546.

²⁴ David De Meza, David C. Webb, “Too Much Investment: A Problem Of Asymmetric Information”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol: 102, Issue: 2, 1987, s. 281.

ödemeye razı olur ve krediyi alabilmek için daha ısrarcı davranır. Bu davranışı sonucunda genelde krediyi alan bu kesim (asıl alması gereken ise faizlerin yüksekliğinden dolayı krediyi alamaz) olur, bu da bankaların geri dönmeyen kredilerinin oranı artırır²⁵. Kısacası, basit bir rekabetçi model kullanılarak, proje getirilerinin dağılımı ile ilgili bazı varsayımlar altında, bankaların girişimcilerin projelerinin özelliklerini keşfedememesinin, sosyal açıdan etkin olmaktan çok daha fazla yatırıma neden olduğunu göstermektedir. Asimetrik bilgiler, olumsuz bir seçim sorununun ortaya çıkmasına neden olur ve sonuç olarak bankalar açısından zayıf projelerin iyi projeler gibi algılanmasına neden olur²⁶.

Eğer bir ters seçim ortamı söz konusu ise bankalar yüksek riskli ve düşük riskli kredi taleplerini birbirinden ayırt edemeyecekler ve bu nedenle bankaların yüksek riskli kredi müşterilerine kredi verme olasılığı artacaktır. Diğer taraftan asimetrik bilgi bankalarda ahlaki tehlike sorununa da neden olmaktadır. Ahlaki tehlike, kredi alan kişinin kredi veren tarafından istenmeyecek şekilde, kredinin geri ödenme ihtimalini azaltacak her türlü istenmeyen davranışı göstermesi sonucunda ortaya çıkabilecek risklerdir²⁷ ki bu durum piyasa başarısızlığı ile ilgili bir diğer önemli sorunsaldır. Ahlaki tehlike, sözleşmeden veya diğer bir ifade ile seçimden sonra ortaya çıkan bir durumdur. Ahlaki tehlike; iki taraf arasında var olan bir sözleşmenin varlığı durumunda, taraflardan birisinin davranışı sonucunda, taraflardan diğerinin refahında azalma olması durumudur²⁸. Ahlaki tehlike sorunsalı özel ve sosyal yararların veya maliyetlerin farklılaşmasına yol açması nedeniyle ters seçim gibi piyasa etkinliğini bozan bir durumdur²⁹.

Ahlaki tehlike, diğer taraftan gizli eylem olarak da isimlendirilmektedir. Ahlaki tehlike ancak anlaşma gerçekleştikten sonra asimetrik bilgi problemine dayalı olarak ortaya çıkar. Çünkü anlaşmaya taraf olanlardan birisi dürüst olmayan bir şekilde veya yetersiz davranırsa ortaya ahlaki tehlike durumu çıkar³⁰.

Ahlaki tehlike, eğer işler iyi gitmezse ve bu durumda bedeli ödeyecek olan başkası ise, riski üstlenecek olan kişinin üstleneceği bu riskin ne kadar olacağına karar vermesi gereken her durum için kullanılabilir. Örneğin, finans kesimi riskli pozisyonları almaktan

²⁵ Aslan Eren, Bora Süslü, "Finansal Kriz...", s. 665.

²⁶ George A. Akerlof, "The Market ...", s. 281.

²⁷ Şehnaz Bakır Yiğitbaş, "Banka Kredilerinde Ters Seçim ve Ahlaki Tehlike Etkisi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1, 2015, s. 16.

²⁸ İlker Parasız, *Mikro Ekonomi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2002, s. 305.

²⁹ Meltem Erdoğan "Bankacılık Sektöründe Asimetrik Bilgi: Sorunlar ve Çözüm Öneriler", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, 2008, s. 3.

³⁰ Erdal M. Ünsal, "Mikro İktisat ...", s. 546.

çekinmezler çünkü hükümetin kendilerini kurtarmak zorunda olduklarını bilirler. Finans kesimi açık pozisyonlarını artırır ama bu durum da yabancı yatırımcıların kriz beklentisi içine girmesine yol açar³¹. Bu durumun ahlaki tehlikeye sebebiyet verme olasılığı özellikle devletin banka mevduatlarına verdiği mevduat güvencesinin varlığıdır. Doğal olarak bankaların mevduatları devlet güvencesi altında olunca bankalar da riskli projeleri desteklemekten kaçınmayacaklardır. Mevduat sahipleri de mevduatları devlet güvencesi altında olduğu için mevduatlarını izlemeyecek ve tedirginlik duymayacaklardır³².

1.2.4. Sürü Psikolojisi

Bir ülkede ekonomik göstergeler kötüye gitmekte ve iktisadi birimler de ekonomi ile ilgili bu bilgileri rasyonel olarak değerlendirmekte ise ortaya çıkan spekülâtif ataklar krizin başlamasına neden olabilir. Ya da ekonomik göstergeler normal olduğu halde iktisadi birimlerin ekonomide bozukluklar varmış gibi hareket etmeleri de ekonomik krizlerin çıkmasına neden olabilir. Bu gibi durumlarda krizin meydana gelmesine neden olan etken sürü psikolojisi olarak isimlendirilir. Aslında sürü psikolojisi durumunda önemli olan nokta iktisadi birimler tarafından para ve maliye politikalarının nasıl algılandığıdır. İktisadi birimlerin tamamı aynı anda aynı bilgiye sahip olmadığından dolayı birbirlerinin davranışlarını yakından takip ederler. Örneğin bir yatırımcı portföyünde herhangi bir değişiklik yaptığı zaman diğer yatırımcılarda aynı eğilimi gösterirler. Çünkü o yatırımcının kendilerinin bilmediği bir bilgiye sahip olduğunu düşünürler ve yatırımcıların bu eğilimleri katlanarak devam eder. Bu şekilde ortaya çıkan eylemler ise sürü psikolojisi olarak isimlendirilmektedir³³.

Sürüye çobanlık edecek yatırımcıların bilgileri diğer yatırımcıların sahip olduğu bilgileri görmezden gelmesine neden olacak derecede tahrik edici bir etkiye sahip olabilmektedir. Bu husustan ilki; ulusal ekonomi hakkındaki beklentilerin, sıcak paranın aniden yön değiştirmesini sağlayacak aşırı tepkilere neden olabilmesidir. İkincisi ise krize dayanaksız ülkelerde yatırıma yönelik para sermayesinin yetkili kişilerden çok

³¹ Aslan Eren, Bora Süslü, "Finansal Kriz...", s. 665.

³² Hidayet Ünlü Keskin, "Ekonomik Krizlerde...", s. 29.

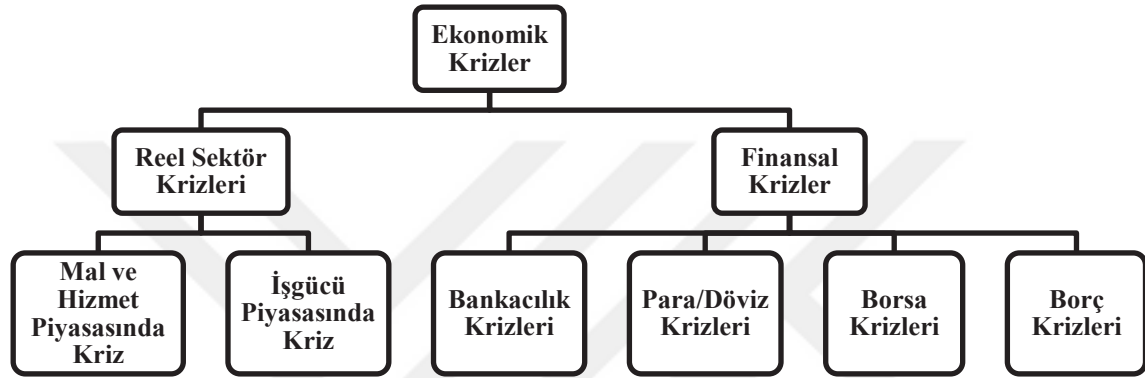
³³ Aslan Eren, Bora Süslü, "Finansal Kriz...", s. 666.

spekûlatörler tarafından yönetilmesi ve fiyatların spekülâtorler tarafından yükseltilmesidir³⁴.

1.3. Ekonomik Krizlerin Sınıflandırması

Ekonomik krizler reel sektör krizleri ve finansal krizler olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenebilir. Yücel ve Kalyoncu krizleri Şekil 1.1’deki gibi sınıflandırmışlardır.

Şekil 1.1: Ekonomik Kriz Çeşitleri

Kaynak: Fatih Yücel, Hüseyin Kalyoncu, “Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 159, 2010, s. 58.

Şekil 1.1’deki kriz türlerini reel ve finansal sektör krizleri altında açmak gerekirse şöyledir.

1.3.1. Reel Sektör Krizleri

Reel sektör, ekonomik alanda faaliyetlerde bulunan tarım, sanayi ve hizmet sektöründeki üretici ve tüketici konumundaki ekonomik ajanların bütününe ifade etmektedir. Reel sektör krizleriyse mal, hizmet ve işgücü piyasalarında üretim ve istihdam boyutlarında ortaya çıkarak etkiler göstermesidir³⁵. Reel sektörlerin, mal ve hizmet piyasası boyutunda oluşturduğu etkiler ise fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışlar yani enflasyon veya durgunluk şeklinde meydana gelmektedir.

Reel sektör krizleriyle ilgili değerlendirme yapılırken resesyon ve durgunluk kavramlarından da bahsedilir. Durgunluk kısaca, ekonominin cari yıl içerisinde

³⁴ Sweta C. Saxena, Kar-yyu Wong, *Currency Crises and Capital Controls: A Selective Survey*, University of Washington, 1999, s. 13. < <https://faculty.washington.edu/karyiu/papers/crisis-sur.pdf> > (30.09.2017).

³⁵ Aykut Kibritçioğlu, “Türkiye’de Ekonomik ...”, s. 175.

büyüyememesi yani yıl içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin piyasa değerinin bir yıl önceki değerleriyle aynı olması anlamına gelmektedir. Resesyon kabaca, ekonomik faaliyetlerdeki yavaşlamadır. Modern ekonomik anlayışa göre ise resesyon ekonomideki büyümenin eksiye düşmesidir. Resesyon döneminde oluşan talep yetersizliği GSMH’de düşmeye yol açar, yatırımlarda azalma meydana gelir, işsizlik artar. İşgücü piyasalarında meydana gelen ve istihdam hacminde daralmaya yol açan sebepler de reel sektör krizlerinin oluşmasında başlıca etmenlerdendir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta vardır. Resesyon ve depresyon kavramları her ne kadar ekonomik krizle beraber kullanılıyor olsa da ekonomik krizle aynı anlama gelmez. Fakat resesyon dönemindeki daralmanın şiddeti artar ve etkisi uzun vadeye yayılırsa bu durumda bir ekonomik krize dönüşebilir³⁶.

1.3.2. Finansal Krizler

Finansal piyasalar fon arz eden tasarruf sahipleriyle, fon talep eden yatırımcıların bulunduğu piyasalardır. Bu piyasalarda ortaya çıkan istikrarsızlık durumu ise finansal kriz olarak isimlendirilmektedir. Finansal krizler, finans piyasalarında meydana gelen şiddetli fiyat dalgalanmaları ve bankacılık sektöründe sağlanan kredilerin geri dönmemesi sonucu bankaların yaşadığı ciddi nitelikteki ekonomik sorun olarak tanımlanabileceği gibi finansal sistemin farklı sebeplerle işleyişinin bozulması ve ödünç alanlar ile ödünç verenler arasındaki fon akımının sürdürülememesi durumu olarak da tanımlanmaktadır³⁷.

Finansal krizlerin ortaya çıkışını hazırlayan, hızlandıran belirli sebepler vardır. Bu sebepler ekonomilerin içinde bulunduğu durum ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin, arz ve talepte oluşan ani dalgalanmalar, sürdürülemeyen büyüme ve oluşan belirsizlikler, firma bilançolarındaki bozulmalar, yanlış kur politikaları ve kurlardaki aşırı oynamalar, finansal serbestleşmeye erken geçiş, deregülasyon, enflasyon ve enflasyonu düşürmeye yönelik uygulanan yanlış politikalar, aşırı borçlanma sonucu ortaya çıkan borç sarmalı sonrası faiz oranlarının yükselmesi ve uluslararası sermaye hareketlerinin bozucu etkileri finansal krizlerin oluşumunu

³⁶ Mahfi Eğilmez, *Küresel Finans Krizi-Piyasa Sisteminin Eleştirisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, s. 49-50.

³⁷ TCMB, Türkiye’de Finansal İstikrar Gelişmeleri, 2015, s. 2. < http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/f23af107-3ac4-408d-82a1-41fe4588f80c/TCMB_KITAPCIK_2014.pdf?MOD=AJPERES> (30.09.2017).

körükleyen nedenlerdir³⁸. Finansal krizler başlıca beş alt başlıkta incelemek mümkündür. Bu başlıklar;

- Borç krizleri,
- Para krizleri,
- Bankacılık krizleri,
- Borsa krizleri,
- İkiz krizlerdir.

1.3.2.1. Borç Krizleri

Borç krizleri en genel anlamıyla geçmişte dış borçlarını düzenli olarak ödemekte olan bir ülkenin bir süre sonra karşılaştığı dış ödeme zorlukları sebebiyle, bu borçların gerek anapara ve gerekse faizlerini ödeyemeyecek durumda olduğunu ilan etmesidir. Bu kavram resmi dış borçlarla beraber özel sektöre ait dış borçları da kapsamaktadır. Dış borç krizi, alınan dış borçların verimli alanlarda kullanılamaması, geri dönüş riski taşıyabilecek uzun vadeli yatırımlara yönlendirilmesi, tüketim harcamalarının finansmanında kullanılması nedeniyle geri ödeme zamanı geldiğinde bir bütün olarak ekonominin sıkıntıya düşmesi şeklinde ortaya çıkan durumdur³⁹.

1.3.2.2. Para Krizleri

Para krizi, ülke parasına duyulan güvenin kaybolması sonucunda, spekülasyon amacıyla ülkeye gelen fonların hızlı bir şekilde ülkeyi terk etmesi ve merkez bankasının ortaya çıkan bu spekülatif saldırıya karşı kuru koruyamayarak ulusal paranın değerinin düşürmesi veya kuru dalgalanmaya bırakmasıdır. Diğer bir ifade ile para krizi, piyasa oyuncularının, taleplerini yerli para aktiflerinden, yabancı para aktiflerine ani bir şekilde çevirdikleri ve böylece sabit bir döviz kuru sistemi içinde merkez bankasına ait döviz rezervlerini hızla tükettikleri bir durumdur. Yapılan para krizi tanımlamalarında spekülatif atak ayrı bir öneme sahiptir. Para krizleri, genellikle dövizle yönelik spekülatif atakların kısa süre içerisinde, ulusal paranın değerini düşürmesi veya ulusal para değerinin döviz

³⁸ Güven Delice, “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20, 2003, s. 60.

³⁹ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, Güzem Yayınları, İstanbul 1999, s. 583.

rezervlerinde büyük kayıplara neden olması veya faiz oranlarının hızlı yükselişi durumunda söz konusu olmaktadır⁴⁰.

1.3.2.3. Bankacılık Krizleri

Bankacılık krizleri para krizlerine göre daha uzun süreli dirler ve ekonomik faaliyet hacmi üzerinde daha şiddetli etkileri vardır⁴¹. Finansal krizler, finansal piyasaların tarihi kadar uzun bir geçmişe sahiptirler. Literatürde finansal krizlerin tanımına yönelik oldukça far

Ayrıca finansal piyasaların tarihi kadar uzun bir geçmişe sahip bulunan finansal krizlerin tanımına yönelik bir takım yaklaşımlar bulunmaktadır. En genel tanımıyla finansal kriz, ekonomik yapı ve bu ekonomik yapı içerisindeki ilişkiler sistemi veya koşullarında ve ekonomik birimlerin pozisyonlarında oluşan değişime bağlı olarak karşılaşılan ekonomik ve finansal kayıp olasılığı şeklindedir⁴².

Ticari bankalar aniden piyasa araçlarının yenilenme olgusuyla ya da adresiz mevduatlardan ani para çekişleriyle karşılaşabilir. Bu durum bankaların likiditesiz kalmasına muhtemelen borçlarını ödeme iktidarından yoksun kalmasına neden olabilir. “Ters seçim ve ahlaki tehlike” krizleri de yine bir bankacılık krizleridir⁴³. Çünkü bu kriz türünde bankaların yurt dışında dövizle ve düşük faizle borçlandıkları kredilerini ülke içine yerli para cinsinden müşterilere verirler. Müşterilerini yeterince tanıyamadan ya da yüksek faiz oranları nedeniyle bu kredileri almaya gönüllü olan ancak ödeme gücü zayıf olan müşterilerin seçilmesi şeklinde kriz kendini göstermektedir. Bu ise geri ödemelerin dönüşünde bir takım sıkıntılar yaratarak bankaların aktif kalitesini düşürmektedir.

1.3.2.4. Borsa Krizleri

Borsa krizlerinin en genel şekliyle tanımı; borsada işlem gören menkul kıymetlerin değerlerindeki yüksek düşüşler şeklindedir. Bu kriz, borsanın genel bileşik endeksinde veya borsada işlem gören çeşitli menkul kıymetlerin türüne göre oluşturulan endekslerde

⁴⁰ Ibid

⁴¹ Güven Delice, “Finansal Krizler ...”, s. 61.

⁴² Nazım Ekren, “Ekonomik/Finansal Kriz Riski”, Active Dergisi, Sayı: 49, 2004.

⁴³ Sayım Işık, Koray Duman, Adil Korkmaz, “Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, 2004, s. 46.

büyük düşmeler halinde görülmektedir⁴⁴. Yabancı sermaye payının yüksek olduğu ekonomilerde borsa krizlerinin şiddeti yüksek olabilir. Borsa krizlerinin temel nedenleri olarak aşağıdaki hususlar sayılabilir⁴⁵:

- Seçimlere çok sayıda siyasi parti ile girilmesi, çok sık tekrarlanan seçimler, siyasette uzlaşma zemininin azalması ve sandıktan tek başına güçlü hükümetlerin çıkmaması.
- Menkul kıymetler piyasasına yabancı sermaye girişinin artması sonucunda borsa uluslararası oyuncular eliyle sorunlara daha fazla entegre edilmekte ve dolayısıyla, bu fonların kısa sürede yurt dışına kaçması.
- Borsada faaliyet gösteren belli başlı firmaların zamanla rekabet güçlerinin zayıflaması sonucunda zarar etmeleri ya da iflas etmeleri durumu borsalarda işlem hacminde ciddi düşüşlere yol açmaktadır.
- Ülkede gerek iç ve gerekse dış faktörler neticesinde istikrar ortamından giderek uzaklaşmış olması, borsada işlemlerin azalmasına ve senetlerin değerinin hızla düşmesine neden olmaktadır.
- Özellikle petrol ve diğer emtia, gıda ve hammadde fiyatlarında ortaya çıkan dalgalanmalar, ilgili faaliyet kollarında çalışan firmalardan başlayarak borsa değerlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

1.3.2.5. İkiz Krizler

Bankacılık ve döviz krizleri bir arada gerçekleşirse ‘ikiz’ krizler olarak da isimlendirilmektedir. Belirtmek gerekir ki genelde bir ülke döviz krizi yaşıyor ise aynı zamanda ulusal bankacılık krizi yaşadığı da gözlemlenmiştir⁴⁶. Son yıllarda bankacılık ve döviz krizleri yaşayan ülkelerin sayısı artmıştır. 1980 ve 1985 yılları arasına ilişkin olarak Uluslararası Para Fonu (IMF)’nin açıklamalarına göre üyesi olan yüz seksen ülkeden, yüz otuzu özellikle bankacılık problemlerine dayalı finansal krizler yaşamışlardır⁴⁷.

⁴⁴ Ayten Olcar, Türkiye’nin Dış Borç Sorunu ve Kriz Etkileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013, Hitit Üniversitesi, Çorum, s. 68.

⁴⁵ Hatice Gökçe Demirel, Krizlerin Menkul Kıymetler Borsalarına Etkisi: İMKB Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2009, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman, s. 46-47.

⁴⁶ Graciela L. Kaminsky, Carmen M. Reinhart, “The Twin Crises: The Cause of Banking and Balance of Payments Problems”, *American Economic Review*, Vol: 89, Issue: 3, 1999, s. 474.

⁴⁷ George G. Kaufman, “Banking and Currency Crises and Systemic Risk: A Taxonomy and Review”, *Financial Markets, Institutions & Instruments*, Vol: 9, Issue: 2, 2000, s. 69.

1.4. Ekonomik Krizlerin Etkileri

Yaşanan ekonomik krizler makroekonomik değişkenlerde önemli farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda krizler, yatırımlardan istihdama, faizlerden enflasyona, ekonomik büyümeden döviz kurlarına, ihracatın ithalatı karşılama oranına, merkez bankası döviz rezervlerinden borsaya kadar pek çok makroekonomik değişkeni olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkelerin ekonomik krizlerin yıkıcı etkilerinden korunabilmesi ve krizden çıkış stratejilerinin geliştirilebilmesi için, bu krizlerin nedenlerinin belirlenmesi, boyutlarının ve etki sürelerinin öngörülebilmesi büyük önem taşımaktadır⁴⁸.

Belirli bir ülkede, belirli bir zaman diliminde (genellikle 1 yıl) üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin parasal değerini ifade eden Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYH), ekonomik büyüklüğün de ölçütlerinden biridir. Bir ülke ekonomisinde eğer GSYH miktarında artış gerçekleşmiş ise ülke ekonomisine katkı sağlanmış, ekonominin dinamizmini artmıştır. Eğer GSYH miktarı azalmış, yani küçülme ile karşı karşıya kalınmış ise ülke ekonomisinin durgunluğa girme olasılığı artmış ve ekonomik kriz yaşaması ihtimali ortaya çıkmıştır⁴⁹.

Bir diğer makroekonomik gösterge ise ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. İhracatın ithalatı karşılama oranı, bir ülkenin dış ticaret açığını belirlemek için kullanılır. Bu oran ne kadar yüksekse, ihracatın ithalatı karşılama oranı da o derece yüksektir. Bu oranın düşmesi durumunda ihracat gelirleri ile ithalat karşılanamaz hale gelmiştir ve bu durum ülke ekonomileri açısından ciddi bir tehdit unsurudur. Ancak belirtmek gerekir ki, kriz dönemlerinde bu oranın genellikle arttığı görülmektedir çünkü kriz dönemlerinde iç tüketim kısıldığından ithalat, ihracata oranla daha fazla azalmaktadır⁵⁰.

Gelişen ülkelerde yumuşak sabit kur politikası izlenilmesi ile bu ülkelere geniş sermaye akımları davet edilir. Kısa vadeli borçlanma varlık fiyatlarında yapay ve reel kesimden kopuk bir artış meydana getirir. Ayrıca uygulanan sabit kur politikası yüzünden sermaye akımlarının sterilize edilememesi reel kurun aşırı değerlenmesine neden olacaktır. Reel kurun aşırı değerlenmesi ise yabancı yatırımcıların ülkeye sokmuş oldukları sermayeyi hızla yurt dışına çıkarmasına ve hedeflenen büyüklüklerin değişmesine neden olacaktır. Sermayenin hızla dışarı çıkması ve hedeflenen büyüklüklerin değişmesi ise

⁴⁸ Abdullah Özdemir, İsmet Göçer, “Türkiye’de Krizlerin Makroekonomik Değişkenlere Etkileri: VAR Analizi” *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 48, Sayı: 560, 2011, s. 58-59.

⁴⁹ Evin Akgün, Makroekonomik Göstergeler Işığında Ulusal ve Uluslararası Krizler: Karşılaştırmalı Türkiye Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2014, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman, s. 166.

⁵⁰ Ibid, s. 177.

programın çökmesi ve ülkede krizin çıkmasına neden olacaktır. Aslında sabit döviz kuru sistemi uygulanırken karşılaşılan temel sorun sabit döviz kuru sisteminden çıkış zamanının doğru bir şekilde belirlenmesidir. Bu anlamda en iyi zamanlama MB'nın hedeflediği net döviz pozisyonunun gerçekleştiği andır. Belirtmek gerekir ki sabit döviz kuru politikaları yerine esnek kur politikaları da uygulanabilir. Çünkü esnek döviz kuru politikalarının ekonomik krizleri baskılama yeteneği daha yüksek ancak istikrarı bozma riski yüksektir⁵¹.

Mali ve parasal disiplinsizliğin neden olduğu makroekonomik dengesizlikler ekonomik daralmayla beraber krizleri de getirmektedir. Çoğunlukla bankacılık sektöründe başlayan krizlerin ardından döviz krizi de yaşanmakta ve sonuç olarak reel sektörün krize girmesi ile beraber ekonomik daralmalar meydana gelmektedir⁵².

Enflasyon, bazı iktisatçılar tarafından gerek devlet gerekse birey ve firmalar açısından ise enflasyon bir sorun olarak değerlendirilir ancak kriz olarak kabul edilmez. Bazı iktisatçılar hiperenflasyonu bir kriz olarak görmektedirler. Çünkü hiperenflasyon, fiyatlar genel seviyesinin beklenmedik bir biçimde ve aniden hızlı bir şekilde artmasıdır⁵³. Fiyatlar genel düzeyinde ortaya çıkan bu ani artışlar ekonomik yapının bozulmasına ve ekonomiler için ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Enflasyon nedeni ile bir taraftan üretici kârları düşerken diğer taraftan bireylerin alım gücü de düşmekte tüketicinin refah düzeyi düşmektedir⁵⁴.

İşsizlik göstergeleri, bir ülke ekonomisinin durumu hakkında bilgi edinebilmek için önemli bir araçtır. Eğer bir ülke ekonomisi sağlıklı bir şekilde işliyor ise bunun olumlu etkisi istihdam üzerinde de görülmekte ve işgücü piyasasında olumlu gelişmeler şeklinde yansımaları bulmaktadır. Ancak ülke ekonomisi bir kriz döneminde ise işsizliğin yükseldiği ve kapasite kullanım oranlarının düştüğü görülmektedir. Tüm dünya genelinde yaşanan ekonomik krizin etkileri özellikle işsizlik oranlarının yükselmesi ile daha net görülebilmektedir. Aslında kriz dönemlerinde işsizliğin artmasının arkasında diğer alanlarında çok fazla olumsuz etkilenmesi yatmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki

⁵¹ Aslan Eren, Bora Süslü, "Finansal Kriz...", s. 664.

⁵² Zübeyir Turan, "Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2011, s. 78.

⁵³ Coşkun Can Aktan, Hüseyin Şen, "Ekonomik Kriz ..." s. 1226.

⁵⁴ Evin Akgün, "Makroekonomik Göstergeler...", s. 209.

ekonomik krizler işsizliği arttırdığı gibi, işsiz kalanların yeniden iş bulma süreçlerini de arttırmaktadır⁵⁵.

2. İstihdam

İstihdam başlığı altında istihdam tanımlarına, türlerine, kavramlarına ve istihdam politikalarına yer verilmiştir.

2.1. İstihdam Tanımı ve Türleri

İstihdam genellikle, üretim faktörlerinin verimli kullanarak üretim süresine katılması olarak tanımlanır⁵⁶. Gelir dağılımı, yoksulluk, teknoloji, girişimcilik gibi sosyo-ekonomik yansımaları olan ve büyüme-kalkınma sürecine etkileri olan bir değerdir⁵⁷. Dar ve geniş anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlanabilir. Dar anlamda, üretim faktörlerinden yalnızca emek faktörünün üretimde kullanılmasını ifade ederken, geniş anlamda istihdam ise emek faktörüyle birlikte üretimde kullanılan diğer üretim faktörlerinin de üretime dâhil edilmesini ifade etmektedir⁵⁸. İstihdam tam, eksik ve aşırı istihdam şeklinde sınıflandırılabilir.

- Tam istihdam: “Cari ücret seviyesinde, çalışmak isteyen herkesin iş bulabildiği istihdam düzeyidir”⁵⁹.
- Eksik istihdam: “Eksik istihdam durumunda, bir ekonomide bir kısım işgücünün kendi isteği dışında işsiz kalması yani çalıştırılmaması durumu söz konusu olmaktadır”⁶⁰.
- Aşırı istihdam: Aşırı istihdam, geniş ve dar anlamda olmak üzere iki şekilde açıklanabilir. Geniş anlamda aşırı istihdam; tüm üretim faktörlerinin aynı zaman dilimi içerisinde tam kapasite ile üretim sürecinde olduğu halde hala üretim faktörü miktarının arttırılmasına ihtiyaç duyulmasını ifade eder. Dar anlamda aşırı istihdam

⁵⁵ Şenol Yaprak, “Ekonomik Krizlerin ...” s. 44.

⁵⁶ Fatime Gül Oktay, Türkiye’nin İstihdam Analizi (1990-2013), 2014,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, s. 3.

⁵⁷ Şeref Saygılı, Cengiz Cihan, *Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri: 1987-2007 Döneminde Büyümenin Kaynakları, Temel Sorunlar ve Potansiyel Büyüme Oranı*, Graphis Matbaa, Yayın No: TÜSİAD-T/2008-06/462, Ankara 2008, s. 51.

⁵⁸ Osman Z. Orhan, Seyfettin Erdoğan, *İktisada Giriş*, Palme Yayıncılık, Ankara 2008, s. 361.

⁵⁹ Yusuf Muratoğlu, “Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, *Eurasian Economists Association, International Conference on Eurasian Economies*, Bışkek, Kırgızistan 12-14 Ekim 2011, s. 167.

⁶⁰ E. Yasemin Uyar, Türkiye’de Uygulanan İşsizlik ve İstihdam Politikalarının Avrupa Birliği Uyum Sürecine Etkileri (1980 Sonrası), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, s. 7.

ise üretim faktörlerinden sadece emek faktörünün aynı zaman dilimi içerisinde tam kapasite ile üretime katılmış olmasına rağmen hala emek faktörüne ihtiyaç duyulmasını ifade etmektedir⁶¹. Başka bir ifade ile bir ulusal ekonomideki tüm işgücü tam kapasite ile faaliyette olduğu halde, işgücüne yine de talep varsa ekonominin “aşırı istihdam” koşulları içinde olduğu söylenebilir⁶². Geçmişte Fransa ve Almanya, aşırı istihdam sürecini yabancı işçi çalıştırarak gidermiştir. Öyle ki toplam işgücünün %10’una yakınına dış göç alarak istihdam etmiştir⁶³.

2.2. İstihdam Politikaları

İşsizlik sorunun çözmek isteyen devletler, çeşitli istihdam politikaları uyguladılar. İşsizlik sorununun çözümüne yönelik politikalar, aktif politikalar ve pasif politikalar olmak üzere iki şekilde incelenebilir. Aktif politikalar işsizlerin beceri ve yeteneklerini artırmaya yönelik eğitim programlarını kapsarken, pasif politikalar gelir desteği yapılarak işsizlik sonuçlarını onarmaya yönelik önlem ve uygulamaları kapsamaktadır⁶⁴.

2.2.1. Aktif İstihdam Politikaları

Emek piyasasındaki işleyiş bozukluklarını iyileştiren, mesleki becerileri geliştiren ve işgücü piyasalarının etkinliğini artıran politikalar aktif istihdam politikaları olarak değerlendirilmektedir⁶⁵. Diğer bir ifade ile aktif istihdam politikaları; iş arayanların işgücü piyasasına erişiminde fırsat eşitliği yaratmak ve işgücünün verimliliğini arttırmak için geliştirilmiş önlemlerin tamamıdır. Aktif istihdam politikaları, işgücü piyasasını işler hale getirerek işgücü piyasasında oluşabilecek aksaklıkların giderilmesi üzerine odaklanmıştır. Bu amaca ulaşabilmek adına, işverenlerle iş arayanları bir araya getirmek, işgücü piyasasının ihtiyaçlarına yönelik olarak eğitim programları geliştirmek ve sübvans edilen

⁶¹ Cemil Bekiroğlu, Türkiye’de İşsizlik Sorununun Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2010, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, s.12.

⁶² Dilek Eyüboğlu, *2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No: 634, Ankara 2003, s. 12.

⁶³ Nusret Ekin, *Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2000, s. 51.

⁶⁴ Sema Ay, “Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, 2012, s. 330-331.

⁶⁵ Selahattin Bulut, Türkiye’de Aktif İstihdam Politikası Aracı Olarak Düzenlenen İşgücü Eğitim Kurslarının İstihdam Açısından Belirleyiciliği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2010, Gazi Üniversitesi, Ankara, s. 9.

geçici iş yaratma hizmetlerini yürütmek ve istihdam danışmanlığı hizmetleri vermek⁶⁶ şeklinde misyonlar yüklenmiştir.

2.2.1.1. Mesleki Eğitim/Yetiştirme

Mesleki eğitim/yetiştirme, kişilerin işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu özellik ve yeteneklere sahip olmasını sağlayan, mesleki bir eğitim biçimi olarak tanımlanmaktadır⁶⁷. İşsizlerin yeni iş bulmalarını kolaylaştırmak, işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılamak ve iş arayanlara yeni beceriler kazandırmak işgücü piyasasına yönelik eğitim hizmetlerinin hedefleri arasındadır. Bu eğitim hizmetleri kapsamında iş aramaya yönelik eğitimler, mesleki birtakım eğitimler, okur-yazarlık eğitimi, girişimcilik ve okur-yazarlık eğitimi gibi hizmetler yer almaktadır⁶⁸.

2.2.1.2. Ücret ve İstihdam Sübvansiyonları

Devletin, işverenlerin istihdamı destekleyici bir program benimsemesini desteklemesidir. Bu amaçla özellikle özel sektörde işgücü maliyetleri düşürülerek istihdam arttırılmaya çalışılır. Bu program doğrultusunda, benimsen bazı meslek ve ya istihdam çeşitlerine göre hükümet, işe alınan işçilerin ücretlerinin belirli kısmını karşılayacağını veya bu işverenlerin ödeyecekleri vergilerde indirim yapacağını taahhüt etmesidir⁶⁹.

2.2.1.3. Eşleştirme Hizmetleri

İşgücü arz ve talep edenleri buluşturan büroların gördükleri hizmete “eşleştirme hizmetleri” denilmektedir. Eşleştirme yapan bu istihdam bürolarının ayrıca çeşitli araştırma ve kategorize etme hizmetleri de mevcuttur⁷⁰.

⁶⁶ Alparslan Karabulut, Türkiye’deki İşsizliği Önlemede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü ve Etkinliği, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), 2007, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 45.

⁶⁷ Özlem Işığışok, Burak Faik Emirgil, “Aktif İşgücü Piyasası Politikaları ve Mesleki Yetiştirme: İşgücü Yetiştirme Kursları’nın Etkinliği”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 57, 2009, s. 220.

⁶⁸ Alparslan Karabulut, “Türkiye’deki İşsizliği Önlemede ...”, s. 58.

⁶⁹ Mustafa Kemal Biçerli, “Aktif İstihdam Politikaları İşsizliği Azaltır mı?”, *Çimento İşverenler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 6, 2005, s. 6.

⁷⁰ İŞKUR, Özel İstihdam Büroları Yönetmeliği, <<http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/ozelistihdamburolari.aspx>> (01.12.2017).

2.2.1.4. Kendi İşini Kuranlara Yardım ve Mikro Krediler

Rekabetin her geçen gün arttığı günümüz dünyasında gelişmeler göstermiştir ki, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ) önemli bir istihdam kapasitesi yaratabilmektedir. Bu nedenle küçük işletme yöneticilerinin iyi yönetim konusunda eğitilmesi, KOBİ'ler üzerindeki vergi yükünü hafifletilmesi, kamu düzenlemelerinin ve bürokratik işlemlerin basitleştirilmesi gibi önlemler KOBİ'lerin gelişimi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, izlenecek olan bu politikalar dışında küçük işletmelerin ve kendi işini kuranların kredi imkânlarından yararlanabilmesi özellikle işsizlikle mücadele başvurulacak önemli bir araçtır⁷¹. Bu kapsamda kendi işini kurmak veya büyütmek isteyenler, öncelikle girişimcilik veya teşvik programları dâhilinde kısa bir eğitim görmektedirler. Eğitim sonrasında, kendi nam ve hesabına iş kurmak veya geliştirmek suretiyle mali destekten hibe veya ileri tarihte geri ödemeli faizsiz kredi desteğinden yararlanırlar. Bu uygulamanın diğer programlardan farkı kişinin ücretli olarak değil, kendi nam ve hesabına çalışmak suretiyle desteklenmesidir. Türkiye'de genellikle Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) destekli yürütülen bir programdır⁷².

3624 Sayılı KOSGEB yasasının 4. maddesinin (J) bendinde, girişimciliğin desteklenmesi, yaygınlaştırılması ve başarılı işletmelerin kurulması konularından KOSGEB birinci dereceden sorumlu tutulmuştur. Bu amaçla, uygulamalı girişimcilik eğitimi, yeni girişimci desteği, İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM) desteği ve iş planı ödülü destekleri KOSGEB tarafından sağlanmaktadır⁷³.

Özellikle yoksulluk sorunu ile mücadelede kullanılan yöntem ise Mikro Krediler yöntemidir. Mikro Krediler yöntemi ilk olarak 1976 yılında Bangladeş'te uygulanmıştır ve 1980'lerden itibaren dünya Bankası'nın ilgisini çeken bir araç haline gelmiştir. Mikro kredi uygulaması; yoksullara düzenli gelir getirecek bir iş kurmaları amacıyla verilen bir kredi türüdür⁷⁴.

⁷¹ Alparslan Karabulut, "Türkiye'deki İşsizliği ...", s. 50.

⁷² Selman Ayan, G-20 Süreci ve Aktif İstihdam Politikaları, Türkiye ve G-20 Ülkelerindeki Uygulamaların Değerlendirilmesi. (Uzmanlık Tezi), 2014, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara, s. 28.

⁷³ Şaban Esen, "Girişimciliğin Teşvik Edilmesinde KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Kursları ve TR81 İlleri Üzerinde Bir Araştırma" 8. *Uluslararası Girişimcilik Kongresi*, (der. Şakir Sakarya, Mine Biniş, Suat Kara, İbrahim Murat Bicil), Balıkesir 14-16 Temmuz 2017, s. 312.

⁷⁴ Selman Ayan, "G-20 Süreci ...", s. 28.

2.2.1.5. Doğrudan Kamu Sektöründe İstihdam

Doğrudan kamu sektöründe istihdamın temel amacı; özellikle çok uzun süredir işsiz olanlar öncelikli olmak üzere, kadınlar, gençler, eğitim düzeyi düşük olan vasıfsız işçiler, eski hükümlüler ve madde bağımlılıkları olan, bu nedenlerle de iş bulmak açısından dezavantajlı olan kişilerin iş bulabilmelerini ve çalışmalarını sağlamaktır. Bu programlar genellikle diğer aktif politikalarla işe yerleştirilmeleri çok güç olan kesimlere yönelik olumsuz durumu ortadan kaldırmayı amaçlayan bir son çare uygulaması olarak değerlendirilebilir⁷⁵.

Bu programlar, aslında sosyal devlet olmanın gereklerini yerine getirmek amacıyla oluşturulmuşlardır. Çünkü bazı kişilerin toplumda istihdam edilebilirliği zor olmakta bu durumsa toplumda sosyal adaletin sağlanamaması sorunsalını yaratmaktadır. Sosyal devlet olmanın gerekleri arasında; kâr amacının güdülmediği, kamu yararının gözetildiği işlerde istihdam edilmek suretiyle işsizliği ve onun getirdiği beşeri ve sosyal sorunları azaltmak da yatmaktadır ve doğrudan kamu sektöründe istihdam bu amacı gerçekleştirmek için kullanılan bir yöntemidir⁷⁶.

2.2.2. Pasif İstihdam Politikaları

İşsizlere sadece gelir desteği yapılmasına yönelik politikalar pasif istihdam politikaları olarak adlandırılmaktadır⁷⁷. Pasif istihdam politikalarında amaç sosyal sorunları onarmak ve işsizlere ekonomik güvence vermektir⁷⁸.

2.2.2.1. İşsizlik Sigortası

İşsizlik sigortası; bir işyerinde çalışırken, çalışma isteğinin, yeteneğinin, sağlığının yerinde olmasına rağmen, kendi isteği ve kusurunun dışında işlerini kaybedenlere, uğradıkları gelir kayıplarını bir miktar da olsa karşılayarak kendilerinin ve ailelerinin ekonomik olarak zor durumda kalmalarını önleyen, sigortacılık tekniğiyle faaliyet gösteren, devlet tarafından kurulan zorunlu bir sigortadır⁷⁹.

⁷⁵ Alparslan Karabulut, “Türkiye'deki İşsizliği ...”, s. 55-56.

⁷⁶ Selman Ayan, “G-20 Süreci ...”, s. 28.

⁷⁷ Selahattin Bulut, “Türkiye’de Aktif ...”, s. 9.

⁷⁸ Selman Ayan, “G-20 Süreci...”, s. 19.

⁷⁹ Türkiye İş Kurumu, İşsizlik Sigortası Nedir?, <http://statik.iskur.gov.tr/tr/issizlik_sigortasi/issizlik_sigortasi_islemleri.htm> (01.09.2016).

2.2.2.2. İşsizlik Yardımları

İşsizlik sigortasından farklı olarak prime bağlı bir yardım değildir. Bu yardım türünde kişi yardıma ihtiyacı olduğunu belgelendirmelidir. Aslında işsizlik yardımları sosyal devletin sağlamakla yükümlü olduğu bir asgari geçim yardımıdır⁸⁰.

2.2.2.3. Kıdem Tazminatı

“Kıdem tazminatı, kanunda belirtilen asgari bir çalışma süresini dolduran işçinin hizmet akdinin kanunda sayılan nedenlerden biriyle son bulması halinde, işverence işçiye ya da mirasçılara ödenen bir paradır”⁸¹ şeklinde tanımlanabileceği gibi, doktrinde ve literatürde ortak bir görüş olmasa da genel olarak; işçiler için tanınmış bir hak olup kanunda gösterilen fesih hallerinde, en az bir yıllık kıdeme sahip işçiye veya işçinin ölümü halinde hak sahiplerine verilen, işveren tarafından kanun gereği ödenmesi gereken, miktarı ise işçinin kıdemine ve son brüt kazancına göre belirlenerek yapılan ödemeler olarak da tanımlanabilir⁸².

3. Bankacılık Sektörü

Bankacılık sektörü başlığı altında banka tanımlarına, tarihçesine çeşitlerine ve fonksiyonlarına yer verilmiştir.

3.1. Banka Tanımı

Bankalar insanların belli zamanda tasarruf ettikleri paraları alarak, bu paraları faiz getiren biçimde ikraz eden, para ödemelerinde ve naklinde aracılık yapan, senet tahsili ve kabulü gibi çeşitli hizmetleri gerçekleştiren bir finans işletmesi olarak tanımlanabilmektedir⁸³. Ayrıca *“banka; kuruluş ve faaliyete geçmek için resmi izne tabi, hisse senetlerinin tamamı ada yazılı ve kendi ödenmiş sermayesi en az (30) milyon Türk Lirası olan anonim şirket şeklinde kurulan, bir yandan kendi veya müşterilerinin tasarruf mevduatı olarak biriktirdikleri paraları toplayarak, bunları faiz karşılığında diğer*

⁸⁰ Selman Ayan, “G-20 Süreci ...”, s. 20.

⁸¹ Mehmet Kaygusuzoğlu, “Kıdem Tazminatı Karşılığı Uygulamasının Muhasebe Standardı (IAS-TMS 19) Kapsamında Değerlendirilmesi”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 47, 2010, s. 175.

⁸² Bahar Burtan Doğan, Evrim Anğay Yıldırım, “Kıdem Tazminatı ve Ülke Örnekleri”, Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 10, 2016, s. 17.

⁸³ Tezer Öçal, Ömer Faruk Çolak, Selahattin Togay, Kadir Eser, *Para Banka Teori ve Politika*, Gazi Yayınları, Ankara 1997, s. 35.

müşterilerine ödünç vererek yatırıma katkıda bulunan, diğer yandan yurt içi ve yurt dışı ödeme işlemlerini kolaylaştıran Bankalar Kanunu'na tabi bir ticari işletmedir şeklinde” de tanımlanabilir⁸⁴.

Bankanın literatürde birçok tanımı olmasına karşılık Türkiye’de her bankanın uymak zorunda olduğu 19.10.2005 kabul tarihli 5411 Sayılı Bankacılık Kanunun tanımlamalar ve kısaltmalar bölümünde yer alan 3. maddesinde; “Banka; mevduat bankaları, katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarından oluşmaktadır” der ve bu bankaları⁸⁵:

- “Mevduat Bankası: Bu kanuna göre kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışına da kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye’deki şubelerini” içermektedir,
- “Katılım Bankası: Bu kanuna göre özel, cari ve katılım hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye’deki şubelerini” içermektedir,
- “Kalkınma ve Yatırım Bankası: Bu kanuna göre mevduat veya yatırım fonu kabul etme dışında; kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren ve/veya kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye’deki şubelerini”, ifade eder biçiminde tanımlar.

Bankaların gerçekleştirdiği faaliyet alanlarını sıralamak gerekirse şöyledir⁸⁶:

- Katılım fonu kabulü,
- Nakdî ve kaydi ödeme ve fon transferi işlemleri, muhabir bankacılık veya çek hesaplarının kullanılması dâhil her türlü ödeme ve tahsilat işlemleri,
- Nakdî, gayri nakdî her cins ve surette kredi verme işlemleri,
- Mevduat kabulü,

⁸⁴ Sinan Dağ, Türkiye’deki Katılım ve Mevduat Bankalarının Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Karşılaştırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, s. 4.

⁸⁵ 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, Madde: 3, Resmi Gazete Tarihi: 01.11.2005, Resmi Gazete Sayısı: 25983 (Mükerrer).

⁸⁶ Sefer Gümüş, *Bankacılıkta Pazarlama*, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2014, s. 39-41.

- Efektif dâhil kambiyo işlemleri; para piyasası araçlarının alım ve satımı; kıymetli maden ve taşların alımı, satımı veya bunların emanete alınması işlemleri,
- Sermaye piyasası araçlarının alım ve satımı ile geri alım veya tekrar satım taahhüdü işlemleri,
- Ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövizde dayalı; vadeli işlem sözleşmelerinin, opsiyon sözleşmelerinin, birden fazla türev aracı içeren basit veya karmaşık yapıdaki finansal araçların alımı, satımı ve aracılık işlemleri,
- Saklama hizmetleri,
- Kredi kartları, banka kartları ve seyahat çekleri gibi ödeme vasıtalarının ihracı ve bunlarla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi işlemleri,
- Çek ve diğer kambiyo senetlerinin iştirası işlemleri,
- Daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının aracılık maksadıyla alım satımının yürütülmesi işlemleri,
- Başkaları lehine teminat, garanti ve sair yükümlülüklerin üstlenilmesi işlemleri gibi garanti işleri,
- Yatırım danışmanlığı işlemleri,
- Faktöring ve forfaiting işlemleri,
- Sermaye piyasası araçlarının ihraç veya halka arz yoluyla satışına aracılık işlemleri,
- Hazine Müsteşarlığı ve/veya MB ve kuruluş birlikleri nezdinde oluşturulan bir sözleşme kapsamında üstlenilen yükümlülükler çerçevesinde alım satım işlemlerine ilişkin piyasa yapıcılığı,
- Portföy işletmeciliği ve yönetimi,
- Sigorta acenteliği ve bireysel emeklilik aracılık hizmetleri,
- Finansal kiralama işlemleri,
- Bankalar arası piyasada para alım satımı işlemlerine aracılık,
- Kurulca belirlenecek diğer faaliyetler,

Mevduat bankaları, katılım fonu kabulü ve finansal kiralama işlemlerini; katılım bankaları, mevduat kabulünü; kalkınma ve yatırım bankaları mevduat kabulü ve katılım fonu kabulü faaliyetlerini gerçekleştiremezler⁸⁷.

24 Ocak Kararları sonucunda Türkiye’de dışa açılma ve serbestleşme süreci başlamıştır ve buna Ağustos 1989’da döviz ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi de eklenince bankacılık sektörünün ekonomideki payını arttırmasına neden olmuştur. Bu payın böylesine büyük olmasının sebebi bankaların kendi kâr maksimizasyonları dışında gösterdikleri faaliyet sonucunda ekonomiye sağladıkları çeşitli işlevlerdir.

Bu işlevler, likidite yaratmak, para politikalarının etkinliğini arttırmak, kredi talep edenleri değerlendirmek ve izlemek, asimetrik bilgi problemlerini çözmek, finansal aracılık yapmak, ekonomik istikrarı etkilemek, istihdam yaratmak, ölçek ve kapsam ekonomilerinden faydalanmak, ödeme sistemlerinin etkinliğini arttırmak ve dış ticareti fonlamak ve ihracatı teşvik etmek şeklinde sıralamak mümkündür⁸⁸.

3.2. Bankacılığın Tarihçesi

Bankacılık sektörü, özellikle 1980’li yıllarda yoğun bir şekilde başlayan değişim ile ürün yelpazesini genişleterek ülkelerin ve/veya ticaretteki gelişmelerden, teknolojik gelişmelerden, giderek değişen ve büyüyen finansal ihtiyaçlardan, ekonomik birimlerin beklentilerinden ve en genel anlamıyla dünyanın içinde bulunduğu ekonomik durumdan daha çok etkilenir bir hal almıştır⁸⁹. Bankaların tarihçesini; Dünyada Bankacılık işlemlerinin doğuşu, Osmanlı Devletinde Bankacılık, Cumhuriyet Döneminden Günümüze Bankacılık olmak üzere üç şekilde inceleyebiliriz.

3.2.1. Dünyada Bankacılık

Bankacılık işlemlerinin doğuşu ile ilgili kesin veriler olamamasına karşılık bankacılık işlemlerinin temelini oluşturan faaliyetlerin, tapınaklar ve din adamları ile başladığına inanılır. Özellikle zenginler saygı duyulan din adamlarına, eşyalarını tapınaklarda koruması için emanet etmişlerdir. Böylelikle zaman içerisinde biriken bu

⁸⁷ 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, Madde: 4, Resmi Gazete Tarihi: 01.11.2005, Resmi Gazete Sayısı: 25983 (Mükerrer).

⁸⁸ Gamze Göçmen Yağcılar, *Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi*, BDDK Kitapları No: 10, Ankara 2011, s. 5.

⁸⁹ Sudi Apak, Aykut Tavşancı, “Türkiye’de Yabancı Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomi Politikaları ile Uyum”, *Maliye ve Finans Yazıları Dergisi*, Sayı: 80, 2008, s. 35.

eşyaları ödünç vermek ve karşılığında bedel almak suretiyle günümüzdeki bankacılık işlemlerine benzeyen faaliyetler doğmuştur. Bu anlamda Mezopotamya’da Kızıl tapınak, Eski Yunan’da Parthenon ve Apollon tapınağı bankacılığın ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir⁹⁰.

Banka sözcüğünün ise kökeninin, ilk bankerler olarak kabul edilen Yahudilerin pazar yerlerine koydukları birer masa üzerinde (Banco) bankacılık işlemlerini yapmalarından geldiğine inanılmaktadır⁹¹. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında doğan sanayileşmenin öncelikle Avrupa’ya sonrasında dünyaya yayılması ile rekabet ortamı gelişmiş ve artan rekabetle birlikte kredi kavramı gündeme gelmiştir. Bu süreç kâğıt para kullanımını yaygınlaştırmış. Zamanla ülkelerde yaşanan parasal istikrarsızlık (Avrupa devletlerinde) MB ihtiyacını gündeme getirmiştir.

3.2.2. Osmanlı Devletinde Bankacılık

Sanayileşmenin sonucunda gelişen ekonomilere katılmaya çalışan Osmanlı Devletinde de kâğıt para basılmış ayrıca ilk dış borçlanmaya başvurulmuştur. Osmanlı Devleti’nin, Avrupa para piyasalarına uyumlu hale gelmesi bir zorunluluk olmuş ve bu süreç içerisinde gerek Osmanlı Devleti’nin gerekse ticari ilişkiler kuran devletlerde banka kurulması ihtiyacı doğmuştur. “İlk banka 1847 yılında İstanbul Bankası yabancı borçlanmayı en aza indirmek amacıyla kurulmuş fakat ömrü çok uzun süreli olmamıştır”⁹².

Devam eden parasal istikrarsızlık yabancı devletlerin yeni banka kurulması yönündeki baskılarının artmasına neden olmuştur. 18 Şubat 1856 tarihinde ilan edilen Islahat Fermanı’nda, banka benzeri kurumların oluşturulacağı ifade edilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu’nda dış borçların alınmasında; banka ile yabancı sermaye arasında aracılık edecek ulusal bir banka kurulmasını gündeme getirmiştir⁹³.

1856 yılında kurulan Osmanlı Bankası’nı diğer bankalardan ayıran özelliği; 1863 yılında para basma yetkisinin verilmesidir. İngiliz sermayesi ile kurulan Bankaya 1863’de

⁹⁰ Erkan Ildız, *Eski Çağ’da Bankacılık ve Bankerlik*, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No: 297, İstanbul 2013, s. 31.

⁹¹ İbrahim Yavuz Akçacı, 1980 Sonrası Türk Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2003, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, s. 11.

⁹² Müge Ünal, “Türkiye’de Finans Sektöründe Bankacılığın Yeri”, *İzmir Ticaret Odası Ar & Ge Bülteni*, Eylül, 2014, s. 9.

⁹³ Kaya Bayraktar, “Osmanlı Bankasının Kuruluşu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2002, s. 71.

Fransız,1875’de Avusturya sermayesi ortak edilmiştir⁹⁴. Osmanlı Devletinde tarım ile ilgilenen nüfusun fazla olması ve devam eden ekonomik istikrarsızlık sonucunda 1863 yılında çiftçilere kredi vermek için memleket sandıkları kurulmuştur. Memleket Sandıklarının modern finans kurumu olarak yer alması gerektiği düşünüldüğünden 15 Ağustos 1988 yılında tüm hisselerini devreden Memleket Sandıklarından Ziraat Bankası kurulmuştur.

3.2.3. Cumhuriyet Döneminden Günümüze Bankacılık

Cumhuriyet’in ilanından itibaren Türkiye’de bankacılık sistemi altı bölümde ele alınabilir. Yürütülen ulusal ekonomiye paralel olarak ulusal bankalar dönemi (1923-1932), özel bankaların yatırımlarının bütçeyi zorlaması sonucu ihtiyaç duyulan kamu bankaları dönemi (1933-1944), sanayi sektörünün büyümesi üzerine gelişen özel bankacılık ile özel bankalar dönemi (1945-1960), planlı dönem (1960-1980), serbestleşme ve dışa açılma dönemi (1981-2001), dışa açılma ile tamamıyla kırılan hale gelen bankaların yeniden yapılandırıldığı (2002-2007) dönemleridir.

3.2.3.1. Ulusal Bankalar Dönemi (1923-1932)

Osmanlı Döneminde kurulan bankalar genellikle yabancı sermaye nitelikliydi. Kurtuluş Savaşı sonrasında yaşanan Ulusal Ekonomi Politikası ile Cumhuriyet’in ilanından sonraki süreç Türk bankacılık sisteminde ulusal bankalar dönemi olarak adlandırılır. Ekonomik bağımsızlığın, ulusal ekonominin güçlendirilerek sağlanacağına inanan Mustafa Kemal Atatürk; ekonomik bağımsızlığın gerekçe ve yöntemlerinin belirlenmesi için 17 Şubat 1923 Tarihinde İzmir İktisat Kongresini düzenlemiş ve niyetini “*Bugün var olan fabrikalarımızda ve daha çok olmasını umduğumuz fabrikalarımızda kendi işçimiz çalışmalıdır. Rahat ve mutlu olarak çalışmalıdırlar ve bütün bu saydığımız sınıflar aynı zamanda zengin olmalıdır ve hayatın gerçek lezzetini tadabilmelidir ki, çalışmak için kudret ve kuvvet bulabilsinler*” sözü ve inancıyla dile getirmiştir⁹⁵.

İzmir İktisat Kongresi sonucunda Türkiye İş Bankası, ilk kalkınma bankamız olan Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, Türkiye Sanayi Kredi Bankası, Konut kredisi vermek

⁹⁴ Ekrem Keskin, Emre Alpan İnan, Melike Mumcu, Pelin Erdönmez, *50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1958-2007*, TBB Yayın No: 262, İstanbul 2008, s. 1.

⁹⁵ Türkiye İktisat Kongresini Açış Söylevi, 17 Şubat 1923, <http://kisi.deu.edu.tr/selim.sanlisoy/IZMIR_IKTISAT_KONGRESI_ATATURK.pdf> (25.07.2016)

amacıyla (Emlak ve Eytam Bankası) Türkiye Emlak Kredi Bankası, Ziraat Bankasının yeniden düzenlenmesi ve bir emisyon bankası olan Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) kurulmuştur.

3.2.3.2. Kamu Bankaları Dönemi (1933-1944)

Her ne kadar bir tarım ülkesi olan Türkiye'nin, özel sektör vasıtasıyla sanayi ülkesi dönüştürülmesi için çalışmalar yürütülse de 1929 yılında yaşanan ve "Büyük Buhran" olarak adlandırılan Amerika merkezli ekonomik krizinden diğer ülkeler gibi Türkiye'de olumsuz etkilenmiştir. Sanayiye dayalı ekonomi modelinde, İzmir İktisat Kongresi sonrası kurulan bankaların yetersiz kalması sonucu devletçilik politikası ile bankaların yeniden şekillendirilmesi söz konusu olmuştur.

Bu dönemde genelde spesifik ihtiyaçlar doğrultusunda bankalar kurulmuştur. Kurulan bankalar; 1933 yılında halk tasarrufu ile oluşturulan ve sınai kalkınmayı destekleyen Sümer Bank ile sadece belediyelere yönelik etkinlik gösteren Belediyeler (İller) Bankası, 1935 yılında yer altı kaynaklarını değerlendirmek üzere kurulan Eti Bank, Türk Denizcilik sektörüne kaynak sağlamak için 1937 yılında kurulan Deniz Bank ve esnafa kredi vermesi için 1938 yılında kurulan Halk Bankası şeklindedir⁹⁶.

3.2.3.3. Özel Bankalar Dönemi (1945-1960)

2. Dünya Savaşı sonrasında artık savunmaya dayalı ekonominin yerini dışa açık ekonominin benimsendiği bu dönemde en önemli özellik; iktisadi kalkınmanın ve sanayileşme stratejisinin artık devlet aracılığı ile değil, özel kesimin öncülüğünde gerçekleştirilmesi olmuştur.

"Dönem içinde yatırımların, milli gelir ve nüfusun hızla artması, kırsal alandan kente göçle birlikte kentli nüfusun artması ve piyasa için üretimin genişlemesi, ekonomide para ve kredi gereksiniminin artmasına neden olmuştur. Bankacılık alanında yapılan yatırımların getirisi artmış ve özel bankacılık hızla önem kazanmaya başlamıştır"⁹⁷. Bu dönemde başta; Türkiye Vakıflar Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Garanti Bankası ve Akbank, Denizcilik Bankası, Pamuk Bank olmak üzere birçok özel banka kurulmuştur.

⁹⁶ Merve Gülen, Bankacılık Sektöründe Kamu Ve Özel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2015, Hitit Üniversitesi, Çorum. S.10.

⁹⁷ M. Necat Coşkun, Hakan N. Ardor, A. Hakan Çermikli, H. Ozan Eruygur, Fahriye Öztürk, İbrahim Tokatlıoğlu, Gökhan Aykaç, Tolga Dağlaroğlu, *Türkiye'de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi*, TBB Yayın, No: 280, İstanbul 2012, s. 9.

Özel bankaların desteklemediği alanlarda gene devletin yüklendiği yatırımlara finansman ihtiyacı MB kaynaklarından karşılanmıştır. MB'nin kaynaklarını kullanması artan emisyon ile birlikte ekonomide bozulmalara, enflasyon ve beraberinde dış ticaret açıklarına ve artan dış borca neden olmuştur. Bu olumsuz gelişmeler sonrasında 1960'lı yılların başında bazı özel bankalar kapanmak zorunda kalmıştır.

3.2.3.4. Planlı Dönem (1960-1980)

1960'lı yıllarda kalkınma planlarına ağırlık verilmiş ve bankaların temel işlevi bu planlardaki yatırımların finansmanını sağlamak olmuştur. “Planlı dönem diye adlandırılan bu dönemde, banka komisyon oranları, mevduat–kredilere uygulanacak faiz oranları, kredi limitleri vb. pek çok uygulama ithal ikame politikaları doğrultusunda devlet kontrolünde gerçekleştirilmektedir”⁹⁸.

3.2.3.5. Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1981-2001)

1970'li yılların başında Dünyada yaşanan 1. Petrol Krizi ile birlikte Türkiye’de yaşanan kambiyo krizine çözüm IMF’de aranmıştır. 2. Petrol Krizinin akabinde 24 Ocak 1980 yılında adını tarihinden alan ve sonrada ekonomimizi derinden etkileyecek olan 24 Ocak kararları alınmıştır. Bu kararın mantığı; alınan idari kararları devlet müdahalesinden arındırıp serbest piyasa güçlerine bırakacak böylece kamu kesimi daraltılacak ve özel kesim teşvik edilecekti⁹⁹. Ayrıca bu karar ile düşürülmeye çalışılan enflasyon oranı, 1980’de %107.2 iken 1981’de %36.8’e, 1982’de %25.2’ye düşmüştür. İlk iki yıl enflasyonun daha kontrollü olmasına etkili olduğu savunulabilir. Sonrasında ise enflasyon tekrar yükselme trendine girmiştir¹⁰⁰.

24 Ocak Kararlarıyla başlayan dışa açılma ve serbestleşme süreci 1989 yılında sermaye hareketlerinin tamamıyla serbest bırakılması ile tamamlamıştır. Bu aşamada serbestleşme kavramı: “ürün fiyatları ile faktör fiyatlarının piyasa koşulları tarafından belirlendiği, devletin ekonomiye müdahalesinin en aza indiği ve yabancı ülkelerle her türlü

⁹⁸ Didar Ustaoglu, Türkiye’de Katılım Bankacılığı Sektördeki Yeri ve Önemi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2014, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, s. 9.

⁹⁹ Gülten Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 197.

¹⁰⁰ Esenay Aydoğan, “1980’den Günümüze Türkiye’de Enflasyon Serüveni”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt: 11, Sayı: 1, 2004, s. 94.

ekonomik ilişkinin bireyler tarafından serbestçe kurulabildiği bir ekonomik ortamını ifade etmektedir”¹⁰¹.

Yaşanan serbestleşmeyle beraber toplumun tüm kesimlerinde birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak bankacılık sektöründe de birçok gelişme yaşanmış ve bireyler veya işletmeler gelişen bu bankacılık iş ve işlemelerinden faydalanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, bireysel bankacılık hizmetleri de gelişerek, kredi kartları, tüketici kredileri, otomatik vezne makineleri, ev ve ofis bankacılığı gibi yeni ürün ve hizmetler de tüketiciye sunulmaya başlanmıştır. Ayrıca leasing, factoring, forfaiting, forward ve swap işlemleri, kredi kartları, yatırım fonları ve tüketici kredileri gibi yeni bankacılık ürünleri de piyasada varlık göstermeye başlamıştır¹⁰².

1989 yılından sonra ekonomide yüksek enflasyonla beraber yüksek faiz ve yüksek yaşanmaya başlamıştır. Bütçe açıkları hızla büyümüş, büyüyen bütçe açıklarının bir bölümü Merkez Bankası finansmanıya, önemli bir bölümünün ise iç borçlanma yoluyla karşılanmıştır. Bu durumsa kamu kesiminin mali kaynaklara olan talebini her geçen gün arttırmıştır. Ayrıca bu süreçte makro dengesizliklerin giderilmesine yönelik doğru politikalar uygulamaya geçirilememiş ve bunun sonucunda ekonomideki belirsizlik artmıştır. Tüm bu belirsizlikler finans sektörünü de etkilemiş ve yaşanan bütün bu gelişmelere uyum sağlamak amacıyla, 25.04.1985 tarihli ve 3182 sayılı Bankalar Kanununda 512 ve 538 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler ile birtakım değişiklikler yapılmıştır. Daha önceden bankaların denetim ve düzenleme işlevi, 3182 sayılı yasada Hazine Müsteşarlığı ve Müsteşarlığın bağlı olduğu Bakanlığa verilmişti fakat 4389 sayılı yasa ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK)’na devredilmiştir. Ayrıca serbestleşme döneminde özel bankalar ile kamu bankaları arasında rekabet eşitliğini bozan düzenlemeler kaldırılmıştır. Bir takım kavramsal düzenlemeler yapılarak kredi tanımı Avrupa Birliği düzenlemelerine yakınlaştırılmış ve böylece ilk defa büyük kredi tanımı getirilmiştir. Ayrıca kredi öz kaynak ilişkisi daha da daraltılmış ve dolaylı kredi ilişkisi

¹⁰¹ Nagehan Keskin, Finansal Serbestleşme Sürecinde Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, s. 7.

¹⁰² Gökhan Sümer, “Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi ve AB Bankacılık Sektörü İle Karşılaştırılması”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2, 2016, s. 489.

yeniden düzenlenmiştir. Bu dönemde ilk defa risk yönetimi ve pekiştirilmiş bazda bilanço hazırlanmasını zorunlu hale getiren düzenlemeler yapılmıştır¹⁰³.

3.2.3.6. Yeniden Yapılandırma Dönemi (2002-2007)

Kamu bankalarının yüksek borçlanmalarından dolayı faizler yükselmiş ve genel anlamda bankalar likidite sıkıntısına düşmüşlerdir. Bu durumunun yarattığı olumsuzluklar maalesef birçok bankanın iflası, birleşmesi ya da küçülmesi ile sonuçlanmıştır¹⁰⁴.

Bankaların kaybettikleri itibarlarını yeniden arttırmak için özellikle kamu bankalarına çeşitli düzenlemeler getirilmiş, devlet müdahalesi için gerekli koşullar sağlanmış, bankaların sermayelerinin kuvvetlendirilmesi için ise çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

3.3. Banka Çeşitleri

Banka çeşitlerini ana hatlarıyla dört aşamada incelenebilir. Bunlar mevduat bankaları, tasarruf mevduatı sigorta fonuna devredilen bankalar, kalkınma ve yatırım bankaları, katılım bankalarıdır.

3.3.1. Mevduat Bankaları

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'na göre “kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini” ifade etmektedir¹⁰⁵. Mevduat bankaları; Kamu Mevduat Bankaları, Özel Mevduat Bankaları, Türkiye’de Kurulu Yabancı Mevduat Bankaları, Mevduat Toplama Yetkisine Sahip Yabancı Banka Şubeleri olmak üzere dörde ayrılır.

— Kamu Mevduat Bankaları; T.C. Ziraat Bankası A.Ş., Türkiye Halk Bankası A.Ş., Türkiye Vakıflar Bankası Türkiye Anonim Ortaklığı (T.A.O)’dır.

¹⁰³ Şükrü Uzundağ, Türkiye’de İnternet Bankacılığının Gelişimi Ve İnternet Bankacılığına İlişkin Tüketici Davranışları Analizi Aydın İli Merkezinde Görev Yapan Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, s.18.

¹⁰⁴ Mete Bumin, “Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması ve Sonuçları”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 70, 2009, s. 18.

¹⁰⁵ 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, Madde: 3, Resmi Gazete Tarihi: 01.11.2005, Resmi Gazete Sayısı: 25983 (Mükerrer).

- Özel Sermayeli Mevduat Bankaları, Türk Ekonomi Bankası A.Ş., Akbank T.A.Ş., Şeker Bank T.A.Ş., Türkiye İş Bankası A.Ş., Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., Turkish Bank A.Ş., Fiba Banka A.Ş., Anadolu Bank A.Ş.’dir.
- Mevduat Toplama Yetkisine Sahip Yabancı Banka Şubeleri; The Royal Bank Of Scotland Plc., Bank Mellat, Habib Bank Limited, Jp Morgan Chase Bank National Association, Societe Generale S.A., Intesa Sanpaolo S.P.A.

3.3.2. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna Devredilen Bankalar

Yükümlülüklerini vadesinde yerine getiremeyen bankaların, faaliyetlerine devam etmeleri halinde; mevduat sahiplerinin haklarının korunması veya mali sistemin güven ve istikrarının sağlanması konularında tehlike ortaya çıkabilir. Bu gibi durumlarda BDDK, en az beş üyesinin aynı yöndeki oylarıyla alınan kararlar temettü hariç ortaklık hakları ile bankanın yönetim ve denetimini Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)’ye devretmeye veya bankacılık işlemleri yapma ve/veya mevduat kabul etme iznini kaldırmaya yetkilidir¹⁰⁶. TMSF bünyesinde güncel olarak üç adet banka bulunmaktadır. Bunlar; Birleşik Fon Bankası A.Ş., Ada Bank A.Ş., Asya Katılım Bankası A.Ş.¹⁰⁷.

3.3.3. Kalkınma ve Yatırım Bankaları

Kalkınma bankaları, gelişmekte olan ülkelerde sermaye yetersizliği yaşayan firmalara veya büyük firmaların yapacağı yeni ve büyük yatırımlara kaynak sağlayarak endüstriyel gelişmeyi hızlandırmak ve kalkınmada öncelikli bölgelere finansman sağlamak amacını güden finansal kuruluşlar olmakla birlikte mevduat toplama yetkileri yoktur. Kredi almak, tahvil ihraç etmek gibi yürüttükleri aracılık işlemleri ile sağladıkları kaynakları firmalara orta ve uzun vadeli yatırım, proje kredileri sağlayarak kullanırlar¹⁰⁸.

3.3.4. Katılım Bankaları

“Katılım bankaları, bankacılık hizmetleri ile birlikte, müşterilerine faizsiz alternatifler sunan ve topladıkları fonları “kar/zarar ortaklığı” anlayışıyla, ticari ve sınai

¹⁰⁶ 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, Madde: 71, Resmi Gazete Tarihi: 01.11.2005, Resmi Gazete Sayısı: 25983 (Mükerrer).

¹⁰⁷ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, TMSF’ye İntikal Eden Bankalar, <<http://www.tmsf.org.tr/intikaleeden.bankalar.tr>> (30.02.2017).

¹⁰⁸ Güray Küçükkoçoğlu, s. 3. <www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazpazartesi21.doc> (30.02.2017).

faaliyetlerin finansmanında kullandırmayı prensip edinen kurumlardır”¹⁰⁹. Türkiye’deki katılım bankaları: Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş., Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş., Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.’dir.

Kamu katılım bankaları, kamu kaynaklarının kullanılarak tekrar kamuya finansman sağlanması amacı son yıllarda kamu bankalarının da katılım bankacılığı alanındaki rekabete girmesine neden olmuştur. Bu amaç ile kurulan kamu katılım bankaları ise: Ziraat Katılım Bankası A.Ş., Vakıf Katılım Bankası A.Ş.’dir.

3.4. Bankaların Fonksiyonları

Bankaların fonksiyonları esas itibariyle fon fazlası bulunan kişi ve kuruluşlar ile fon talep eden kişi ve kuruluşlar arasında aracılık işlemlerinin yürütülmesini sağlamaktır. Bunun içinde finansal aracılık yapma, likidite yaratma, kredi talep edenleri takip etme ve izleme gibi çok sayıda görevi vardır.

3.4.1. Finansal Aracılık Yapma

Uluslararası bankacılığın gelişimini destekleyen en önemli özelliklerden birisidir. 1970’li yıllarında yaşanan enerji krizleri neticede dünyada, bankaların uluslararası faaliyetlere aracılık işlevi hususundaki önemini, petrol ihracatçısı ülkelerde ihracattan kaynaklanan petrol fazlası dolarları, döviz sıkıntısı çeken ithalatçı ülkelere aktarılmasında, uluslararası bankaların aracılık etmesi gereksinimini doğurmuştur¹¹⁰.

3.4.2. Likidite Yaratmak

Bankanın varlıklarının kalitesi ve genel finansal durumu, kamunun bankaların likidite yaratma ve mevduata ilişkin görevlerini yerine getireceğine dair olan güvenini belirleyen temel unsurlardır. Bankaların likidite ve kredi arz etme yetenekleri son derece önemlidir. Çünkü bankaların mevduat yaratma fonksiyonu, diğer kurumlar için hemen ulaşılabilir olmayan, kredi ve likidite esnekliği sağlamaktadır¹¹¹. Böylece bankalar

¹⁰⁹ Abitter Özulucan, Ali Deran, “Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, 2009, s. 88.

¹¹⁰ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, ARD Çalışma Raporları No: 2005/6, s. 7.

¹¹¹ Yavuz Atlı, Nurcan Yücel, “Bankacılık Sektörünün Gelişimi Adıyaman İlinde Bankacılık Sektörü”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 4, 2016, s. 124.

ellerinde ki mevcut vadesiz mevduatları kişi ya da firmaların likit ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanabilmektedirler.

3.4.3. Kredi Talep Edenleri Değerlendirmek ve İzlemek

Bankaların diğer bir fonksiyonu ise tasarruf sahiplerinden mevduat kabul ederek topladıkları fonları şahıs ve firmalara kredi olarak kullandırmaktır. Bu fonksiyonun sağlıklı bir şekilde yerine getirilebilmesi için bankalar, kredi talep eden şahıs veya firmaların kredi verilebilir olup olmadığını değerlendirmektedirler. Bankalar bu görevlerini gerçekleştirebilmek amacıyla gerekli yeterli düzeyde bilgi birikimine sahip ve kredi talep eden kişi ve firmaların risk düzeyini ölçebilecek personele ve enstrümana sahiptir. Bankaların bu fonksiyonları sayesinde ekonomide verimli projeler seçilebilmekte ve kredilendirilebilmektedir. Çünkü tasarruf sahiplerinin ve yatırımcıların arada bankalar olmaksızın karşılaşabilmeleri ve tasarrufların ekonomide verimli yatırımlara dönüşebilmesi imkânsız denilebilecek kadar güçtür. Bankalar sayesinde tasarruf sahiplerinin tasarrufları kabul edilmekte ve bu tasarruflar verimli kullanabilecek yatırımcılara aktarılabilir. Böylece değerli bulunan projeler finanse edilmiş olmaktadır. Açılan kredilerin geri ödenmesine kadar geçen süreçte ise bu projeler ayrıca izlenmektedir¹¹².

3.4.4. Para Politikalarının Etkinliğini Arttırmak

Makroekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi için piyasadaki para hacmini, elde tutma maliyetini ve birçok finansal koşulu etkileyen, MB'lerce de uygulanan para politikaları araçlarının kullanılmasında aracılık yapar ve bu aracılık faaliyeti ile politikaların işlevini etkiler¹¹³.

3.4.5. Ekonomik İstikrarı Etkilemek

Bankacılık sektörünün ekonomide büyük yere sahip olması sonucu yaşayabilecekleri finansal kırılganlık, savunmasızlık gibi nedenlere ekonomide krize veya istikrarsızlığa neden olabilirler¹¹⁴.

¹¹² Gamze Göçmen Yağcılar, "Türk Bankacılık ...", s.5-6.

¹¹³ Erişah Arıcan, Güçlü Okay, "Ekonomik İstikrarsızlık Ortamında Merkez Bankalarının Uyguladığı Para Politikaları ve Türkiye Örneği", *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2014, s. 4.

¹¹⁴ Hasret Tufan Çiğdem, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlere Neden Olan Faktörler: Niğde Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2016, Niğde Üniversitesi, Niğde, s. 5.

3.4.6.Dış Ticareti Fonlamak ve İhracatı Teşvik Etmek

Bankaların her türlü ithalat ve ihracata, ödeme ve tahsilat safhasında aracılık etmesi, ödeme işlemlerindeki güvenin artmasına neden olur. Ayrıca ithalat ve ihracat işlemlerinden önceki safhada kişi ve kurumlara yarattığı kaynakla ithalat ve ihracatı destekler¹¹⁵.

3.4.7.Kaydi Para Yaratma Fonksiyonu

Kaydi para, bankaların mevcut mevduatlarına dayanarak açtıkları ve mevduat tutarından daha fazla tutarda kredi ve para oluşturma sistemleridir. Örneği, kanuni karşılık oranı 0,20 olduğunda ve bankaya 1.000 TL'lik bir mevduat geldiğinde, banka bu 1.000 TL'den 5.000 TL tutarında kaydi para yaratabilmektedir. Oluşturduğu kaydi para ile diğer fonksiyonlarının işlerliğini arttıracaktır¹¹⁶.

¹¹⁵ M. Aykut Kelecioğlu, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankalar Arası Piyasalar ve İşleyişi, 2010, <<http://www.makelecioğlu.com/sitebuilder/MAK/tcmb.pdf>> (30.02.2017).

¹¹⁶ Levent Sezal, Banka İşletmelerinde Etkin Bir İç Denetim ve Risk Yönetim Sisteminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, Çukurova Üniversitesi, Adana, s. 52.

BÖLÜM II

1989 SONRASI TÜRKİYE’DE YAŞANAN KRİZLERİN BANKALARIN İSTİHDAM POLİTİKALARINA ETKİLERİ

1. 1989 Öncesi Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler ve Bankaların İstihdam Politikaları

Dünya ekonomisine yön veren ülkelerde etkili olan 1929 Ekonomik Krizi ilk önce finans sektöründe başlamış ve kısa sürede reel sektöre sıçramıştır¹¹⁷. 1929 krizinin en önemli özelliği kapitalizmin tarihi boyunca yaşanan en kapsamlı ve en büyük kriz olmasıdır. 1929’da Amerikan Borsası’nın çökmesiyle başlayan bu kriz çok kısa bir sürede Avrupa’ya ve endüstriyel ilişkilerin hâkim olduğu diğer bütün bölgelere sıçramış ve doğal olarak yaşanan bu krizden genç Türkiye Cumhuriyeti’ de oldukça olumsuz bir yönde etkilenmiştir¹¹⁸.

1929 öncesi benimsenen klasik iktisadi yaklaşımın, yaşanan ekonomik bunalımın sebebi olarak görülmesi sonucunda ekonomik sistemde köklü değişiklikler gündeme gelmiştir. Bu süreçte, 1929 Ekonomik Krizine kadar izlenen klasik iktisadi düşüncenin varsayımlarının birçoğunun gerçek olmadığı ve ekonomiye devlet müdahalesinin gerekli hatta zorunlu olduğu savunulmaya başlanmıştır. 1929 krizinden sonra yaşananlar klasik iktisadi yaklaşım yerine müdahaleci yaklaşımların benimsenmesine neden olmuştur¹¹⁹.

Bu kapsamda 1929 yılı Ekonomik Bunalımı ve sonrasında dünya genelinde değişen üretim anlayışı göstermiştir ki; bunalım yalnızca ekonomik sisteme zarar vermemiş, ayrıca o zamana kadar geçerliliği savunulan ekonomik politikalar da geçerliliğini yitirmiştir¹²⁰. Sonuç olarak Keynes, Klasik ve Neo-klasik iktisatçıların öne sürdüğü ve ekonomide her zaman otomatik olarak sağlanan bir tam istihdam dengesinin varlığına ilişkin teorilerine karşı öne sürdüğü fikirlerle iktisat tarihinde çok önemli bir gelişmeye imza atmıştır.

¹¹⁷ Erhan Duman, *Krizlerin Anatomisi: 1929 Ekonomik Bunalımı ve 2008 Küresel Krizi’nin Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman, s. 60.

¹¹⁸ Rıdvan Turhan, “1929 Ekonomik Krizi’nin Türk Basınına Yansımaları”, *Sosyoloji Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 14, 2007, s. 82-83.

¹¹⁹ Erhan Duman, “Krizlerin Anatomisi ...”, s. 60.

¹²⁰ Ibid, s. 130.

Keynes'in iktisadi düşünceleri öncelikle II. Dünya Savaşı yıllarından sonra iktisat politikaları uygulamasına yön vermiştir. 1929 yılında yaşanan ekonomik kriz büyük bir işsizliğe ve üretim düşüklüğüne yol açarak, klasik iktisadi düşünceye duyulan güveni sarsmıştır. Keynes teorisinde milli gelir kavramına yer vererek, eğer bir millet zengin bir dönem geçiriyorsa, milli gelirin yüksek olacağını, milli geliri düşüyor ise kaçınılmaz olarak depresyona gireceğini vurgulamıştır¹²¹.

1929 Krizi öncesi Türkiye ekonomisi değerlendirildiğinde, çoğunluğu tüketim malı olan sınai ürünleri ithal eden, buna karşın hammadde ihraç eden bir ülke konumundaydı. 1929 Krizi sonucunda hammadde fiyatları, sınai fiyatlardan çok daha fazla bir düşüş seyri göstermiş ve bu durum serbest ticaret politikalarının sürdürülememesine neden olmuştur. İhracatın reel alım gücünde yaşanan düşüşe paralel olarak ithalat kapasitesinde önemli daralmalar ortaya çıkmıştır. Özellikle un, şeker ve kumaş gibi zorunlu tüketim mallarını içeren ithalatın reel olarak düşmesi, toplumun hayat standartlarında büyük boyutlu gerilemelere neden olmuştur. Dış ticaret açıklarının sermaye ithaliyle kapatılması ise krizin, sermaye hareketlerini de geniş çapta daraltması sebebi ile mümkün olamamıştır¹²².

Türkiye'de bankacılık sektörüne yönelik gelişmeler ise, özellikle Cumhuriyet döneminde milli bankacılığın geliştirilmesi şeklinde olmuştur. Bu döneme kadar kurulan bankalar arasında yabancı bankalar çok büyük yer almaktaydı. Bu dönemde yetersiz sermaye devlet teşvikini zorunlu kılmış ve bir yandan devlet eliyle bankalar kurulurken, diğer taraftan özel şahısların banka kurabilmeleri için teşvikler verilmiştir. İş Bankası, Türkiye Sanayi ve Maadin bankası (sonradan Sümer Bank'a dönüştürülmüştür), Emlak ve Eytam Bankası (sonradan Emlak Bankası'na dönüştürülmüştür) bu dönemde kurulan bankalardır. TCMB 'nin da kuruluşu bu dönemdedir¹²³.

1939-1945 yılları arasında yaşanan II. Dünya Savaşı döneminde dünyadaki ekonomik dengeler sarsılmıştır. Türkiye savaşa katılmamıştır fakat savunma harcamalarını artırmak zorunda kalmıştır. Tarımda çalışan genç nüfusun askere alınması sonucunda ülke ekonomisi için önem arz eden tarım üretiminde büyük çaplı bir düşüşler yaşanmıştır¹²⁴.

¹²¹ Aytaç Eker, Asuman Altay ve Mustafa Sakal, *Maliye Politikası: Teori, İlkeler ve Yöntemler*, 4. Baskı, Kanyılmaz Matbaası, İzmir 2004, s. 62-63.

¹²² Evin Akgün, "Makroekonomik Göstergeler ...", s. 121-122.

¹²³ Seçil Uyar, *Bankacılık Krizleri*, Ziraat Matbaacılık, Ankara 2003, s. 95-96.

¹²⁴ Özge Arslan Coşkun, "2001 ve 2008...", s. 19.

1950 yılında ise Türkiye yatırım hamleleri yapmak isteği içerisinde girmiş fakat kaynak yetersizliğinden dolayı dış borçlanmaya gitmek zorunda kalmıştır. Türkiye ekonomisinin tarıma dayalı olması ve 1954 yılında yaşanan aşırı kötü hava şartları sonucunda ihracatı azalmıştır¹²⁵. Şehirleşme, genişletici para ve kamu maliyesi ile yaratılan talebin yerli üretimle karşılanmaması ithalatın artmasına yol açmış, istenilen vergi tabanının oluşturulamamasıyla da birlikte arzu edilen vergi gelirleri sağlanamamıştır. Bu da dış ödeme gücüne neden olarak, ekonomiyi bunalıma sokmuştur. Artan kamu harcamaları nedeniyle Türkiye, Marshall Planı kapsamında 1948-1951 yıllarında tarım için yardım almış ve bu yıllarda dış borcu %800 artmıştır¹²⁶.

Gerek Türkiye’de finansal sektörünün ve ekonomisinin genel durumu ve gerekse II. Dünya Savaşı nedeniyle 1932 yılında 60 olan banka sayısı azalmış, 1945 yılına gelindiğinde ise, 40’a kadar düşmüştür. Aynı şekilde bu bankaların şube sayıları da 483’ten 411’e düşmüştür. II. Savaşından sonra, Türk Bankacılık sisteminde özellikle özel bankacılığın geliştiği görülmektedir. 1945-1959 yılları arasında Pamukbank, Akbank, Garanti Bankası, Demirbank ve Yapı Kredi Bankasının da aralarında bulunduğu 31 banka kurulmuştur. Ancak belirtmek gerekir ki 1958 yılında yapılan devalüasyon ve ardından ortaya çıkan enflasyonla Türkiye’de bankacılık sektörü yeni bir döneme girmiştir. Türkiye ekonomisinin 1950’li yılların sonlarına doğru içine girdiği durgunluk 1958 istikrar programının etkileri bankacılık kesimi üzerinde 1960 yıllardan itibaren hissedilmeye başlanmıştır. 1960’lı yılların başları 1929 ekonomik bunalımından sonra çok sayıda bankanın faaliyetine son verdiği tasfiyeye girdiği dönem olmuştur. 1960-1964 yılları arasında 15 bankanın faaliyeti sona ermiş ve bu bankalar tasfiyeye girmiştir¹²⁷.

1980 öncesi Türkiye’de, ülke çapında yabancı bankalarla yarışacak ölçekte ulusal bankaların kurulması girişimlerinin yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Hükümetler 1980 yılı başına kadar ucuz para ve faiz politikaları ile bankacılığın gelişmesi için gereken destekleri vermiştir. Bu dönemde düşük faiz oranlarına bağlı olarak mevduatın ucuz olması, mevduatların krediye dönüştürülmesini özendirmiştir. Bankaların aynı zamanda MB reeskont kaynaklarından da düşük maliyetlerle yararlanması kredi hacminde etkin olmayan

¹²⁵ Abdullah Takım, “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 67, Sayı: 2, 2012, s. 160.

¹²⁶ Erdal Tanas Karagöl, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Dış Borçlar”, *Seta Analiz*, Sayı: 26, 2010, s. 5. <<http://file.setav.org/Files/Pdf/gecmisten-gunumuze-turkiyede-dis-borclar.pdf>> (10.01.2017).

¹²⁷ Seçil Uyar, “Bankacılık Krizleri ...”, s. 97.

bir atış doğurmuştur. Kalkınma ve yatırım bankalarının da etkisi ile sistemde mevduatın üzerinde kredi hacminin yaratıldığı görülmüştür¹²⁸.

Mali kurumlarla ilgili krizlerin Türkiye’deki ilk örneği ise, 24 Ocak 1980 kararları ile liberalizasyon sürecine girilmesiyle beraber görülmüştür. Bu dönemde, kredi ve mevduat faiz oranlarının serbest bırakılması 1982 yılında Banker Krizi olarak bilinen finansal sektör krizine neden olmuştur. Özellikle 1 Temmuz 1980’de banka faiz oranları serbest bırakıldığında, bankaların faiz oranlarını aniden yükseltmeleri, ucuz kredi kullanmaya alışmış olan sanayi ve ticari kesim açısından büyük mali sıkıntılara yol açmıştır¹²⁹. O dönemde bir yandan izlenen sıkı para politikaları, diğer yandan küçük bankalar ile bankerlerin rekabeti faiz oranlarının kontrolsüz bir şekilde yükselmesine neden olmuştur. Bu durum, 1982 yılında finans kesiminde yaşanan krize neden olmuş ve banker iflaslarıyla başlayan çöküş bazı küçük bankaların iflası ile sonuçlanmıştır¹³⁰.

Bu dönemde ayrıca, bankacılık sistemine giriş şartları kolaylaştırılmış ve bunun sonucunda 1980-1990 döneminde bankaların sayısı 43’ten 66’ya yükselmiştir. 1980-1990 döneminde sisteme giren yeni banka sayısı 19’u yabancı, 12’si ulusal banka olmak üzere toplam 31 banka olarak gerçekleşmiştir¹³¹.

Tablo 2.1: 1965-1987 Yılları İtibariyle Türkiye’deki Bankaların Şube Sayısı

	1965	1970	1975	1980	1985	1986	1987
Kamusal Sermayeli Bankalar	1.009	1.448	1.761	2.510	2.811	2.721	2.891
Özel Sermayeli Bankalar	887	1.631	2.700	3.314	3.319	3.486	3.397
Yabancı Sermayeli Bankalar	68	111	114	115	119	117	104
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	2	2	6	6	6	11	11
TOPLAM	1.966	3.192	4.581	5.945	6.255	6.335	6.403

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, “İstatistiki Raporlar”, <<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>> (18.01.2017)

Tablo 2.1’de 1965 yılından 1985 yılına kadar beşer yıllık ara ile ve sonrasında 1986 ve 1987 yılları itibariyle bankaların şube sayıları verilmiştir. Bu kapsamda bankaların şube sayıları her beş yılda bir artış göstermiş ve 1965 yılında 1.966 olan banka sayısı 1987’de 6.403’e yükselmiştir. Belirtilen yıl aralığında toplam 4.437 banka şubesi açılmıştır. Bu

¹²⁸ Muharrem Afşar, *Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1558, Eskişehir 2004, s. 127.

¹²⁹ Seçil Uyar, “Bankacılık Krizleri ...”, s. 101.

¹³⁰ Muharrem Afşar, “Finansal Küreselleşme ...”, s. 129.

¹³¹ Ibid, s. 131.

artış kamu sermayeli bankalar açısından belirtilen yıllarda 1.882 şube iken, özel sermayeli bankalar açısından 2.510 banka şubesi olarak gerçekleşmiştir. 1965 yılı itibariyle tablo incelendiğinde kamu sermayeli bankaların şube sayısı, özel sermayeli bankaların şube sayısından 122 şube fazla iken, 1987 yılında durum tam tersi bir seyir izlemiş ve özel sermayeli bankaların şube sayısı kamu sermayeli bankaların şube sayısından 506 şube fazla olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında özellikle 1980’li yıllardan itibaren izlenen liberal politikaların etkisi ve ülke ekonomisi içerisinde sermayedarların yatırım yapacak düzeye ulaşması etkili olmuştur denilebilir.

Tablo 2.2: 1965-1987 Yılları İtibariyle Türkiye’deki Bankaların Personel Sayısı

	1965	1970	1975	1980	1985	1986	1987
Kamusal Sermayeli Bankalar	21.457	36.329	48.730	68.318	79.619	72.024	78.390
Özel Sermayeli Bankalar	17.365	30.809	48.839	60.596	62.490	66.783	66.045
Yabancı Sermayeli Bankalar	1.807	1.848	2.145	1.842	2.652	2.901	2.721
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	208	273	359	394	449	1.668	1.839
TOPLAM	40.837	69.259	100.073	131.150	145.210	143.376	148.995

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, “İstatistiki Raporlar”, <<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>> (18.01.2017)

Tablo 2.2’de 1965 yılından 1985 yılına kadar beşer yıllık ara ile ve sonrasında 1986 ve 1987 yılları itibariyle bankaların personel sayıları verilmiştir. Bu kapsamda 1965 yılında 40.837 olan personel sayısı 1987’de 148.995’e yükselmiştir. 1965 yılından 1987 yılına kadar toplam 108.158 yeni personel istihdam edilmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki bankaların şube sayılarında özel sermayeli bankaların lehine olan artış, personel sayıları açısından incelendiğinde tam tersi bir tablo ortaya çıkmaktadır. 1975 yılı dışında kalan yıllarda özel sermayeli bankaların şube sayıları kamu sermayeli bankalardan fazla olmasına karşın personel sayıları daha azdır. Örneğin 1987 yılına bakıldığında özel sermayeli bankaların şube sayısı, kamu sermayeli bankaların şube sayısından 506 tane fazla olmasına karşın, personel sayısı açısından kamu sermayeli bankalarda özel sermayeli bankalara oranla 12.345 tane fazla personel istihdam edilmiştir.

2. 1989 Yılı ve Sonrası Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler ve Bankaların İstihdam Politikaları

1980’li yıllarda gelişen teknoloji, finansal anlamda ürün çeşitlerinin artmasıyla bankaların üstlendikleri görevlerinin çoğalmasına neden olmuştur. Bankaların üstlendikleri

görevlerin artması ise süreç içerisinde bankacılık sektörünün toplam mali sektör aktifleri içinde payının %75 civarına kadar yükselmesine neden olmuştur. Bu durumsa, Türkiye’de bankacılık sektörünün hem genel ekonomideki, hem de istihdamdaki önemini arttırmıştır¹³². Reel sektör ile bankacılık sektörü arasında güçlü bir bağlantının olması ise bir sektördeki aksamanın diğer sektörü de etkilemesine neden olmakta, bu durumsa bankacılık sektörünün önemini daha da arttırmaktadır.

2.1. 1989 Yılında Yaşanan Ekonomik Kriz ve Bankaların İstihdam Politikaları

1980 sonrası banka kuruluş şartlarında getirilen düzenlemelerle yabancı sermayeli bankaların da sektöre girmesinin yolunun açılması sektörde kurumsallaşmayı hızlandırmıştır¹³³. Özellikle yaşanan mali serbestleşme sonucunda sisteme giriş imkânları oldukça genişlemiş ve doğal olarak Türkiye’de ki banka sayısında ciddi artılar yaşanmış, artan banka sayıları ise birçok kişiye istihdam olanağı sağlamıştır¹³⁴.

1989 yılına gelindiğinde Türkiye, 1991 sonuna kadar süren yeni bir ekonomik kriz sürecine girmiştir. Ancak 1991 yılında atlatıldığı düşünülen bu kriz, 1994’te tekrar yaşanan şiddetli bir krizle noktalanmıştır. Bu dönemde GSMH’nin yıllık büyüme hızı %2’nin altında kalmış, enflasyon oranı % 60’ı aşmış ve kamu kesimi açıkları artış seyri göstermiştir. Yaşanan Körfez Savaşı, Türkiye’nin savaş halinde olan Irak’a yaptığı ihracatı olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde petrol boru hattından elde edilen gelir kaybedilmiş ve dış ticaret politikasında birtakım değişikliklere gidilmiştir¹³⁵.

Türk bankacılık sektörü ise özellikle 1980 yılında uygulanmaya başlanan liberal ekonomik politikalar sonucunda önemli ölçüde genişlemiş ve dinamizm kazanmıştır. Bu dönemde yapılan yasal düzenlemeler, bankacılık sektörüne girişleri, büyümeyi ve rekabeti kolaylaştırmıştır. 1980 yılında 43 olan banka sayısı 2000’li yıllarda 79’a ulaşmıştır. Ayrıca, bu sektöre ait mevzuat uluslararası normlara uygun hale getirilmiş bu sayede yabancı sermayeli banka sayısında da artışlar yaşanmıştır. Yerli ve yabancı banka sayısındaki bu artış, kamu bankalarının, bankacılık sektöründeki ağırlığını azaltmıştır. Ancak, yaşanan bütün bu gelişmelere rağmen, bankacılık sektöründe 1990’lı yıllar itibariyle birtakım

¹³² Gamze Göçmen Yağcılar, “Türk Bankacılık ...”, s. 117.

¹³³ Erişah Arıcan, Bankacılık Sektöründe Kriz ve Risk Yönetimi: Türkiye Uygulaması, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2002, Marmara Üniversitesi, İstanbul, s. 55.

¹³⁴ Yasemin Türker Kaya, Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri 1997-2000, BDDK MSPD Çalışma Raporları, No: 2002/1, 2002, s. 1.

¹³⁵ Emine Fırat, “Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi-Politigi”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 17, 2009, s. 504.

yapısal sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların nedenlerinin başında ise ülke ekonomisindeki istikrarsızlıklar gelmektedir¹³⁶.

Bankacılık sektörünün mali aracılık fonksiyonunu tam olarak yerine getirememesinde kamu sektörünün izlemiş olduğu politikaların etkisi büyüktür. Bu dönemde kamu sektöründe yaşanan açıkların finansmanı büyük oranda yüksek faizlerle iç piyasalardan karşılanmıştır. Bankalar bu durum karşısında reel ekonomiye kaynak sağlamak yerine kamu açıklarının finansmanına yönelmiş ve arbitraj imkânları nedeniyle yurt dışından borçlanmaya gitmiştir. Ayrıca kamu bankalarının görev zararlarını kısa vadeli ve yüksek faizli borçlanma ile iç piyasadan karşılamaya yönelmeleri ekonomik etkinliğe zarar vermiştir. Sonuç olarak faiz oranları yükselmiş ve bu durum bankaların bankacılık işlevlerini yerine getiremez hale gelmelerine neden olmuştur¹³⁷.

Yaşanan krizler reel sektörde büyük ölçüde daralmaya sebep olmuş, güven unsurunun son derece önemli olduğu bankacılık sektörü ise bu krizlerden çok fazla etkilenmiştir. Bankalar ayakta kalabilmek için birtakım önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu önlemlerden biri de iş gücü piyasasını olumsuz etkileyen istihdam politikaları olmuştur. Bankalar yaşadıkları krizi atlatabilmek ve varlıklarını sürdürebilmek adına küçülmeye yani çeşitli yöntemlerle sistematik bir biçimde işgücü sayısını azaltmaya yönelmiştir¹³⁸. Aşağıdaki tablolarda yıllar itibarıyla Türkiye'deki bankaların şube ve personel sayıları verilerek, kriz döneminde bankacılık sektörünün istihdam durumu ele alınacaktır.

Tablo 2.3: 1988-1993 Yılları İtibarıyla Türkiye'deki Bankaların Şube Sayısı

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Kamusal Sermayeli Bankalar	2.953	2.972	2.975	3.027	3.001	3.008
Özel Sermayeli Bankalar	3.457	3.501	3.455	3.325	3.077	3.105
Yabancı Sermayeli Bankalar	106	106	113	108	109	108
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	12	14	17	17	19	20
TOPLAM	6.528	6.593	6.560	6.477	6.206	6.241

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, “İstatistiki Raporlar”, <<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>> (18.01.2017)

¹³⁶ Azize Ergeneli, Güler Sağlam Arı, “Krizde İşten Çıkarmaların Banka Yöneticileri Üzerine Etkileri: Örgütsel Bağlılık, Güven ve Güçlendirme Algıları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 60, Sayı: 1, 2005, s. 122.

¹³⁷ Nihal Sipahi, Problemler Kredilerin Yeniden Yapılandırılması Uluslararası Uygulamalar ve Türkiye Örneği, (Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi), 2003, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 105-106.

¹³⁸ Azize Ergeneli, Güler Sağlam Arı, “Krizde İşten ...”, s. 123.

Tablo 2.3'te 1988 ve 1993 yılları itibariyle bankaların şube sayıları verilmiştir. Tablo 2.3'te de görüldüğü üzere 1988 yılında Türkiye'de toplam banka şube sayısı 6.528'dir. Bu bankaların 2.953 tanesi kamu sermayeli bankalar iken 3.457 tanesi özel sermayeli bankalardır. 1989 yılında bir önceki yıla göre banka şube sayılarında bir artış seyri izlenmekle beraber 1990 yılından itibaren şube sayılarında düşme eğilimi görülmektedir. Ancak 1993 yılında 1992 yılına göre şube sayısında küçük bir artış olmuştur. 1993 yılında özellikle özel sermayeli bankaların şube sayılarının artmış olması, toplam şube sayısındaki artışa yansımıştır. Ancak belirtmek gerekir ki 1988 ve 1989 yıllarında mevcut olan banka şube sayısına 1990 ve 1993 yılları arasında bir daha ulaşılammıştır. 1988 yılı ile 1993 yılı arasında toplam 287 banka şubesi kapanmıştır.

Tablo 2.4: 1988-1993 Yılları İtibariyle Türkiye'deki Bankaların Personel Sayısı

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Kamusal Sermayeli Bankalar	78.730	80.141	80.825	81.214	78.223	76.553
Özel Sermayeli Bankalar	67.724	68.041	68.145	66.555	63.337	62.764
Yabancı Sermayeli Bankalar	2.810	2.929	3.012	3.011	3.010	2.408
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	1.998	1.956	2.107	2.121	2.253	2.258
TOPLAM	151.262	153.067	154.089	152.901	146.823	143.983

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, "İstatistiki Raporlar", <<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>> (18.01.2017).

Tablo 2.4'te de görüldüğü üzere 1988 yılında bankacılık sektöründe toplam 151.262 kişi istihdam edilirken, 1993 yılında bu sayı 143.983'e düşmüştür. 1988 yılından 1993 yılına kadar geçen süreçte 7.279 kişi işten çıkarılmıştır.

Bankaların asli fonksiyonlarından biri olan reel sektöre kaynak sağlamak yerine, yüksek reel faizler karşılığında kamu kesimi açıklarını finanse etmeye yönelmesi, TCMB'nin duruma yerinde ve gerektiğinde müdahale edecek kadar rezervi olmaması, kredibilitesi yüksek müşteriler yerine düşük müşterilerin tercih edilmesi (ters seçim), kamu açıklarının telafi edilememesi gibi gelişmeler, bankacılık sektörünü ve ekonomiyi tehdit eder hale gelmiştir¹³⁹. 1989-1993 döneminde sadece MB ağırlıklı izlenen düşük döviz kuru ve yüksek faiz politikalarının sona ermesi ile bankaların kâr oranları düşmüş, dolayısıyla

¹³⁹ Cihan Paçacı, "Para Politikaları, Bankacılık Kesimi ve Ekonomik Kriz", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 41, 2001, s. 636.

oluşturdukları sağlıklı gelir mekanizmaları kesilince bilançoları kötü etkilenmiştir¹⁴⁰. Tüm bu sebepler ise bankacılık sektöründe işten çıkarılan personel sayısının artmasına ve banka şube sayılarının azalmasına neden olmuştur.

2.2. 1994 Yılında Yaşanan Ekonomik Kriz ve Bankaların İstihdam Politikaları

1990 sonrasında yaşanan krizlerde, Türkiye'nin dışa açık ekonomiye hazırlıksız olmasının yanı sıra siyasal istikrarsızlıklar önemli yer almıştır. Bu dönemde yaşanan olumsuzlukları; enflasyon ve işsizlik oranının artması, yatırımların azalması, sermaye kaçışının artması, büyüme oranlarının düşmesi, iç ve dış borçların vadesinin kısılması, borçların maliyetlerinin artması, borçların ödenememe olasılığının artması, beşeri sermayenin kaçıışı, verginin yerini senyorej gelirinin alması olarak ifade etmek mümkündür¹⁴¹.

1990'lı yıllardaki istikrarsız büyüme, kamu açıklarının fazla oluşu, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) açıkları, altyapı yatırımları, kronikleşen yüksek enflasyon sorununun sürekli olarak iç borçlanma ile telafi edilmeye çalışılması, bankacılık sektörünü genellikle iki sonuca ulaştırmıştır. Bunlardan biri, yüksek enflasyonla bankaların kredi maliyetlerinin artması ki bu durum banka kârlılığını yani bilançolarını olumsuz etkilemesi olmuştur. İkincisi ise kamu kesiminin iç borçlanma yoluyla bankaların yüksek oranda kâr etmesini sağlamasıdır. Bankalar böylelikle kısa vadede elde ettikleri kârı, uzun vadeli kredi olarak kullanmıştır¹⁴². Bu yıllarda devletin, gelirlerinin giderlerinden az oluşu, açık için borçlanma yoluna başvurulması ifade edilen iki paradoksun sürekli yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

¹⁴⁰ Hürriyet Gazetesi, "Lira Nefes Aldı", 21.01.1994, <<http://www.gecmisgazete.com/haber/lira-nefes-aldi>> (10.11.2016).

¹⁴¹ Ercan Eren, Melike Bildirici, "Türkiye'de 1990 Sonrası İktisadi Krizlerin Siyasal ve İktisadi Nedenleri", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 41, 2001, s. 167.

¹⁴² Oğuzhan Altay, "Türk Ekonomisindeki İstikrarsızlığın Bankacılık Sektörüne Etkileri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 45. Seri, 2004, s. 23.

Tablo 2.5: İç Borçların Alıcılara Göre Dağılımı (1993–1995) (Bin TL)

	1993	%	1994	%	1995	%
Bono +Tahvil	330,0	100,0	841,4	100,0	1.665,5	100,0
Banka	256,9	77,8	601,4	71,5	1.359,5	81,6
Kamu Sektörü	20,0	6,1	82,5	9,8	147,38	8,8
Özel Sektör	8,8	2,7	22,4	2,7	59,16	3,6
Tasarruf Sahibi	44,2	13,4	134,9	16	99,38	6

Kaynak: Süleyman Bakkal ve Temel Gürdal, “İç Borçlanmanın Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2007, s. 157.

Tablo 2.5’de 1993-1995 yılları arasında iç borçların alıcılara göre dağılımı verilmiştir. Buna göre iç borçlanmanın ilgili yıllarda en çok bono ve tahvil yoluyla ve bankalardan alındığı görülmektedir. Devlet İç Borçlanma Senetlerinin (DİBS) ağırlıklı alıcısının bankalar olması, bankaların 1990’lı yıllardan sonra reel kesime kaynak aktarmak yerine, kamunun en büyük fonlayıcısı durumuna gelmesine ve bankaların bilanço yapılarında sağlıklı ve köklü dönüşüme sebep olmuştur¹⁴³.

Uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmiş olduğu ekonomide, kamu açıklarının, DİBS ile karşılanması, artan iç faizlere ve dolayısıyla kısa vadeli sermaye girişinin hızla artmasına neden olmuştur. İthalatın hızla artması ihracatın durgunlaşması dış ticaret açığının büyümesine neden olmuş, ekonomik büyüme sadece iç talepten kaynaklı olduğu için temelinde cari işlemler açığından oluşan bir ekonomik kriz yaşanmıştır.

Tablo 2.6: 6. Plan Döneminde Ekonomik Durum (Milyar \$)

Yıllar	Enflasyon (Toplam %)	Büyüme Hızı (%)	Dış Ticaret Açığı	Cari İşlemler Açığı	Dış Borç Toplamı
1990	48.6	9.4	-9,3	-2,6	49,0
1991	59.2	0.3	-7,5	0,3	50,5
1992	61.4	6.4	-8,2	-0,9	55,6
1993	60.3	8.1	-14,1	-6,4	67,4
1994	149.6	-6.1	-5,2	2,0	65,6
1995	64.9	8.0	-14,1	-2,3	73,2

Kaynak: Esenay Aydoğan, “1980’den Günümüze Türkiye’de Enflasyon Serüveni”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, 2004, s. 95.

¹⁴³ M. Faruk Aydın, “Türkiye’de Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Bankacılık Sektörü Bilançolarına ve Risklerine Olan Etkileri”, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği No: 13, s. 1. <<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/b72d2ee5-57aa-47bc-9bd1-f6365f4984d5/14.pdf?MOD=AJPERES>> (13.09.2016).

Tablo 2.6’da 6. Plan döneminde Türkiye’nin ekonomik durumu milyar dolar cinsinden verilmiştir. Buna göre 1990 yılında % 48,6 olan enflasyon oranı 1991’de % 59,2’ye, 1992’de 61,4’e yükselmiş, 1993 yılında % 60,3’e düşmesine rağmen kriz yılı olan 1994 yılında %149,6’lara kadar çıkmıştır. Büyüme hızı ise 1990’da % 9,4 iken 1994 kriz yılında % -6,1 olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı ise 1990 yılında -9,3 milyar dolar iken 1994 yılında -14,1 milyar dolara çıkmıştır.

Hazine’nin, MB’den talep ettiği kısa vadeli avans ile bütçe açıklarının finansmanın sağlanmaya çalışması, enflasyonu yükseliş trendine sokmuştur¹⁴⁴. 1990-1995 yılları arasındaki enflasyonun bu denli yükselme nedeni olan kısa vadeli avans miktarı, 1994 krizinden sonra, bir önceki finansal yılın genel bütçe ödenekleri toplamıyla cari yılın genel bütçe ödenekleri arasındaki farkın %12’siyle sınırlandırılmıştır. Bu oran 1996’da ve 1997’de sırasıyla %10’a ve %6’ya, takip eden yıllarda da %3’e düşürülmüştür. 2001 yılında çıkarılan MB Kanunu’yla kısa vadeli borç verme tamamen kaldırılmıştır¹⁴⁵.

1994 yılına büyük bir ikiz açıkla giren Türkiye ekonomisi 5 Nisan Kararları ile bir takım kararlar almıştır. Bu kapsamda yüksek oranda Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) zamları, ücret artışlarının sınırlandırılması, tarımsal destekleme alımlarının daraltılması, özelleştirme programının hızlandırılması ve kayıt dışı ekonomiyi kayıtlı hale getirecek önlemlerin alınması, bazı vergilerde oran artışları öncelikli olmak kaydıyla önemli birçok kararlar alarak uygulamıştır¹⁴⁶.

Diğer taraftan 1994 yılında yaşanan kriz niteliği ve boyutları itibariyle Türkiye’nin yaşadığı ilk büyük bankacılık krizi olmuştur ve son derece kolay yayılarak ekonomiyi etkisi altına almıştır. Krizin kolay yayılmasına neden olan temel faktörse teknolojiye yaşanan gelişmeler olmuştur. 1990’lı yılların başlarından itibaren bankalarda bilgisayar kullanımı yaygınlaşmış, işlemler online gerçekleştirilmeye başlamıştır. Ayrıca Elektronik Fon Transferi (EFT) gibi bankalar arası transferleri kolaylaştırıcı yeni yöntemler geliştirilmiş ve bu da krizin yaygınlaşmasına ve etkilerinin daha ağır olmasına yol açmıştır. Bu dönemden itibaren bankalar artık dışarıya karşı daha duyarlı hale gelmiştir¹⁴⁷. 1994 yılında yaşanan krizin ardından 2000 yılına kadar geçen süreçte Türkiye’de bankacılık

¹⁴⁴ C. Yenal Kesbiç, Ercan Baldemir, Esat Bakımlı, “Bütçe Açıkları ile Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Model Denemesi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, 2005, s. 90.

¹⁴⁵ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, “Küreselleşmenin Türkiye ...”, s. 14.

¹⁴⁶ Ayşe Kaya, “Mali Sürdürülebilirlik ...”, s. 18.

¹⁴⁷ Seçil Uyar, “Bankacılık Krizleri...”, s. 108.

sektörünün şube sayılarında ve personel sayılarında yaşanan değişimler Tablo 2.5 ve Tablo 2.6’da verilmiştir.

Tablo 2.7: 1994-2000 Yılları İtibariyle Türkiye’deki Bankaların Şube Sayısı

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Kamusal Sermayeli Bankalar	2.909	2.875	2.886	2.915	2.832	2.865	2.834
Özel Sermayeli Bankalar	3.054	3.240	3.429	3.764	4.393	3.960	3.783
Yabancı Sermayeli Bankalar	105	104	104	116	115	121	117
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	19	22	23	24	30	31	30
TOPLAM	6.087	6.241	6.442	6.819	7.370	6.977	6.764

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, “İstatistiki Raporlar”, <<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>> (18.01.2017).

Tablo 2.7’de 1994-2000 yılları itibariyle Türkiye’deki bankaların şube sayıları verilmiştir. Krizin yaşandığı yıl olan 1994’ten sonra bankaların şube sayılarında istikrarlı bir artış seyri izlenmiştir. 1995 yılında 6.241 olan şube sayısı 1999 yılına gelindiğinde 6.974’e yükselmiştir.

Tablo 2.8: 1994-2000 Yılları İtibariyle Türkiye’deki Bankaların Personel Sayısı

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Kamusal Sermayeli Bankalar	74.462	72.699	70.284	69.218	71.072	72.007	70.191
Özel Sermayeli Bankalar	59.161	63.010	68.592	76.601	86.066	76.386	70.954
Yabancı Sermayeli Bankalar	3.256	2.985	3.170	3.799	4.051	4.185	3.805
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	2.167	6.099	6.107	5.246	5.303	5.430	5.556
TOPLAM	139.046	144.793	148.153	154.864	166.492	158.008	150.506

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, “İstatistiki Raporlar”, <<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>> (18.01.2017).

Tablo 2.8’de 1994-2000 yılları itibariyle Türkiye’deki bankaların personel sayıları verilmiştir. Tablo 2.8’e göre 1994 yılı krizinde 139.046 olan banka personeli sayısı 1998 yılına kadar istikrarlı bir artış seyri izlemiştir. Ancak 1999 yılında 158.008’e ve tekrar bir krizin yaşandığı 2000 yılında 150.506’ya düşmüştür. Belirtmek gerekir ki 2000 yılında yaşanan krizde toplam personel sayısı azalma eğilimi göstermiş fakat 1994 yılı seviyelerine kadar düşmemiştir.

2.3. 2000-2001 Yıllarında Yaşanan Ekonomik Krizler ve Bankaların İstihdam Politikaları

1994 yılında ortaya çıkan krizi yönetebilme ve bankalara karşı kırılan güvenin tekrar sağlanabilmesi için izlenen politikalar bir nevi 2001 yılındaki bankacılık krizini de pekiştirmiştir¹⁴⁸. Denetimden yoksun ve sağlıklı kurulan bankalarca verilen riskli krediler ile bankacılık sektöründe büyük sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda yürütülen politikalar doğrultusunda devlet güvencesi altında toplanan mevduatlar; tasarruf sahiplerine ödenememiş ve banka hortumlama olarak tabir edilen olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır. 1994 yılında mali yapısı zaten zayıf olan bankacılık sisteminin üstüne bir çok yanlış eklemeler yapılmış ve üstüne siyasi istikrarsızlık ile birlikte yüksek enflasyonla tam bir kaos ortamı oluşmuştur.

Zayıf bankacılık sistemi ve sıcak para girişlerine duyulan aşırı bağımlılık, güvensizlik ortamının oluşmasına ve ülkenin krizlere karşı savunmasız hale gelmesine neden olmuştur. Krizde uygulanan kur çapasının işe yaramaması, müdahalenin devalüasyon şokuyla sonuçlanmasına ve enflasyonun tek hanelerde tutulamamasıyla eş zamanlı yaşanan faiz şokları, piyasanın mali strese girmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum birçok bankanın bilançosunun zarara uğramasına neden olmuştur¹⁴⁹.

Devletin çeşitli kamu kuruluşlarına verdiği görevler nedeniyle ortaya çıkan finansman ihtiyacının karşılanmasında T.C. Ziraat Bankası, Halk Bankası ve Emlak Bankası olmak üzere üç banka görevlendirilmiş ve bu bankalar tarafından yapılan harcamaların bütçeden karşılama garantisi verilmiştir. Ziraat Bankası, tarım ve hayvancılık kesimini finanse eden kamu bankası, Halk Bankası kullandığı düşük faizli kredilerle esnaf ve sanatkârı, kadın girişimcileri ve genç girişimcileri destekleyen banka görevlerini üstlendiklerinden, bu bankalar vermiş olduğu krediler dolayısıyla önemli gelir kayıplarıyla karşı karşıya kalmışlardır¹⁵⁰. Bu zararların hazine tarafından karşılanmasının sonucunda ise kamu harcamaları artmıştır. Ayrıca batan bankaların fona devredilmesi ve/veya kamu bankaları ile birleştirilmesi sonucunda batık bankaların maliyeti de devlete mal olmuştur. Bunun sonucunda bu yıllarda gerçekleşen özelleştirme gelirleri ve deprem dolayısıyla

¹⁴⁸ Ayhan Gençler, “2001 Ekonomik Krizinin Bankacılık Sektöründeki İstihdama Etkisi”, *Sosyal Siyaset Konferansı Dergisi*, Sayı: 50, 2005, s. 353.

¹⁴⁹ Alexandra Bibbee, “Turkey's Crisis”, *OECD Observer*, No: 225, 2001.

¹⁵⁰ Hilmi Ünsal, “Görev Zararlarının İncelenmesi ve Değerlendirilmesi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2002, s. 239.

sağlanan ek vergiler, yeniden kamu bünyesine geçen batık bankaları kurtarmak için kullanılmıştır¹⁵¹. Ayrıca birçok kamu kuruluşuna ve vakfa ait paralarının sadece kamu bankalarına yatırılması zorunluluğu, kamu bankalarının devlet desteği ile özel bankalara göre daha yüksek hacimli kredi vermesi, bankalar arası haksız rekabete neden olmuştur¹⁵².

Sağlıklı bir mali sistemde, rekabet şartlarının eşit olması, denetimin ve kontrol mekanizmasının etkin çalışması gerekmektedir. Tüm bunlar, haksız rekabet ortamı oluşturan, devletin mali yapısına yük olarak yansıyan uygulamalardır. Ayrıca kamu bankalarının daha etkin ve verimli çalışması için ve satışından da gelir elde edilmesi açısından özelleştirilmesini gündeme getirmiştir. Özelleştirme ile devlete ise sadece daha etkin bir denetim mekanizması kurma rolü düşmüştür¹⁵³.

Bu yıllardaki kamu bankalarında durum bu şekildeyken, banka kurmanın kolay olması sonucu, holding bankacılığı yaygınlaşmıştır. Özel bankaların bir kısmının çeşitli kişi, kurum ve holdinglere ait olması ile bu kurum/holdinglerin nakit ihtiyaçlarının kendi bankalarından finanse etmesi sonucu sağlıklı olmayan ve riskli kredilerin verilmesine zemin hazırlayan bir yapı oluşmuştur¹⁵⁴.

Tablo 2.9’da Sümerbank çatısı altında toplanan bankalar gösterilmiştir. 1999’dan 2001’e kadar Sümerbank çatısı altına 5 banka dâhil edilmiştir. Bu bankalar; Egebank, Yurtbank, Yaşarbank, Bank Kapital ve Ulusbank olmuştur.

Bu dönemde TMSF’ye alınan bazı bankaların birleştirilmesi ve/veya kapatılması, bazı bankaların faaliyetlerine son verilmesi ile bazı bankaların birleşmesine neden olmuş ve Türkiye’de banka sayısı 79’dan 61’e gerilemiştir¹⁵⁵.

¹⁵¹ Oğuz Tezmen, “2000 ve 2001 Ekonomik Krizlerinin Analizi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 41, 2001, s. 464.

¹⁵² Ersin Özince, “Bankacılık Sisteminin Yeniden Yapılandırılmasına Bankaların Bakış Açısı”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 42, 2002, s. 86.

¹⁵³ Cansel Oskay, Yeşim Kubar, “Türkiye’de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 14, 2008, s. 380.

¹⁵⁴ Süleyman Baran Koyuncu, 2001 Krizi Sonrasında Bankacılık Sektörüne Yönelik Mali Regülasyonlar ve 2008 Krizi Açısından Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013, Gazi Üniversitesi, Ankara, s. 50.

¹⁵⁵ TBB, “2001 Yılında Türk Bankacılık Sistemi”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 42, 2002, s. 5-6.

Tablo 2.9: TMSF’ye İntikal Eden Bankalar-1

	Bankalar	Fona Devir Tarih	İlgili Kanun	Mevcut Durum
Sümerbank Çatısı Altında Birleştirildikten Sonra Satılan Bankalar	EGEBANK	21.12.1999	4389-14/3-4	26.01.2001 tarihli Fon Yönetim Kurulu kararına istinaden tüm aktif ve pasifleriyle Sümerbank çatısı altında birleştirilmiştir.
	YURTBANK	21.12.1999	4389-14/3-4	
	YAŞARBANK	21.12.1999	4389-14/3	
	BANK KAPİTAL	27.10.2000	4389-14/3-3	
	ULUSALBANK	28.02.2001	4389-14/3	18.04.2001 tarihli Fon Yönetim Kurulu kararına istinaden tüm aktif ve pasifleriyle Sümerbank çatısı altında birleştirilmiştir.
	SÜMERBANK	21.12.1999	4389-14/3-4	Egebank, Yurtbank, Yaşarbank, Bank Kapital ve Ulusalkbank’ın Sümerbank’a devredilmesi sonrasında Fon Yönetim Kurulunun 28.05.2001 tarihli kararı ile Sümerbank hisseleri 09.08.2001 tarihinde imzalanan HDS kapsamında OYAK grubuna devredilmiştir. Oyak Bank A.Ş.’deki hisse değişikliği sonrası Bankanın yeni ticaret ünvanı 07.07.2008 tarihi itibarıyla ING Bank A.Ş. olarak değişmiştir.

Kaynak: TMSF, “TMSF’ye İntikal Eden Bankalar”, <<http://www.tmsf.org.tr/intikaleeden.bankalar.tr>> (10.01.2017).

Tablo 2.10’da da gösterildiği gibi, Egsbank, Etibank, İktisat Bankası, Kentbank, Toprakbank, Bayındırbank çatısı altında birleştirilmiştir. 2001 tarihinde BDDK’nın kararıyla TMSF’ye devredilmiş ve unvanı TMSF’nin 07.12.2005 tarihinde aldığı kararla birleşik fon bankası olarak değiştirilmiştir¹⁵⁶. Tüm bu bankaların kapatılması ve/veya birleştirilmesindeki temel amaç, bankaların daha güçlü yapıya sahip olmasını sağlamak ve ekonomi üzerindeki riskini ortadan kaldırmaktır¹⁵⁷.

¹⁵⁶ Birleşik Fon Bankası, “Hakkımızda”, <<http://www.fonbank.com.tr/Fonbank/Web/trk/index.asp?Altsayfa=Hakk%FDm%FDzda&Baslik=Hakk%FDm%FDzda>> (09.11.2016)

¹⁵⁷ TMSF, “TMSF’ye İntikal eden Bankalar”, <<http://www.tmsf.org.tr/intikaleeden.bankalar.tr>> (10.01.2017)

Tablo 2.10: TMSF’ye İntikal Eden Bankalar-2

		Bankalar	Fona Devir Tarih	İlgili Kanun	Mevcut Durum
Bayındırbank Çatısı Altında Birleştirilen Bankalar	Etibank Çatısı Altında Birleştirilen Bankalar	İTERBANK	07.01.1999	3182-64/2	15.06.2001 tarihli Fon Yönetim Kurulu kararına istinaden tüm aktif ve pasifleriyle Etibank çatısı altında birleştirilmiştir.
		ESBANK	21.12.1999	4389-14/3-4	
		ETİBANK	27.10.2000	4389-14/3-4	Bankanın bankacılık lisansı, 28.12.2001 tarihi itibarıyla kaldırılmış ve tasfiyesine başlanmıştır. 04.04.2002 tarihinde Banka genel kurulunda alınan karar ile tasfiye halinin kaldırılmasına ve Bankanın tüm aktif ve pasifleri ile Bayındırbank çatısı altında birleştirilmesine karar verilmiştir.
	Fon Bünyesindeki Banka	İKTİSAT BANKASI	15.03.2001	4389-14/3-4	Bankanın bankacılık lisansı 07.12.2001 tarihi itibarıyla kaldırılmış ve tasfiyesine başlanmıştır. 04.04.2002 tarihinde Banka genel kurulunda alınan karar ile tasfiye halinin kaldırılmasına ve Bankanın tüm aktif ve pasifleri ile Bayındırbank çatısı altında birleştirilmesine karar verilmiştir.
		KENTBANK	09.07.2001	4389-14/3-4	
		EGS BANK	09.07.2001	4389-14/3-4	26.12.2001 tarihli Fon Yönetim Kurulu kararıyla, Bankanın tüm aktif ve pasifleriyle Bayındırbank çatısı altında birleştirilmesine ve bankacılık işlemleri yapma ve mevduat kabul etme izninin 18.01.2002 tarihi itibarıyla kaldırılmasına karar verilmiştir.
		TOPRAKBANK	30.11.2001	4389-14/3-4	BDDK ve Fon Yönetim Kurulunun 26.03.2002 tarihli kararlarına istinaden, Banka Bayındırbank çatısı altında birleştirilmiştir. Bankacılık lisansı 30.09.2002 itibarıyla kaldırılarak fiili birleşme tamamlanmıştır.
		BİRLEŞİK FON BANKASI (BAYINDIRBANK)	09.07.2001	4389-14/3-4	Fon Yönetim Kurulunun 23.01.2002 tarihli kararıyla, Bankanın 01.02.2002 tarihinden itibaren mevduat kabul etmemesine, mevcut mevduat hesaplarının yenilenmemesine, bankacılık faaliyetlerinin mevcut varlık ve yükümlülükler ile diğer Fon bankalarından Bankaya devredilecek varlık ve yükümlülüklerin tasfiyesine yönelik olarak sürdürmesine karar verilmiş ve Banka bir geçiş bankasına dönüştürülmüştür.

Kaynak: TMSF, “TMSF’ye İntikal Eden Bankalar”, <<http://www.tmsf.org.tr/intikaleeden.bankalar.tr>> (10.01.2017).

Nitekim 1994 yılındaki krizinden ders çıkarmadan, zayıf bankacılık sistemi tamir edilmeden hareket edilmesi ağır sonuçlar doğmasına sebep olmuştur. Bu ağır sonuçlar

özellikle 2000, 2001, 2002 ve 2003 yıllarında sürekli azalış eğiliminde olan banka şube sayı ve personel sayılarında da kendini göstermiştir.

Tablo 2.11: 2000-2007 Yılları İtibariyle Türkiye’deki Bankaların Şube Sayısı

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Kamusal Sermayeli Bankalar	2.834	2.725	2.019	1.971	2.149	2.035	2.149	2.203
Özel Sermayeli Bankalar	3.783	3.523	3.659	3.594	3.729	3.799	3.582	3.625
Yabancı Sermayeli Bankalar	117	233	206	209	209	393	1.072	1.741
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	30	19	19	17	18	19	45	48
TOPLAM	6.764	6.500	5.903	5.791	6.105	6.246	6.848	7.617

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, “İstatistiki Raporlar”, <<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>> (18.01.2017).

Tablo 2.11’de de görüldüğü üzere 2000 yılında banka şube sayısında gözlemlenen azalış eğilimi bir diğer krizin yaşandığı 2001 yılında da devam etmiş ve 2000 yılında 6.764 olan şube sayısı 2001’de 6.500’e kadar düşmüştür. 1998’de 7.370’e kadar yükselen şube sayısı 1999, 2000, 2001, 2002 ve 2003 yıllarında ciddi bir düşüş eğilimine girmiş ve toplamda 870 tane banka şubesi kapanmıştır.

Tablo 2.12: 2000-2007 Yılları İtibariyle Türkiye’deki Bankaların Personel Sayısı

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Kamusal Sermayeli Bankalar	70.191	56.108	40.158	37.994	39.467	38.046	39.223	41.056
Özel Sermayeli Bankalar	70.954	64.380	66.869	70.614	76.880	78.806	73.220	75.124
Yabancı Sermayeli Bankalar	3.805	5.395	5.416	5.481	5.880	10.610	25.794	36.707
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	5.556	5.221	4.942	4.642	4.533	4.401	4.573	5.322
TOPLAM	150.506	131.104	117.385	118.731	126.760	131.863	142.810	158.209

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, “İstatistiki Raporlar”, <<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>> (18.01.2017).

Tablo 2.12’de de görüldüğü üzere 2000 ve 2001 yıllarında art arda yaşanan krizler etkisini banka personel sayılarının azalışında da göstermiştir. 2000 yılında yaşanan krizle zaten düşüş eğilimi gösteren banka personel sayısı, 2001 yılında da azalarak 131.104’e kadar düşmüştür. 1998 yılında 166.492 kişinin istihdam olanağı bulunduğu bankacılık sektöründe bu sayı 1999 yılında 158.008’e ve krizin yaşandığı 2000 yılında 150.506’ya ve yine bir krizin yaşandığı 2001 yılında 131.104’e kadar düşmüştür. Ancak banka personel sayısında meydana gelen azalma 2002 yılında çok artmış, bu kapsamda yaşanan krizler

sonucunda 49.107 personel işten çıkarılmıştır. Ancak 2006 yılında bankalarda çalışan personel sayısı tekrar artış göstermeye başlamış ve 2007 yılında da artış seyri devam etmiştir.

Sektörde yaşanan bu gelişmeler ile yasal alanda düzenlemelerin yapılması zorunluluğunu getirmiş olup; 1999 Haziran ayında yürürlüğe konulan 4389 sayılı Bankalar Kanunu, ardından BBDDK oluşturulmuştur. Bu yıldan itibaren de bankacılık sektörünün düzenlenmesi ve denetlenmesi kapsamında çeşitli kurumlar görevlendirilmiştir. Bu kapsamda 2015 tarihi itibarıyla bankacılık sektörüne yönelik düzenleme ve denetleme yetkisi olan kurumlar ve denetleyebileceği finansal kurum veya işlemler Tablo 2.13' te verilmiştir.

Tablo 2.13: 2015 Tarihi İtibarıyla Türkiye’de Finansal Sektörün Düzenlenmesi ve Denetlenmesi

Finansal kurumlar/işlemler	Düzenleme ve Denetim Otoritesi
Banka ve diğer kredi kuruluşları	BDDK
- Bankalar	
- Finansal kiralama şirketleri	
- Faktoring şirketleri	
- Finansman şirketleri	
Sermaye piyasası kuruluşları	SPK
- Yatırım fonları	
- Aracı kurumlar	
- Gayrimenkul yatırım ortaklıkları	
- Portföy yönetim şirketleri	
- Menkul kıymet yatırım ortaklıkları	
- Girişim sermayesi	
- Emeklilik yatırım fonları	
Sigorta şirketleri, reasürans şirketleri, işsizlik sigortası fonu, bireysel emeklilik fonları	Hazine Müsteşarlığı
Ödeme sistemleri	TCMB
Tasarruf sigorta sistemi	TMSF
Kara paranın aklanması ve terörün finansmanının önlenmesi	MASAK

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 2015, Yayın No: 314, 2016, s. 12.

Her türlü düzenlemeleri yapmak, gözetim ve denetim fonksiyonlarını ifa etmek üzere idari ve mali özerkliği olan BDDK; 31 Ağustos 2000 tarihinde bankacılık sektörünün

gözetim ve denetiminden sorumlu kamu birimlerinin BDDK bünyesinde birleştirilmesi kararının ardından fiilen çalışmaya başlamıştır¹⁵⁸. Böylece, Hazine Müsteşarlığı, TCMB, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Başbakanlık, Sayıştay vb. kurumların denetim sürecinde yer almasından kaynaklı uygulamadaki karışıklıklar giderilmiştir¹⁵⁹.

Tablo 2.13'te de belirtildiği üzere; bankalar, finansal kiralama şirketleri, faktoring şirketi, finansman şirketlerini düzenleme ve denetleme yetkisi BDDK'ya aitken; sermaye piyasası kuruluşları, yatırım fonları, aracı kurumlar, gayrimenkul yatırım ortaklıkları, menkul kıymet yatırım ortaklıkları, portföy yönetim şirketleri, girişim sermayesi ve emeklilik yatırım fonlarını düzenleme ve denetleme yetkisi SPK'ya aittir. Bununla beraber, sigorta şirketleri, reasürans şirketleri, işsizlik sigortası fonu, bireysel emeklilik fonlarını Hazine Müsteşarlığı düzenleyip denetlerken; ödeme sistemleri TCMB, tasarruf sigorta sistemi TMSF, kara paranın aklanması ve terörün finansmanının önlenmesi Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK) tarafından düzenlenmekte ve denetlenmektedir.

Tablo 2.14: Bankacılık Alanında Yapılan Değişiklikler

4491 Sayılı Bankalar Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun	19 Aralık 1999
4605 Sayılı Kanun (Geçici 29 uncu Maddesi)	30 Kasım 2000
Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik	08 Şubat 2001
Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik	10 Şubat 2001
Ziraat Bankası, T. Halk Bankası ve T. Emlak Bankası'nın görev zararı alacaklarının tasfiye edilmesi esas ve usulleri hakkında 2001/2312 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.	30 Nisan 2001
4651 Sayılı TCMB Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	05 Mayıs 2001
4672 Sayılı Bankalar Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun	12 Mayıs 2001

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi", BDDK Çalışma Tebliği, Ankara 2009, s. 7.

Tablo 2.14'te 2005 yılında Bankacılık Kanunu çıkartılmadan önce bankacılık alanında yapılan yasal değişiklikler özetlenmiştir. Tüm bu düzenlemelerden ayrı olmak üzere 2005 yılında 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla birlikte

¹⁵⁸ Cihan Paçacı, "Para Politikaları...", s. 635.

¹⁵⁹ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, "Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi", BDDK Çalışma Tebliği, Ankara 2009, s. 2.

finansal piyasalardaki istikrar ve güvenin sağlanması, kredi sisteminin sorunsuz çalışması, sağladığı şeffaflıkla mudilerin hak ve menfaatlerinin korunması amaçlanmıştır¹⁶⁰.

2.4. 2008 Yılında Yaşanan Ekonomik Kriz ve Bankaların İstihdam Politikaları

2008 ekonomik krizinin etkisi dünya çapında olmuştur. Bankacılık sektöründe girilen dar boğaz, kredilerle verilen evlerin el konularak satılmasıyla piyasada telaşa neden olmuş ve işsizlik artmıştır¹⁶¹. Kriz dünyada bankacılık kesimi yolu ile başta Avrupa ülkelerine ve dünyada dolar rezervi olan birçok ülkeye yayılmıştır. 2008 krizinden gelişmiş ülkelerdeki birçok banka milyarlarca dolar zararla ve iflaslarla etkilenmiş fakat Türk bankacılığı bu krizden zarar görmemiştir. Çünkü 2000-2001 krizinde çok büyük olumsuzluklar yaşayan Türk bankacılık sistemi, gerekli yapısal reformlarını tamamlamış ve bu nedenle güçlü altyapısı ile küresel ekonomik krize karşı kırılğan yapısını, geçmişte yaşadığı bankacılık krizi sonrası yaptığı düzenlemelerle ortadan kaldırmıştır¹⁶².

2001 yılında, ABD piyasalarındaki durgunluğu gidermek için Federal Reserve Bank (FED), 2001-2004 yılları arasında gevşek faiz politikaları uygulayarak, faiz oranlarını bu yıllarda düşürmüştür. Faiz oranlarının düşmesi, borçlanma maliyetlerini de düşürdüğünden, finansal kurumlarda fon fazlası oluşmuş ve bu fon fazlalarını getirisi yüksek olan Mortgage fonlarına yönlendirmişlerdir. Mortgage fonlarındaki artan talep, bu fonların olduğundan fazla değere ulaşmasına neden olmuş ve Mortgage ürünlerindeki çeşitliliği arttırmıştır. Ancak, gelir düzeyi yetersiz kişilere bile kredi verilmesinin ardından 2004 yılından sonra hareketlenen enflasyonu engellemek için FED'in sıkı para politikalarına geçmesiyle birlikte fonlar değerinin altına düşmüştür. Düşen konut fiyatları, kredi alanların ödeme yetersizliği ile birleşince, kredilerin geri dönüşlerinde batıklara neden olmuş ve ülkede kriz hissedilir şekilde yaşanmaya başlanmıştır¹⁶³.

Büyük yatırım bankası Lehman Brothers'ın iflasıyla kriz farklı bir sürece girmiştir. Art arda yaşanan iflaslarla birlikte iki gün içinde Amerika'da yaklaşık 150 milyar doları piyasadan çekilmiştir. Piyasaya MB'ce sürülen likidite ile dünya tarihindeki en büyük

¹⁶⁰ Gülen Ünsal, "08.03.2006 Tarihli ve 5472 Sayılı Kanunla Yapılan Değişikliklere Göre Güncellenen; Madde Gerekçeleri ve Mülga 4389 Sayılı Kanunun İlgili Hükümleriyle Birlikte 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu", BDDK Yayınları, Ankara 2006, s. 1.

¹⁶¹ Shu-Sen Chang, David Stuckler, David Gunnell, "Impact of 2008 Global Economic Crisis on Suicide: Time Trend Study in 54 Countries" BMJ Journal, Vol: 347, Issue: 5239, 2013, s. 1.

¹⁶² Muharrem Afşar, "Küresel Kriz...", s. 169.

¹⁶³ Cemil Erarslan, Yüksel Bayraktar, "Konut Balonlarının Oluşumunda FED'in Rolü ve Küresel Krizden Çıkarılacak Bazı Dersler", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 62, Sayı: 2, 2012, s. 41-42.

parasal müdahale gerçekleşmiştir¹⁶⁴. Avrupa bankacılık sistemi başta olmak üzere birçok ülkenin bankacılık sistemi bu durumdan olumsuz etkilenmiş ve piyasalarda belirsizlik ile birlikte ödeme sorunları da artmıştır. Ülkelerin kredi yapılarında daralma olmuş ve belirsizlik ödeme gücünü pekiştirmiştir. Dünyada yüksek riskli ipoteğe dayalı verilen kredilerin ödenme riski artmıştır. Piyasalarda beliren durgunlukla beraber işsizlik de artmıştır. Dünya ülkeleri başta bankacılık sistemlerini korumak ve krizden etkilenmemek için birçok önlem almıştır.

Türkiye’de ise bazı finansal kurumlar, 2008 krizinden bilançoları kötü etkilenen birçok bankadan geçmişte kredi kullanmıştır. Bu durum kredi hacimlerinin daralmasına ve finansal kurumların bilançolarının küçülmesine neden olmuştur. Ayrıca yabancı sermaye girişlerinde de dış kaynakların daralması sonucu azalmalar meydana gelmiştir. Bu olumsuzluklarla birlikte piyasaya yansıyan belirsizlik ve güvensizlik ortamı ile hem kredi çekmek isteyenlerde azalma hem de bankaların kredi verirken daha temkinli davranmasına neden olmuştur¹⁶⁵. Güçlendirilen bankacılık sistemi ile bankaların aktif büyüklükleri zarara uğramadan kriz atlatılmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de 2008 yılında yaşanan krizden dolayı kapatılan veya birleştirilen herhangi bir banka olmamış ve personel istihdamlarına devam edilmiştir.

Tablo 2.15: 2008-2016 Yılları İtibariyle Türkiye’deki Bankaların Şube Sayısı

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kamusal Sermayeli Bankalar	2.416	2.530	2.744	2.909	3.079	3.397	3.500	3.681	3.702
Özel Sermayeli Bankalar	4.290	4.390	4.582	4.944	5.100	5.339	5.455	4.299	4.132
Yabancı Sermayeli Bankalar	2.034	2.062	2.096	1.938	2.012	2.244	2.226	3.170	2.905
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	49	44	42	42	42	40	41	42	41
TOPLAM	8.789	9.026	9.464	9.833	10.233	11.020	11.222	11.192	10.780

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, “İstatistiki Raporlar”, <<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>> (18.01.2017)

Tablo 2.15’te görüldüğü üzere 2008 krizi banka şube sayıları üzerinde olumsuz bir etki yaratmamış hatta kriz sonrası yıllar itibariyle şube sayılarında artış devam etmiştir. Bu

¹⁶⁴ Pelin Ataman Erdönmez, “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 68, 2009, s. 86.

¹⁶⁵ TEPAV, "Türkiye Ekonomisi İçin Kriz Önlemleri", Küresel Kriz Çalışma Grubu Raporu, 2009, s. 9-10. <http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271243166r3775.Turkiye_Ekonomisi_icin_Kriz_Onlemleri.pdf> (18.10.2016).

kapsamda 2008 yılında 8.789 olan şube sayısı krizden hemen sonraki yıl olan 2009'da 9.026'ya yükselmiş, toplamda sektöre 237 şube katılmıştır. Bu artış ilerleyen yıllarda da devam etmiş ancak 2015 ve 2016 yıllarında şube sayıları geçmiş yıllara göre azalış seyri içine girmiştir.

Tablo 2.16: 2008-2016 Yılları İtibariyle Türkiye'deki Bankaların Personel Sayısı

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kamusal Sermayeli Bankalar	43.333	44.856	47.235	50.239	51.587	54.466	55.851	58.211	57.586
Özel Sermayeli Bankalar	82.158	82.270	83.633	89.047	90.612	93.365	95.839	74.756	73.742
Yabancı Sermayeli Bankalar	40.567	39.676	42.013	37.047	38.772	44.159	43.446	62.647	59.804
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	5.273	5.339	5.370	4.842	4.901	5.246	5.523	5.366	5.336
TOPLAM	171.331	172.141	178.251	181.175	185.872	197.236	200.659	200.980	196.468

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, "İstatistiki Raporlar", <<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>> (18.01.2017).

Tablo 2.16'da 2008-2016 yılları itibariyle Türkiye'deki bankaların personel sayıları verilmiştir. 2007 yılında 158.209 olan personel sayısı 2008 yılında 171.331'e yükselmiş ve bu yükselme yıllar itibariyle de devam etmiştir. Ancak 2015 ve 2016 yıllarında azalan şube sayılarıyla paralel olarak bankaların personel sayıları da düşmüştür. Aslında kriz dönemlerinde beklenen sonuç personel sayılarında azalma iken 2008 yılı kriz döneminde gerçekleştirmemiş tam aksine artış seyri göstermiştir.

Kısaca, 24 Ocak 1980 kararları Türkiye ekonomisi için bir dönüşüm noktası olmuştur denilebilir. Çünkü Türkiye ekonomisinin bu kararlarla liberalize edilmesi hedeflenmiştir. Bu kararların diğer bir önemi ise bankacılık sektörünü dönüşüme uğratarak, yurtiçi tasarrufların artırılması yönünde düzenlemeleri içermesidir. 1989 yılına gelindiğinde 3182 sayılı Bankalar Kanunu'nun 32 sayılı kararı ile Türk Lirası'nın konvertibilitesi sağlanmış, ancak bankacılık sektörünün henüz bu düzenlemeye hazırlıklı olmaması, etkin bir yönetim becerisi gösterememesi sonucunu doğurmuştur. Ayrıca Hazine ve MB bu yeni oluşumları tamamlayacak düzenlemeleri gerçekleştirememiştir. Belirtilen bu sebepler ve bankaların yabancı para cinsinden kaynaklara yönelmeleri sonucunda ekonomi 1994 yılında krize sürüklenmiştir. 1993 – 1994 krizi aslında yeni bir krizde habercisi olmuştur. 1994 krizi aşılrken tasarruf mevduatlarının tamamının sigorta

kapsamına alınması, bu krizin aşılmasını sağlamış fakat 2000–2001 finansal krizlerine de derinlik kazandırmıştır¹⁶⁶.

2003 yılına gelindiğinde ise IMF ile yapılan görüşmeler sonucunda kamu bankalarının özelleştirilmesi konusu gündeme gelmiş ve bankaların özelleştirilmesine yönelik ilk adım atılmıştır. Bu bankaların küçültülmesine yönelik olarak bir kanun çıkarılmış ve bu kanunla banka çalışanlarına diğer kamu kuruluşlarına geçiş hakkı tanınmıştır, emeklilik hakkını kazanan personel ise emekli edilmiştir¹⁶⁷.

Yaşanan bu gelişmeler bankacılık sektörünün ekonomik krizler sonucunda son derece kırılgan bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. 24 Ocak 1980 sonrasında ekonominin liberalleşmesi için getirilen esnek uygulamalardan 2003 yılında bankaların özelleştirilmesine kadar geçen süreç içerisinde bankacılık sektörü önemli derecede etkilenmiştir. Ayrıca, bankacılık sektörüne girişin kolaylaştırılmış olması sektörün gelişiminde önemli bir ivme olmuştur. Bu kapsamda, bankacılık sektörüne girişin kolaylaştırılmasında temel amaç sektörde büyümeyi ve rekabetin artmasını sağlamak olmuş ve sonuç olarak sektörde banka sayısı, şube sayısı ve istihdam artışı gerçekleştirilmiştir. Banka sayılarının arttırılması rekabet ortamını sağlamış ve belirli bir kaliteyi de getirmiş olmakla beraber bankaların büyük ölçüde kamuya fon sağlama işlevine yönelmeleri, zayıf öz kaynaklara ve küçük ölçekli yapıya sahip olmaları yaşanan krizlerde kırılgan bir yapıya sahip sektör olmalarına yol açmıştır¹⁶⁸. Bu durumsa 2008 yılına yaşanan kriz dışında diğer tüm kriz dönemlerinde bankaların gerek şube sayılarında ve gerekse personel sayılarında sürekli olarak bir küçülme eğilimine girmelerine neden olmuştur.

Örneğin 1994 yılında yaşanan kriz sonucunda bankalarda küçülme eğilimi görülmüş ve 1993 yılında 6.241 olan şube sayısı 1994 yılında 6.087'ye düşerek 154 şube kapanmıştır. Böylece banka şube sayısında %2.47'lik bir düşüş yaşanmıştır. Şube sayısında meydana gelen azalma, doğal olarak personel sayısına da yansımış ve 1993 yılında 143.983 olan personel sayısı 1994 yılında 139.046'ya düşmüştür. Ekonomik kriz sonucunda 4.937 banka personeli işsiz kalmış, personel sayısında %3.42 oranında bir azalma yaşanmıştır.

¹⁶⁶ Ayhan Gençler, “2001 Ekonomik ...”, s. 353.

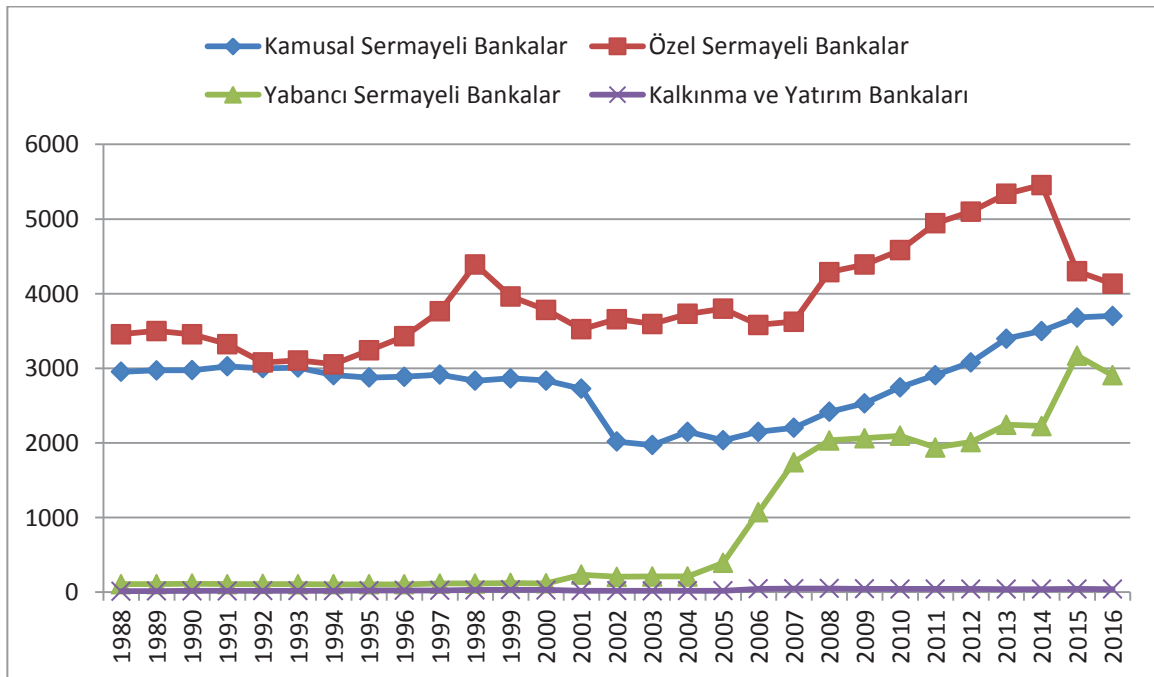
¹⁶⁷ Seçil Uyar, “Bankacılık Krizleri ...”, s. 130.

¹⁶⁸ Ayhan Gençler, “2001 Ekonomik ...”, s. 356.

2000-2001 yıllarında art arda yaşanan krizler sonucunda bankaların istihdam yapısı oldukça olumsuz etkilenmiş ve krizi izleyen yıllarda da gerek şube ve gerekse personel sayılarında ki azalış seyri devam etmiştir. 1999 yılında 6.977 olan personel sayısı 2000 yılında 6.764'e düşmüş ve 2001 yılında toplam şube sayısı 6.500 olmuştur. 1999 ve 2001 yılları karşılaştırıldığında ise 477 banka şubesinin kapandığı ve %6,83 oranında bir küçülmenin yaşandığı görülmüştür. Aynı dönem içerisinde 26.904 personel işten çıkarılmıştır. Böylece banka istihdamında 1999 yılına göre 2001 yılında %17,02 oranında bir küçülme yaşanmıştır.

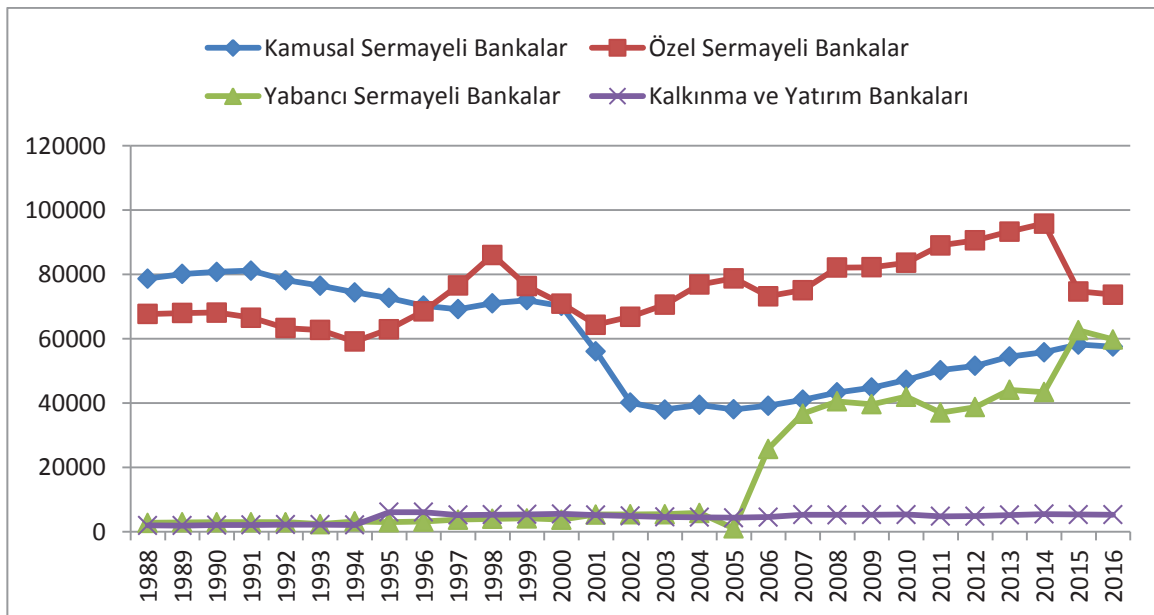
2008 yılında yaşanan krizde ise bankacılık sektöründe ilginç bir gelişme yaşanmış ve yaşanan krize rağmen ne banka şube sayısında ne de banka personel sayısında bir azalma yaşanmamıştır. 2007 yılında 7.617 olan şube sayısı, kriz yılı olan 2008'de 8.789'a yükselmiş ve bu artış izleyen yıllarda da devam etmiştir. Ayrıca 2017 yılında 158.209 olan personel sayısı 171.331'e yükselerek 13.122 yeni personel istihdam edilmiştir. Böylece dünya çapında yaşanan bir krizden Türk bankacılık sistemi zarar görmeden kurtulmuştur. 2000-2001 krizinden çok fazla etkilenen ve büyük sıkıntılar yaşayan bankacılık sektörünün gerekli yapısal reformları gerçekleştirmiş olması 2008 krizinden yara almadan çıkmasını sağlamıştır. Türk bankacılık sektörü bu kötü deneyimden sonra güçlü bir altyapı oluşturarak krizin olumsuz etkilerinden kendini kormuş ve büyümeye devam edebilmiştir.

Grafik 2.1: 1988-2016 Yılları İtibariyle Bankaların Şube Sayıları

Grafik 2.1’de 1988 ve 2016 yılları itibariyle bankaların şube sayıları verilmiştir. Grafikte banka şube sayıları; kamusal sermayeli bankalar, özel sermayeli bankalar, yabancı sermayeli bankalar, kalkınma ve yatırım bankaları itibariyle ayrı ayrı gösterilmiştir. Bu kapsamda Grafik 2.1 incelendiğinde, 1988 yılından itibaren özel sermayeli bankaların şube sayılarının diğer banka türlerine göre daha fazla olduğu görülmektedir. Sadece 1992, 1993 ve 1994 yıllarında kamusal sermayeli bankaların şube sayıları özel sermayeli bankaların şube sayısına yaklaşmış ancak yine de özel sermayeli bankaların şube sayısından fazla olmamıştır. 1995 yılından itibaren özel sermayeli bankalar ile kamusal sermayeli bankaların şube sayıları arasındaki fark artmaya başlamış ve özellikle 2005 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2005 yılında özel sermayeli bankaların şube sayısı, kamusal sermayeli bankaların şube sayısından 1.764 adet fazla olmuştur. Ancak bu yıldan sonra kamusal sermayeli bankaların şube sayıları artış eğilimine geçmiş, 2015 yılında özel sermayeli bankaların şube sayısında meydana gelen ani düşüş ile birlikte aradaki fark giderek azalmış ve 2016 yılında özel sermayeli bankaların, kamusal sermayeli bankalardan sadece 430 adet fazla şubesi olmuştur. Durum yabancı sermayeli bankalar açısından incelendiğinde ise 2004 yılına kadar çok düşük seviyelerde seyreden şube sayısı, 2005 yılında artış eğilimine geçmiş ve 2015 yılında en yüksek seviyeye ulaşarak Türkiye’de toplam 3.170 tane yabancı sermayeli banka şubesi hizmet vermiştir. Kalkınma ve yatırım bankaları ise belirtilen yıllar itibariyle çok düşük seviyelerde şube sayısına sahip olmuştur.

Grafik 2.2: 1988-2016 Yılları İtibariyle Bankaların Personel Sayıları

Grafik 2.2’de 1988 ve 2016 yılları itibariyle bankaların personel sayıları verilmiştir. 1988 yılından 1996 yılına kadar geçen süreçte kamusal sermayeli bankalarda çalışan personel sayısı özel sermayeli bankalarda çalışan personel sayısına oranla daha fazla olmuştur. Ancak 1997 yılında durum tam tersi olmuş, özel sermayeli bankalarda çalışan personel sayısı kamusal sermayeli bankalarda çalışan personel sayısından daha fazla olmuştur. 2000 yılına gelindiğinde kamusal sermayeli bankalarda çalışan personel sayısı özel sermayeli bankalarda çalışanların sayısına yaklaşmış aradaki fark 763 personele kadar düşmüştür. Bu yıldan sonra kamusal sermayeli bankalarda çalışan personel sayısı hızla düşmüş ve 2005 yılında özel sermayeli bankalarda çalışan personel sayısı 78.806 iken, kamusal sermayeli bankalarda çalışan personel sayısı 38.046 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında özel sermayeli bankalarda çalışan personel sayısı ile kamusal sermayeli bankalarda çalışan personel sayısı arasındaki fark en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu kapsamda özel sermayeli bankalarda, kamusal sermayeli bankalara oranla 40.760 fazla personel istihdam edilmiştir. 2015 yılına gelindiğinde ise kamusal sermayeli bankaların personel sayısı ile özel sermayeli bankaların personel sayısı arasındaki fark azalmıştır. Diğer taraftan 2005 yılından itibaren artış seyri gösteren yabancı sermayeli bankaların personel sayısı 2015 yılında kamusal sermayeli bankalarda çalışan personel sayısını geçerek bu bankalarda 62.647 personel istihdam olanağı bulmuştur.

Eylül 2017 tarihi itibariyle ise Türkiye’de mevcut banka sayısı 51’dir. Belirtilen yılda, 33 tane mevduat bankası, 13 tane kalkınma ve yatırım bankası, 5 tane de katılım bankası Türk bankacılık sektöründe faaliyet göstermiştir. Aynı tarih itibariyle bankaların şube sayıları 10.658 olarak gerçekleşmiştir. Şube sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre 327 adet, 2016 yılsonuna göreyse 122 adet azalmıştır. Yine Eylül 2017 tarihi itibariyle mevduat, kalkınma ve yatırım bankalarında toplam çalışan sayısı 195.064 kişidir. İstihdam 2016 yılının aynı dönemi ile karşılaştırıldığında 2.655 kişi, 2016 yılsonuna göreyse 1.404 kişi azalmıştır¹⁶⁹.

¹⁶⁹ <https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/850/Banka_Calisan_ve_Subesayilari-infografikli_ozet_rapor.pdf>(27.11.2017)

BÖLÜM III

TÜRKİYE’DE 1989 SONRASI YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERDE BANKARARIN İSTİHDAM POLİTİKALARI: AMPİRİK BULGULAR

1. Yöntem: Zaman Serisi

“Ekonometrik çözümlemeler incelenirken iki tür yöntemden faydalanılmaktadır. Bunlardan ilki zaman serileri analizi, ikincisi ise yatay kesit veri analizidir. Zaman serileri analizi, değişkenlerin bir zaman aralığı üzerindeki değerlerine ve bu değerlerin farklı değişkenler için birbirleriyle karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Yatay kesit analizi ise tek bir zaman noktasındaki farklı değişkenlerin incelenmesine dayanmaktadır. Zaman serileri ile yatay kesit verilerinin bir arada kullanılmaları da mümkündür. Her ikisinin bir arada kullanılması ise, panel veri analiz yöntemi olarak isimlendirilmektedir”¹⁷⁰.

Aslında zaman serileri, belli bir zaman aralında gözlemlenen ve kaydedilen istatistiki verilerden oluşmaktadır. Sayısal büyüklüklerle oluşan verilerin zaman aralıkları haftalık, aylık, üç aylık ya da yıllık olabilmektedir. Zaman serileri determinist ve stokastik olmak üzere iki farklı yapıda olabilmektedir. Son zamanlarda bir çok bilim alanında yapılan araştırmalarda ve iktisat alanında da yapılan araştırmalarda zaman serisi analizi önemli bir uygulama haline gelmiştir. Zaman serileri analizinde araştırılan ana noktalar ise genellikle değişkenler arasındaki nedensellik, etkileşim ve eş-bütünleşme ilişkisi şeklinde belirtilebilir¹⁷¹. Özellikle iktisat, çevre bilimleri, işletme, mühendislik, tıp alanlarında yapılan araştırmalarında olmak üzere diğer birçok bilimsel araştırmalarda kullanılan veriler zaman serisi şeklinde olabilmektedir. Örneğin yapılan bir araştırmada günlük hisse senedi fiyatlarını gösteren seriler veya bir bölgede ya da ülkede aylık benzin tüketimini gösteren seriler bu kapsamda yapılan araştırmalardır¹⁷².

Zaman serisinin belirli bir zaman içerisindeki artış veya azalış durumuna trend adı verilmektedir. Trend, deterministik ve stokastik olmak üzere iki farklı yapıda

¹⁷⁰ Ayşe Kaya, Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2012, Ankara Üniversitesi, Ankara, s. 122.

¹⁷¹ Mahamane Moutari Abdou Baua, Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nijer İçin Zaman Serisi Analizi (1971-2014), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2016, Selçuk Üniversitesi, Konya, s. 53.

¹⁷² Ayşe Kaya, “Mali Sürdürülebilirlik ...”, s. 122.

olabilmektedir. Deterministik trend, zamanla yapısal bir değişim gözlenmeyen trend olarak adlandırılırken; stokastik trend, yapısal olarak düzensiz yani zamanla değişebilen trend olarak tanımlanmaktadır. Zaman serilerinde regresyon uygulanabilmesi için serinin deterministik trendde sahip olması gerekmektedir¹⁷³.

Analizi yapılan serilerin güçlü bir trend taşımaları halinde değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edilememektedir. Çünkü değişkenlere ait zaman serilerinde güçlü bir trend bulunuyorsa, değişkenler arasındaki ilişki gerçek olmaktan çok sahte regresyon şeklinde ortaya çıkmaktadır. Birçok ekonometrik analizde ele alınan iki serinin de güçlü bir trend taşıması sonucunda değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olmasa dahi, elde edilen değer yüksek çıkabilmektedir. . Gözlemlenen yüksek değer, iki değişken arasındaki gerçek ilişkiden dolayı değil belirtilen eğilimden kaynaklanmaktadır. *“Bu nedenle modelin gerçek bir ilişkiyi mi, yoksa sahte bir ilişkiyi mi ifade ettiği, zaman serilerinin durağan olup olmamasıyla yakından ilgili olup; sahte regresyonlarda parametre tahmin sonuçlarının herhangi bir ekonometrik anlamı bulunmamaktadır”*¹⁷⁴.

Bir zaman serisini oluşturan sürecin zaman içerisinde sabit olup olmadığının yani serinin durağanlığının araştırılması o serinin istatistiksel analizi yapılmadan önce araştırılması gereken bir konudur. Çünkü durağan olmayan bir seri ile analizler yapıldığında geleneksel t ve F testleri ile değeri, yanlış sonuçlar ortaya koyabilmektedir¹⁷⁵. *“Herhangi bir zaman serisinin bir stokastik veya tesadüfi süreç ile ortaya çıkmış olduğu düşünülebilir. Bu zaman serisi verileri bir örnek gibi işlem görür ve ana sürecin belli bir dönem için gerçekleşmiş olduğu durumunu gösterir”*¹⁷⁶.

1.1. Yapısal Değişiklik

Zaman serileri bazı nedenlerle veya bazı faktörler tarafından etkilenecek zaman içinde birtakım değişikliklere uğrayabilirler. Bu değişim iktisadi krizler, iktisat politikalarında yapılan değişiklikler, teknolojik değişimler, deprem ya da sel gibi farklı birçok nedenden dolayı olabilir. Yapısal değişiklik, trendde meydana gelen kalıcı değişikliklere verilen addır. Belirtilen nedenler ve benzerleri sonucunda trendde bir kırılma meydana gelir. Bir kırılma oluşur ve kısa sürede eskiye dönüş olursa yapısal değişiklikten

¹⁷³ Busenur Sarıca, Zaman Serisi Öngörüsü İçin Yeni Bir Melez Yaklaşım: Ar-Anfis, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2015, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, s. 24.

¹⁷⁴ Ayşe Kaya, “Mali Sürdürülebilirlik ...”, s. 124.

¹⁷⁵ Recep Tarı, *Ekonometri*, 6. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2005, s. 380.

¹⁷⁶ Ayşe Kaya, “Mali Sürdürülebilirlik...”, s. 124.

söz edilmeyebilir. Bu nedenle uzun süre sonrasında da eski haline dönen değişikliklerin de incelenmesi gerekmektedir. İncelenen dönemin uzunluğuna ve seriye bağlı olarak aynı seride birden fazla kırılma, yani yapısal değişiklik de gözlenebilir¹⁷⁷.

Bir ülke ekonomisinin yapısal değişimlere uğraması, iktisadi ve siyasi bunalımlar içerisine girmesi veya uygulanan politik rejimin değişmesi gibi faktörler nedeniyle iktisadi zaman serilerinde yapısal kırılmalar meydana gelmektedir. Söz konusu faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan yapısal değişimler serinin durağanlık özelliklerini bozmakta ve dikkate alınmaması durumunda klasik birim kök testleri ile yapılan analizler sonucu elde edilen bulgular aslında birim köke sahip olmayan bir serinin birim kök içerdiği yönünde elde edilmekte ve yanıltıcı olmaktadır. Dolayısıyla da stokastik bir sürecin durağan olup olmadığının belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Böyle bir durumda, yapılan analizlerde güvenilir sonuçlar elde etmek için, serilerdeki yapısal değişikliğin dikkate alınması önem arz etmektedir¹⁷⁸.

*“Zaman serilerindeki tek kırılma, çoklu kırılma, kırılma döneminin bilinmesi (dışsallık) ve bilinmemesi (içsellik), geliştirilmiş olan testlerin hareket noktasını oluşturmuştur”*¹⁷⁹.

1.2. Durağanlık Testi

Yapılan ekonometrik analizlerde amaç değişkenler arasında var olan ilişkilerin tespit edilmesi ise bunun için öncelikli olarak serilerin birim kök içermemesi yani durağan olması gerekir. *“Durağanlık; bir zaman serisinin ortalamasının, varyansının ve ortak varyansının zamana göre değişmemesi, bir başka ifadeyle, sürekli aynı değerde olması durumudur. Durağanlık, zaman serilerini test etmek için gerekli ön koşullardan biridir”*¹⁸⁰.

Yapısal kırılmaları göz önüne alarak geliştirilen birim kök testlerine, Perron Testi¹⁸¹, Christiano Testi¹⁸², Banerjee, Lumsdaine ve Stock Testi¹⁸³, Zivot-Andrews Testi¹⁸⁴ ve

¹⁷⁷ Selahattin Güriş, Ebru Çağlayan, Burak Güriş, *Eviews ile Temel Ekonometri*, Der Yayınları, İstanbul 2011, s. 413.

¹⁷⁸ Eda Birinci, Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: İçsel Büyüme Modeli Zaman Serisi Analizi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2015, Marmara Üniversitesi, İstanbul, s. 66.

¹⁷⁹ Ibid

¹⁸⁰ Ayşe Kaya, “Mali Sürdürülebilirlik ...”, s. 125.

¹⁸¹ Pierre Perron, "The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis", *Econometrica*, Vol: 57, Issue: 6, 1989.

¹⁸² Lawrence J. Christiano, “Searching for a Break in GNP”, *Journal of Business & Economic Statistics*, Vol: 10, Issue: 3, 1992.

Dickey Fuller Testi ¹⁸⁵ yaygın olarak kullanılan testlere örnek verilebilir. Yapılan bu çalışmada Dickey Fuller Birim Kök Testi kullanılmıştır.

Dickey ve Fuller ¹⁸⁶ tarafından geliştirilen Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi aşağıdaki hususlar üzerinden çalışmaktadır¹⁸⁷:

Aşağıdaki denklemde (3.1), Y_t değişkeninin bu dönemde aldığı değer geç dönemdeki değeri olan Y_{t-1} ile ilişkisi belirtilmiştir.

$$Y_t = PY_{t-1} + u_t \quad (3.1)$$

Yukarıdaki denklemde (3.1), u_t stokastik bir hata terimidir. Bu model birinci dereceden otoregresif AR(1) modelidir. Bu regresyonda P katsayısı bire eşit çıkarsa, birim kök sorunu ortaya çıkmaktadır ve ilişkisi şu şekildedir;

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t \quad (3.2)$$

Bu durum, bir önceki dönemde iktisadi değişkenin değerinin ve dolayısıyla o dönemde maruz kaldığı şokun olduğu gibi sistemde kalması anlamına gelmektedir. Bu durum, bütün bir dönem boyunca düşünüldüğünde, yukarıda ortaya çıkan sonuç bütün dönemler için geçerli olduğundan, bu daha önceki dönemlerde ortaya çıkan şokların da değişkenin bu dönemdeki değerine etkisinin sürdüğünü ve dolayısıyla geçmişteki bütün şokların bir toplamından oluştuğu anlamına gelmektedir. Bu şokların kalıcı nitelikte olması, serinin durağan olmaması ve zaman içinde gösterdiği trendin stokastik olmasını göstermektedir. Eğer P katsayısı birden küçük çıkarsa, geçmiş dönemlerdeki şoklar belli bir dönem etkilerini sürdürseler bile, bu etki giderek azalacak ve kısa bir dönem sonra ortadan kalkacak demektir.

Yukarıdaki (3.1) denklemin sağ ve sol tarafından Y_{t-1} çıkartılarak,

$$\Delta Y_t = (P - 1)Y_{t-1} + u_t \quad (3.3)$$

¹⁸³ Anindya Banerjee, Robin L. Lumsdaine, James H. Stock, "Recursive and Sequential Tests of the Unit-Root and Trend-Break Hypotheses: Theory and International Evidence", *Journal of Business & Economic Statistics*, Vol: 10, Issue: 3, 1992.

¹⁸⁴ Eric Zivot, Donald D. W. Andrews, "Further Evidence of Great Crash, the Oil Price Shock and Unit, Root Hypothesis", *Journal of Business and Economic Statistics*, Vol: 10, Issue: 3, 1992.

¹⁸⁵ David A. Dickey, Wayne A. Fuller, "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root", *Journal of American Association*, Vol: 74, Issue: 366, 1979.

¹⁸⁶ David A. Dickey, Wayne A. Fuller "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root", *Econometrica*, Vol: 49, Issue: 4, 1981.

¹⁸⁷ Mahamane Moutari Abdou Baua, "Enflasyon ve ...", s. 54-56; Damodar N. Gujarati, *Temel Ekonometri*, (çev. Ümit Şenesen), 3. Basım, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 718-720.

denklemleri elde edilir. Burada; $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$ söz konusu değerin birinci farkı alındığı gösterilmiştir. Ayrıca (P-1) değeri δ olarak ifade edilirse ilişki aşağıdaki denklemde (3.4) gösterildiği gibi olur.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.4)$$

P=0 olursa, $\delta=0$ olur. $\delta=0$ olduğunda ise

$$\Delta Y_t = (Y_t - Y_{t-1}) = u_t \quad (3.5)$$

elde edilir ve dolayısıyla (birinci fark) durağan olur. Eğer bir zaman serisinin birinci farkları alınır ve bunların serisi durağan çıkarsa başlangıçtaki (rassal yürüyüş) serisi 1. dereceden bütünleşiktir denilerek bu I(1) ile gösterilir. Benzer biçimde, durağan bir seriye ulaşmadan önce ilk serinin iki kez farkının (yani birinci farkların birinci farkları) alınması gerekiyorsa, ilk seri 2. dereceden bütünleşik ya da I(2) olur. Genel olarak bir zaman serisinin d kez farkının alınması gerekiyorsa o seri d'inci dereceden bütünleşik ya da I(d)'dir. Bu nedenle eğer seri 1. dereceden bütünleşik bir zaman serisi ise, durağan olmayan bir zaman serisidir¹⁸⁸. Dolayısıyla bir serinin durağan olup olmadığını araştırmak için (3.1) numaralı denkleme göre $H_0 = P = 1$ ve (3.4) numaralı denkleme göre ise $H_0: \delta = 0$ olan hipotezleri kullanmak gerekir. Ancak P=1 sıfır hipotezi ile geleneksel yolla hesaplanan t değeri, büyük örneklerde bile Student-t dağılımına uymamaktadır. Bu nedenle Dickey ve Fuller tarafından τ (tau) istatistiği geliştirilmiş ve Monte Carlo benzetimleriyle de çizelgeleştirilmiştir. Tau sınaması aynı zamanda Dickey-Fuller sınaması olarak da tanımlanmakla beraber eğer P=1 sıfır hipotezi reddedilirse (yani zaman serisi durağan ise), alışıldık (Student) t sınamasının kullanılması gerekiyor demektir¹⁸⁹.

Eğer τ istatistiğinin mutlak değeri çeşitli anlamlılık düzeylerine göre bulunan MacKinnon kritik değerlerin mutlak değerinden küçükse serinin durağan olmadığı, büyükse serinin durağan olduğu ortaya çıkar. Kuramsal ve uygulama nedenleriyle Dickey-Fuller testi şu regresyonlara uygulanmaktadır¹⁹⁰;

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.6) \text{ şeklindeki sabit terimsiz ve trendsiz,}$$

$$\Delta Y_t = b_0 + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.7) \text{ şeklindeki sabit terimli trendsiz ile,}$$

¹⁸⁸ Damodar N. Gujarati, "Temel Ekonometri ...", s. 719.

¹⁸⁹ Mahamane Moutari Abdou Baua, "Enflasyon ve...", s. 55.

¹⁹⁰ Ibid

$\Delta Y_t = b_0 + b_1 t + \delta Y_{t-1} + u_t$ (3.8) sabit terimli ve trendli regresyonlar bulunarak τ veya DF istatistikleri ile MacKinnon kritik değerleri elde edilmektedir.

Eğer u_t hata terimi ardışık bağımlı (otokorelasyonlu) ise (3.9) numaralı denklem,

$$\Delta Y_t = b_0 + b_1 t + \delta Y_{t-1} + \alpha_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (3.10)$$

Gecikmeli fark denklemlerinin sayısı, genellikle ampirik olarak belirlenmekle birlikte buradaki ana düşünce yukarıdaki regresyon modeli (3.10) hata teriminin ardışık bağımsız olmasını sağlayacak kadar terimi modele dahil etmektir. Burada da sıfır hipotezi $P=1$ ya da $\delta = 0$ 'dır. Buna göre (3.10) numaralı denklem biçimindeki modellere Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller ADF) testi denilmektedir. Genişletilmiş Dickey-Fuller testi ile Dickey-Fuller testi aynı dağılım özelliklerini taşıdıklarından eşik değerleri de aynı olmaktadır¹⁹¹.

2. Veri Seti

Bu çalışmada Türkiye için 1989-2016 döneminde gerçekleşen 1994, 2001 ve 2009 ekonomik krizlerinin bankacılık sektörü istihdamı üzerinde yapısal bir değişiklik yaratıp yaratmadığı incelenecektir. Bu amaçla öncelikle 1989-2016 dönemi için yıllık

- Bankacılık sektörü istihdamının yıllık yüzdesel değişimi (BNKI)
- Ekonomik büyüme yüzdesi (BUYUME)
- Toplam istihdamın nüfusa yüzdesel oranı (TRI)
- Bankacılık sektörünün yıllık kârının yüzdesel değişimi (BNKKAR)
- Toplam kredi hacmindeki yüzdesel değişim (KRD)

kullanılmıştır.

Yukarıda belirtilen ilişkin varlığı araştırılmadan önce çalışmada kullanılan serilere ilişkin özet istatistikler Grafik 3.1'de belirtilmiştir.

¹⁹¹ Damodar N. Gujarati, "Temel Ekonometri ...", s. 719-720.

Tablo 3.1: Özet İstatistikler

	BNKI	BUYUME	TRI	BNKKAR	KRD
Ortalama	1.12	4.55	46.62	0.51	50.87
Ortanca	1.68	6.04	45.95	23.75	47.54
Standart Sapma	5.92	4.74	3.99	201.96	32.45
Basıklık	4.51	0.18	0.93	17.71	-0.01
Çarpıklık	-1.58	-1.04	0.96	-3.89	0.76
Aralık	30.06	17.08	16.11	1146.70	124.16
En Küçük	-19.31	-5.96	41.16	-929.88	1.44
En Büyük	10.75	11.11	57.27	216.82	125.60

Tablo 3.1’de belirtilen özet istatistiklere bakıldığında Türkiye’de 1989-2016 dönemi için bankacılık sektörü istihdamının yıllık ortalama %1.12 oranında değiştiği görülmektedir. En büyük değişim 2007 yılında %10.75 ile gerçekleştiği görülürken, 2001 yılında ise sektörde yaratılan istihdamın %19.31 oranında azaldığı görülmüştür.

Ekonomik büyüme verilerine bakıldığında ise ele alınan dönemde yıllık ortalama %4.55 oranında ekonomik büyümenin gerçekleştiği söylenebilir. Ekonomik büyümenin en yüksek 2011 yılında %11.11 oranında gerçekleştiği görülürken, en düşük ise 2001 yılında ise Türkiye ekonomisi %5.96 oranında daralmıştır.

Toplam istidamın toplam nüfus içindeki oranı ele alınan dönemde %46.62 oranında gerçekleşmiştir. Bu oran en yüksek %57.27 ile 1990 yılında gözlemlenirken en düşük %41.16 ile 2009 yılında gözlemlenmiştir.

Bankacılık kârlarındaki değişime bakıldığında 1989-2016 döneminde ortalama %0.51 artış olduğu görülmektedir. 1995 yılında bankacılık kârları bir önceki yıla göre yaklaşık %216.82 oranında artarken, 2000 yılında ise bankacılık sektörü zarar ederek kârları yaklaşık %929.88 oranında azalmıştır.

Toplam kredi hacmindeki değişim, yıllık ortalama %50.87 oranında gerçekleşmiştir. 1996 yılında toplam kredi hacmindeki artış %125.6 oranında gerçekleşirken, 2002 yılında artış oranı %1.44 olarak gerçekleşmiştir.

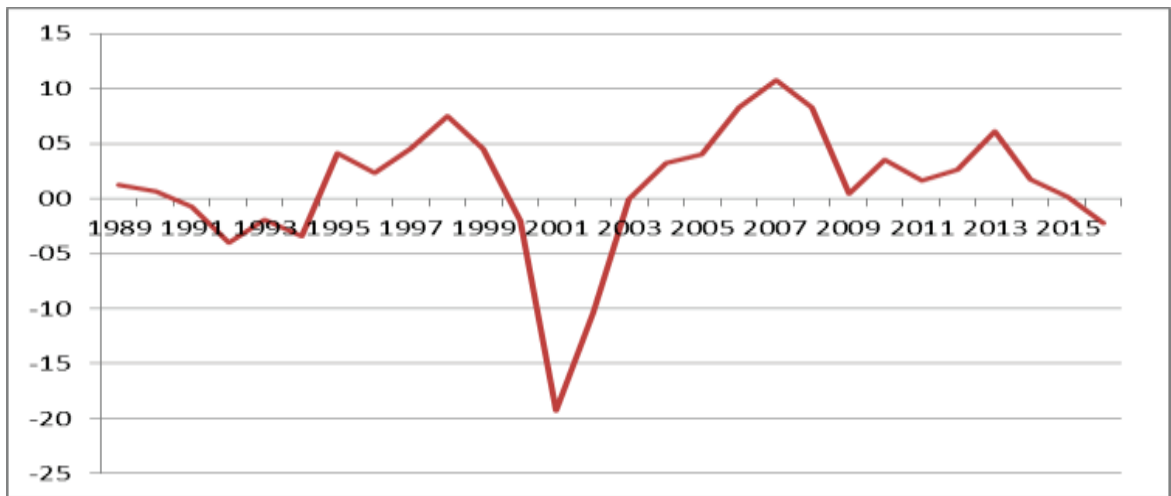
Çalışmada kullanılan serilerin değişkenliği için serilerin standart sapma değerlerine bakılabilir. Tüm serilerin yüzde olarak alındığı bu çalışmada BUYUME değişkeni 4.74

standart sapma değeri ile en az değışkenlik gösteren seri iken BNKKAR değışkeni 201.96 standart sapma değeri ile en fazla değışkenlik gösteren seri olmuştur.

Çalışmada ele alınan serilerin yapısı için çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakılabilir. Çarpıklık katsayılarına bakıldığında TRI ve KRD değışkenlerinin pozitif çarpıklık katsayıları ile sağa çarpık, BNKI, BUYUME ve BNKKAR değışkenlerinin ise negatif çarpıklık katsayıları sola çarpık bir yapıda olduğu söylenebilir. Burada TRI ve KRD serilerinin diğerlerine göre nispeten daha simetrik bir yapıda olduğu belirtilebilir. Basıklık katsayıları serilerin normal dağılıma göre hangi ölçüde basık veya sivri bir yapıda olduğunu göstermektedir. Buna göre KRD dışındaki tüm değışkenlerin pozitif basıklık katsayıları ile normal dağılıma göre daha sivri bir yapıda olduğu söylenebilir. KRD değışkeni ise -0.01 basıklık değeri ile normal dağılıma göre çok hafif basık yapıdadır.

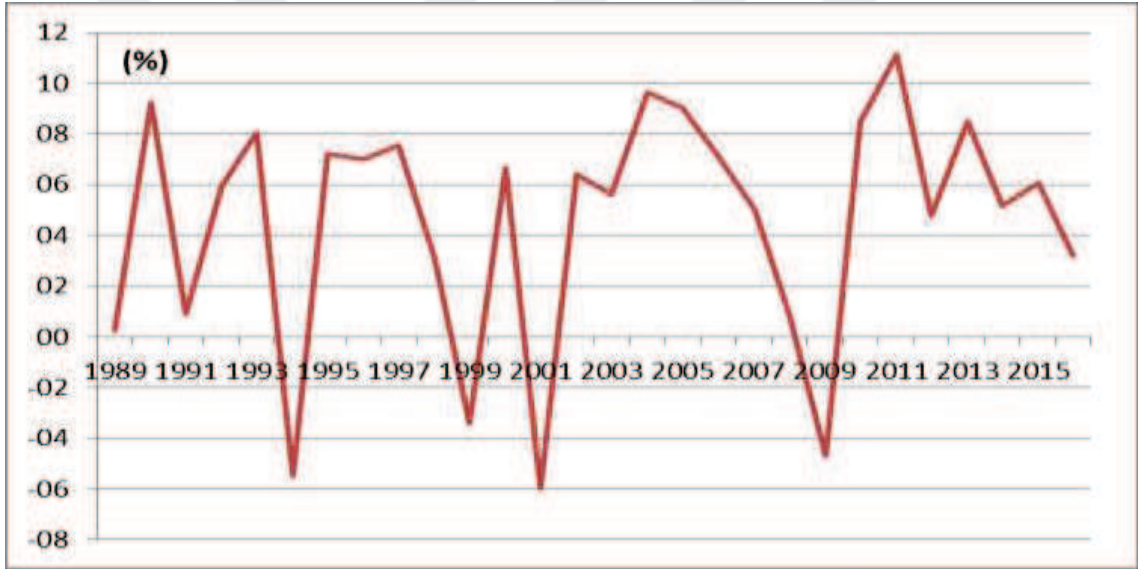
Çalışmada ele alınan serilerin zaman serisi grafikleri Grafik 3.1-3.5’de belirtilmiştir. Grafik 3.1’de bankacılık sektörü istihdamının yıllara göre değışimi görülmektedir. Buna göre 1989 yılında bir önceki yıla göre %1.2 oranında artan sektör istihdamı, 1990’lı yılların başlarında daralmaya başlamış ve 1994 yılına kadar sektördeki istihdam daralmaya devam etmiştir. 1994 yılından 1999 yılına kadar bankalardaki çalışan sayıları artarken özellikle 2001 ve 2002 yıllarında %20’lere varan bir oranda bankalarda işten çıkarmalar yaşanmıştır. 2003 yılından itibaren sektördeki çalışan sayıları yeniden artış göstermiş ve 2016 yılına kadar bu durum devam etmiştir. 2016 yılında ise sektör istihdamı %2.2 oranında azalmıştır.

Grafik 3.1: Bankacılık Sektörü İstihdamı Değışimi

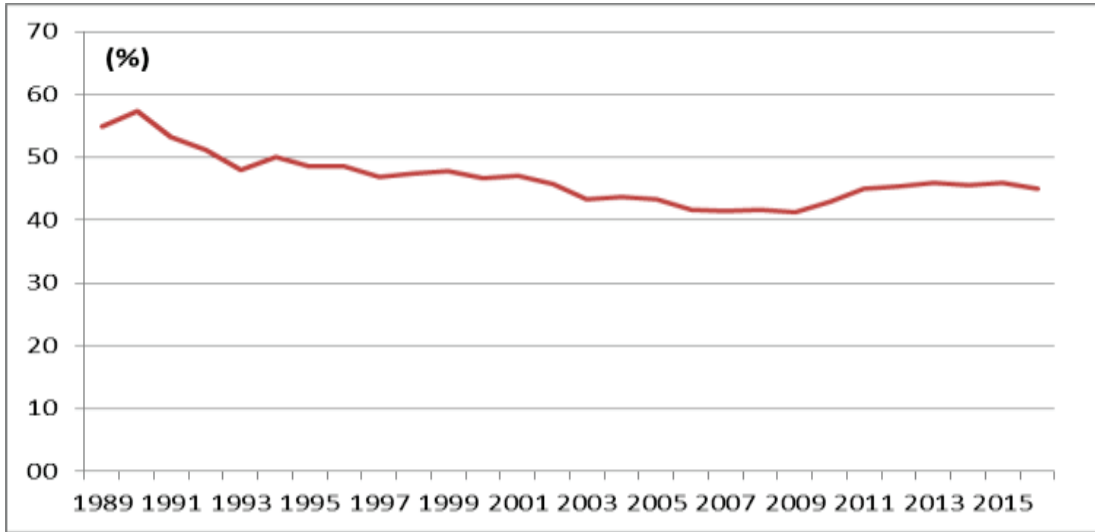

1989-2016 dönemi Türkiye ekonomisindeki büyüme oranları Grafik 3.2’de belirtilmiştir. Grafik 3.2’de ilk dikkat çeken büyümedeki artış oranlarının stabil bir yapıda olmadığıdır. Güçlü büyümeleri sonrasında kriz veya daha zayıf büyümeler takip etmiştir. Ele alınan dönemde Türkiye ekonomisinin 1994, 1999, 2001 ve 2009 yıllarında resesyonda olduğu görülmektedir. Bunlar arasında ekonomik daralmanın en fazla yaşandığı yıl ise yaklaşık %6 küçülme ile 2001 yılıdır. 1994 yılında yaklaşık %5.5, 1999 yılında yaklaşık %3.4 ve 2009 yılında yaklaşık %4.7 oranında ekonomik daralma yaşanmıştır. Diğer taraftan 2009 krizi sonrası 2010 yılında %8.5 ve 2011 yılında %11.1 oranında ekonomik büyüme gerçekleşmiştir. 2011 yılı sonrası ise ekonomik büyüme oranları azalarak 2016 yılında %3.2’ye gerilemiştir.

Grafik 3.2: Ekonomik Büyüme

Grafik 3.3’de toplam istihdamın toplam nüfusa oranı görülmektedir. Buna göre istihdamın nüfusa oranının yaklaşık %41 ile %57 aralığında değiştiği söylenebilir. 1989 yılında %55 olan bu oran 1990 yılında %57.3’e çıkmış sonrasında ise azalma eğiliminde olmuştur. 2009 yılına kadar bu azalma devam etmiş ve 2009 yılında toplam istihdamın toplam nüfusa oranı %41.2’ye düşmüştür. Sonrasında ise görece artışlar meydana gelerek 2016 yılında yaklaşık %45’e ulaşmıştır.

Grafik 3.3: Toplam İstihdamın Toplam Nüfusa Oranı

Bankacılık sektörü kârlarının yüzdesel değişimi 1989-2016 dönemi için Grafik 3.4’de belirtilmiştir. Burada özellikle 1999-2002 dönemi kârın bir önceki yıla göre değişimi göze çarpmaktadır. 1999 yılında bankacılık sektöründe yaklaşık 305 milyon TL, 2000 yılında 3.15 milyar TL, 2001 yılında 11.24 milyar TL zarar oluşmuştur. Bu yıllarda bir önceki yıllara göre sırasıyla bankacılık kârlarında %140.2, %929.9 ve %256.9 oranlarında azalmalar meydana gelmiştir. 2002 ve sonrasında bankacılık sektörü kârlılığı pozitif seyretmiş 2011 yılında ise bir önceki yıla göre yaklaşık %10.2 karlılık azalmıştır. 2016 yılında bankacılık sektörünün toplam kârı 35.88 milyar TL’ye ulaşarak 2015 yılına göre %43 oranında artış meydana gelmiştir.

Grafik 3.4: Bankacılık Sektörü Kârları Değişimi

Grafik 3.5’de 1989-2016 dönemi için Türkiye’deki toplam kredi hacmindeki değişim görülmektedir. 1994 krizi sonrası kredi hacmi her yıl %100’ün üzerinde artış göstermiş ve sonrasında kredi hacmindeki değişim azalmıştır. Şekilde negatif bir değer olmaması kredi hacminin her yıl arttığını belirtmektedir. En küçük artış 2002 yılında %1.4 oranında gerçekleşmiştir. 2016 yılında ise toplam kredi hacmi 201 yılına göre %16 oranında artarak 1.65 katrilyon TL’ye ulaşmıştır.

Grafik 3.5: Toplam Kredi Hacmi Değişimi

3. Birim Kök Testi

Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla öncelikle serilerin birim köke sahip olup olmadığı bir başka söylemle durağan olup olmadığı (birim köke sahip serilerin durağanlaştırılmadan modele dâhil edilmesi sahte regresyon problemine neden olabileceğinden) araştırılmıştır.

Bunun yanında değişkenler arasındaki ilişkilerin incelendiği regresyon modellerinde dikkat edilmesi gereken konulardan birisi de yapısal kırılma durumunun olup olmadığı olmuştur. Çünkü ekonomi politikalarındaki değişimler, krizler, doğal afetler, teknolojik değişimler gibi birçok neden yapısal kırılmaya neden olabilmektedir. Bu yapısal kırılmaları dikkate almayan birim kök testlerinin gücü azalmakta ve tutarsız hale gelmektedir.

Ekonomik değişkenlerdeki yapısal kırılmalar, serinin yalnızca kesim noktasında, yalnızca eğiminde veya hem eğim hem de kesim noktasında, kesikli veya kademeli olarak

görülebilmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar yapısal kırılma zamanının bilinip bilinmemesine ve yapısal kırılmanın tekli veya çoklu olmasına göre farklılaşmıştır. Bunlar özetle;

- Yapısal kırılma zamanının önceden bilindiği varsayımına dayanan Perron¹⁹² çalışmasında,
- Yapısal kırılma zamanının önceden bilinmediği varsayımına dayanan Christiano¹⁹³, Banerjee vd.¹⁹⁴, Zivot ve Andrews¹⁹⁵, Perron ve Vogelsang¹⁹⁶ ve Perron¹⁹⁷ çalışmalarında,
- Çoklu yapısal kırılma durumunda Bai ve Perron¹⁹⁸ ve Bai¹⁹⁹ çalışmalarında ele alınmıştır.

Perron²⁰⁰ çalışmasına kadar birim kök hipotezi birçok çalışmada ele alınmıştır. Bu çalışmalarda, Dickey-Fuller²⁰¹ çalışmasında ortaya koyduğu yöntem takip edilmiş ve istatistiksel açıdan modeli geliştirmeye çalışılmıştır. Nelson ve Plosser²⁰² çalışmasında 14 makroekonomik değişkeni ele almış ve bunların birçoğunun birim köke sahip olduğunu standart Dickey-Fuller yöntemini kullanarak göstermiştir.

Perron²⁰³ çalışmasında daha önce ele alınan makroekonomik değişkenlerde birim kökün var olmadığını ve şokların etkisinin 1929 Büyük Buhran ve 1973 Petrol Krizi dışında kalıcı olmadığını göstermiştir. Analizlerinde bu iki tarihin önceden bilindiği varsayımına dayanmış ve bu iki tarihi dışsal olarak modele eklemiştir. Burada dışsalılık

¹⁹² Pierre Perron, "The Great ..."

¹⁹³ Lawrence J. Christiano, "Searching for ..."

¹⁹⁴ Anindya Banerjee, Robin L. Lumsdaine, James H. Stock, "Recursive and ..."

¹⁹⁵ Eric Zivot, Donald D. W. Andrews, "Further Evidence ..."

¹⁹⁶ Pierre Perron, Timothy J. Vogelsang, "Nonstationarity and Level Shifts With an Application to Purchasing Power Parity", *Journal of Business & Economic Statistics*, Vol: 10, Issue: 3, 1992.

¹⁹⁷ Pierre Perron, "Further Evidence On Breaking Trend Functions In Macroeconomic Variables", *Journal of Econometrics*, Vol: 80, Issue: 2, 1997.

¹⁹⁸ Jushan Bai, Pierre Perron, "Estimating and Testing Linear Models with Multiple Structural Changes", *Econometrica*, Vol: 66, Issue: 1, 1998.

¹⁹⁹ Z. D. Bai, "Methodologies In Spectral Analysis Of Large Dimensional Random Matrices, A Review", *Statistica Sinica*, Vol: 9, Issue: 3, 1999.

²⁰⁰ Pierre Perron, "The Great ..."

²⁰¹ David A Dickey, Wayne A. Fuller, "Distribution of ..."

²⁰² Nelson Charles, Plosser Charles, "Trends And Random Walks In Macroeconomic Time Series: Some Evidence And Implications", *Journal of Monetary Economics*, Vol: 10, Issue: 2, 1982.

²⁰³ Pierre Perron, "The Great ..."

kavramı modeldeki değişkenleri açıklamak için değil, şokların gürültü fonksiyonu üzerindeki etkisini yok etmek için kullanılmıştır²⁰⁴.

1929 ve 1973 şokları seriler üzerinde farklı etkiler yaratmıştır. Örnek olarak Büyük Buhran birçok değişkenin ortalamasında düşmeye yol açarken, Petrol Krizi ile birlikte değişkenlerin trendinde azalma meydana gelmiştir. Bu çerçevede, Perron değişkenlerin trend fonksiyonu etrafında durağan olduğunu göstermeye çalışmıştır²⁰⁵.

Yapısal kırılmanın var olduğu durumlarda, yapısal kırılmanın dikkate alınmaması, seri deterministik bir yol izlerken stokastik bir yol izlediğine dair yanlış bir fikir verebilmektedir. Sonrasında durağanlaştırma işlemi için kullanılacak yöntem farklılaşacaktır. Trend fonksiyonu etrafında durağan olan serileri durağanlaştırmak için seri trendden arındırılacakken stokastik bir yol izlediği fikrinden dolayı fark alınma işlemi yapılabilir²⁰⁶.

Ekonomik açıdan yapısal kırılmanın varlığı dikkate alınıp deterministik trende sahip olan serilerde ortalamaya dönüş eğilimi varken, stokastik trende sahip olan serilerde ortalamaya dönüş eğilimi olmayıp şokların etkisi kalıcıdır.

Kullanılan yaklaşım Box ve Tiao²⁰⁷ tarafından belirtilen müdahale yöntemidir. Buna göre aşırı ve uç değerler gürültü fonksiyonundan ayrı ele alınmalı ve modelin deterministik kısmındaki değişimler olarak modellenmelidir. Bu aşırı ve uç değerlerin belirli ve bilinen bir zamanda gerçekleştiği varsayılmıştır.

Perron²⁰⁸ çalışmasında üç farklı durum için üç farklı modeli ele almıştır.

$\{y_{t0}^T\}$ serisi $T + 1$ gözleme sahip ve yapısal değişimin görüldüğü zaman, T_B , bilinen bir zaman iken, kırılmanın düzeyde gerçekleştiği Model A, eğimde görüldüğü Model B ve hem eğim hem de düzeyde olduğu Model C şu şekilde belirtilmiştir.

Sıfır Hipotezler:

- Model A: $y_t = \mu + dD(TB)_t + y_{t-1} + e_t$

²⁰⁴ Funda Yurdakul, "Türkiyede Enflasyon Sürecinde Yapısal Kırılmalar", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 56, Sayı: 2, 2001, s. 159.

²⁰⁵ Pierre Perron, "The Great ..."

²⁰⁶ Başar Dilişen, Yapısal Kırılma Durumunda Geliştirilen Birim Kök Testleri Ve Uygulaması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007, Marmara Üniversitesi, İstanbul, s.20.

²⁰⁷ G. E. P. Box, G. C. Tiao, "Intervention Analysis with Applications to Economic and Environmental Problems", *Journal of the American Statistical Association*, Vol: 70, Issue: 349, 1975.

²⁰⁸ Pierre Perron, "The Great...", s.1364-1365.

- Model B: $y_t = \mu_1 + y_{t-1} + (\mu_2 - \mu_1)DU_t + e_t$
- Model C: $y_t = \mu_1 + y_{t-1} + dD(TB)_t + (\mu_2 - \mu_1)DU_t + e_t$

Burada

$$t = T_B + 1 \text{ iken } D(TB)_t = 1$$

$$t > T_B \text{ iken } DU_t = 1 \text{ dir.}$$

Alternatif Hipotezler:

- Model A: $y_t = \mu_1 + \beta t + (\mu_2 - \mu_1)DU_t + e_t$
- Model B: $y_t = \beta_1 t + (\beta_2 - \beta_1)DT_t^* + e_t$
- Model C: $y_t = \mu_1 + \beta_1 t + (\mu_2 - \mu_1)DU_t + (\beta_2 - \beta_1)DT_t + e_t$

Burada

$$t > T_B \text{ iken } DT_t^* = t - T_B \text{ ve } DT_t = t \text{ dir.}$$

Modellerin tümünde sıfır hipotezi birim kökün varlığını, alternatif hipotez trend durağan süreci ifade etmektedir.

Model A düzey değişimli yapısal kırılma olarak adlandırılır. Bir zaman serisinin düzeyinde meydana gelen bir değişimin kırılma zamanından sonra da devam etmesi anlamına gelir. Model A'nın sıfır hipotezinde bulunan $D(TB)_t$ terimi $t = T_B + 1$ döneminde 1 değerini alırken diğer dönemlerde 0 değerini almaktadır ve alternatif hipotezde bulunan DU_t terimi $t > T_B$ iken 1 değerini diğer durumlarda 0 değerini almaktadır. Alternatif hipotezde model T_B 'ye bağlı olarak;

- $t \leq T_B$ iken $y_t = \mu_1 + \beta t + e_t$
- $t > T_B$ iken $y_t = \mu_1 + \beta t + (\mu_2 - \mu_1) + e_t = \mu_2 + \beta t + e_t$

şeklinde olmaktadır.

Model B eğim değişimli yapısal kırılma olarak adlandırılabilir. Bir zaman serisinin eğiminde meydana gelen bir değişimin kırılma zamanından sonra da değişmeyi içerecek şekilde devam etmesi anlamına gelir. Model B'nin sıfır hipotezinde bulunan DU_t terimi $t > T_B$ iken 1 değerini diğer durumlarda 0 değerini almaktadır. Alternatif hipotezde bulunan DT_t^* , $t > T_B$ iken $t - T_B$ 'ye eşittir. Bu durumda;

- $t \leq T_B$ iken $y_t = \mu + \beta_1 t + e_t$
- $t > T_B$ iken $y_t = \mu + \beta_1 t + (\beta_2 - \beta_1)t + e_t = \mu + \beta_2 t + e_t$

Model C düzey ve eğim değişimli yapısal kırılma olarak adlandırılır. Bir zaman serisinin düzey ve eğiminde kırılma olması zaman serisinin yapısında belirli bir dönemden sonra hem düzeyde hem de eğimde bir değişimin meydana gelmesi, serinin zaman içerisinde göstermiş olduğu seyrin kırılma noktasından sonra gözlenen bu değişmeyi de devam ettirmesi anlamını taşır. Model C'nin sıfır hipotezinde bulunan $D(TB)_t$ terimi $t = T_B + 1$ döneminde 1 değerini alırken diğer dönemlerde 0 değerini, DU_t terimi $t > T_B$ iken 1 değerini diğer durumlarda 0 değerini almaktadır. Alternatif hipotezde bulunan DU_t terimi $t > T_B$ iken 1 değerini diğer durumlarda 0 değerini, DT_t , $t > T_B$ iken t diğer durumlarda 0 değerini almaktadır²⁰⁹. Bu durumda alternatif hipotez;

- $t \leq T_B$ iken $y_t = \mu_1 + \beta_1 t + e_t$
- $t > T_B$ iken $y_t = \mu_1 + \beta_1 t + (\mu_2 - \mu_1) + (\beta_2 - \beta_1)t + e_t = \mu_2 + \beta_2 t + e_t$

Perron²¹⁰ çalışmasında serilerin düzeyindeki ve eğimindeki değişimlerin etkisini değerlendirmek için Monte Carlo simülasyonu kullanılmıştır. Model A ve B'nin alternatif hipotezlerinden $\{y_t\}$ serileri yaratılmıştır. Kolaylık olması amacıyla;

- Model A'da $\mu_1 = 0$, $\beta = 1$, $T_B = 50$ ve $T = 100$
- Model B'de $\mu = 0$, $\beta_1 = 1$, $T_B = 50$ ve $T = 100$

alınmıştır.

Daha sonra her yineleme için

$$y_t = \tilde{\mu} + \tilde{\beta}t + \tilde{\alpha} y_{t-1} + \tilde{e}_t$$

regresyon denklemi kurulmuş ve $\tilde{\alpha}$ değerleri hesaplanmıştır. Buna göre düzeydeki ve eğimdeki farklılık arttıkça $\tilde{\alpha}$ katsayısının ortalaması artmaktadır. Dolayısı ile birim kök hipotezini reddetmek daha da güçleşmektedir. Örneklem büyüklüğündeki artışın $\tilde{\alpha}$

²⁰⁹ Çiğdem Aysin Elma, Yapısal Kırılmalar Altında Birim Kök Testleri Ve Eşbütünleşme Analizi: Para Talebi İstikrarı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008, Gazi Üniversitesi, Ankara.

²¹⁰ Pierre Perron, "The Great ...", s.1364-1365.

katsayısının dağılımına olan etkisini ölçmek için $\tilde{\alpha}$ 'nın asimptotik limitine bakılmıştır. Burada da benzer şekilde Model A, B ve C'nin alternatif hipotezleri altındaki süreçler ele alınmıştır. Sonuç olarak eğitimde değişme bulunduğu testler tutarsız iken düzeyde değişimlerde testler tutarlı olsa da testin gücü düşüktür. Bu nedenle yeni istatistiksel yöntemlere ihtiyaç vardır.

Perron²¹¹ çalışmasında simülasyon yöntemi ile kritik değerleri hesaplamış ve bunları tablolastırmıştır. Kritik değerler kırılma öncesi gözlem sayısının bütün gözlem sayısına oranına bağlı olarak hesaplanmıştır ve bu oran λ olarak gösterilmiştir.

$$\lambda = \text{Kırılma Öncesi Gözlem Sayısı} / \text{Bütün Gözlem Sayısı}$$

Perron²¹² tablo değerleri standart Dickey-Fuller tablo değerlerinden daha küçük (mutlak değerce daha büyük) olarak hesaplanmıştır, $\lambda = 0$ veya $\lambda = 1$ iken tablo değerleri Dickey-Fuller tablo değerlerine eşittir²¹³.

Test istatistiğini hesaplamak için öncelikle trendden arındırılmış seriler ele alınmaktadır. Bu seriler $\{y_t\}$ olarak gösterilirken, alternatif hipotezler altında oluşturulan regresyon modellerinin artıkları $\left\{ \tilde{y}_t^i \right\}$ şeklinde gösterilmektedir. Burada i indisi Model A,

B ve C yi göstermek için kullanılmıştır. Daha sonra şu regresyon modeli kurulmuş ve $\tilde{\alpha}$ katsayısı hesaplanmıştır.

$$\tilde{y}_t^i = \alpha^i \tilde{y}_{t-1}^i + \tilde{e}_t$$

Bu yöntem artıklar arasında korelasyonun olmadığı durumda geçerli olan bir yöntemdir. Artıklar arasında ilişkinin bulunduğu durumlarda iki yaklaşım söz konusudur:

- Toplamsal Sapmalı Model
- Kademeli Sapmalı Model

Toplamsal sapmalı modelde, kırılmanın tamamının bir defada toplamsal olarak gerçekleştiği düşünülür. Bu modelde iki yöntem söz konusudur.

- Perron²¹⁴ ve Phillips-Perron²¹⁵

²¹¹ Ibid

²¹² Ibid

²¹³ Mustafa Sevüktekin, Mehmet Nargeleşekenler, "Finansal Faktörlerin Reel Para Talebi Üzerindeki Rolü: Türkiye Örneği", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, 2007, s. 49.

- Dickey Fuller²¹⁶ ve Said-Dickey²¹⁷ (1984)

Birinci yöntem limit dağılımlara zayıf yakınsayan dönüştürülmüş istatistikleri içermektedir. İkinci yöntemde regresyon denkleminde fazladan gecikmeli değerler eklenmektedir.

$$\tilde{y}_t = \alpha \tilde{y}_{t-1} + \sum_{j=1}^k \tilde{c}_j \Delta \tilde{y}_{t-j} + \tilde{e}_t$$

Modelde $\tilde{\alpha} = 1$ test edilir. Test istatistiği değerinin, tablo kritik değerinden küçük olması durumunda analiz edilen serinin trend fonksiyonu etrafında durağan olduğu sonucuna varılır.

Diğer yaklaşım, ekonomik şokların yarattığı yapısal kırılma kademeli sapmalar biçimde görüldüğü durumlarda geçerlidir. Yani seride şokların etkisiyle ortaya çıkan yapısal kırılma toplamsal sapma modelinde olduğu gibi tek bir dönemde değil farklı dönemlerde aşamalı olarak ortaya çıkar. Bu durumda modeller sıfır ve boş hipotezler iç içe yazılarak aşağıdaki gibi olur:

- $y_t = \mu^A + \theta^A DU_t + \beta^A t + d^A D(TB)_t + \alpha^A y_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i^A \Delta y_{t-i} + e_t$
- $y_t = \mu^B + \theta^B DU_t + \beta^B t + \gamma^B DT_t^* + \alpha^B y_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i^B \Delta y_{t-i} + e_t$
- $y_t = \mu^C + \theta^C DU_t + \beta^C t + \gamma^C DT_t + d^C D(TB)_t + \alpha^C y_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i^C \Delta y_{t-i} + e_t$

Model A için sıfır hipotez altında $\alpha^A = 1$, $\beta^A = 0$ ve $\theta^A = 0$, Model B için $\alpha^B = 1$, $\gamma^B = 0$ ve $\beta^B = 0$ ve Model C için $\alpha^C = 1$, $\gamma^C = 0$ ve $\beta^C = 0$ olacaktır. Alternatif hipotez altında $\alpha^A, \alpha^B, \alpha^C < 1$, $\beta^A, \beta^B, \beta^C \neq 0$ ve $\theta^A, \theta^C, \gamma^B, \gamma^C \neq 0$ olacaktır.

Modellerden de görüldüğü üzere Model B ve C için tek fark $d^C D(TB)_t$ terimidir. Bu nedenle trend fonksiyonunun eğimindeki değişimin test edilmesi olanaksızdır. Buna ek

²¹⁴ Pierre Perron, "The Great ..."

²¹⁵ Peter C. B. Phillips, Pierre Perron, "Testing For a Unuit Root in Time Series Regression" *Biometrika*, Vol: 75, Issue: 2, 1988.

²¹⁶ David A Dickey, Wayner A. Fuller, "Distribution of ..."

²¹⁷ Said E. Said, David A. Dickey, "Testing for Unit Roots in Autoregressive-Moving Average Models of Unknown Order", *Biometrika*, Vol: 71, Issue: 3, 1984.

olarak kademeli yaklaşım ile Model B'nin test gücü toplamsal sapmalı modele göre daha düşüktür. Bu nedenle Model B için regresyon denklemi

$$y_t = \mu + \beta t + \gamma DT_t^* + \alpha y_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + e_t$$

şeklinde oluşturulur.

Perron'un ²¹⁸ çalışmasında birçok makroekonomik değişkenin, deterministik trend fonksiyonu etrafında durağan olduğu gösterilmiştir. Test istatistikleri standart Dickey-Fuller sürecine farklı düzey ve eğimler için kukla değişkenler eklenerek oluşturulmuştur. Asimptotik dağılım fonksiyonu kırılma zamanının bilindiği varsayımı altında farklı modeller için oluşturulmuştur.

Kırılma zamanının bilindiği varsayımı Christiano²¹⁹ çalışmasında eleştirilmiştir. Bunun nedeni sonlu örneklem ve asimptotik dağılımlar kırılma zamanı ile ilişkilidir. Bundan dolayı Perron ²²⁰ çalışmasında kırılma zamanının veri ile mükemmel ilişki seviyesinde olduğunu varsaymış ve kırılma zamanını içsel olarak almıştır. Daha önceki çalışmasında olduğu gibi seride tek bir kırılmanın olduğunu kabul etmiştir. Kırılma zamanı, olası tüm kırılma zamanları arasından en küçük t istatistiğine sahip olan kırılma zamanı olarak seçilmiştir. Aynı zamanda trend fonksiyonunda kullanılan kukla değişkenlerin parametreleri için alternatif kırılma zamanlarında hesaplanan tüm olası t istatistikleri arasından minimum t istatistiğini üreten dönem kırılma zamanı olarak belirlenmiştir. Buna ek olarak otoregresif gecikme sayının belirlenmesi ve bunun kritik değerlere etkisi çalışmasının konusu olmuştur.

Perron²²¹ çalışmasında, daha önce yaptığı çalışmada içerilen modelleri ele almıştır. İlk model kırılmanın düzeyde gerçekleştiği modeldir. Bu modelde kırılmanın kademeli olarak görüldüğü varsayılmıştır. Kademeli sapma modeli olarak adlandırılan bu modelde, t istatistiğini kullanarak birim kök testi için şu regresyonda $\alpha = 1$ test edilir:

$$y_t = \mu + \theta DU_t + \beta t + \delta D(T_b)_t + \alpha y_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + e_t$$

²¹⁸ Pierre Perron, "The Great ..."

²¹⁹ Lawrence J. Christiano, "Searching for ..."

²²⁰ Pierre Perron, "Further Evidence ..."

²²¹ Ibid.

Burada $t > T_b$ iken $DU_t = 1$ ve $t = T_b + 1$ iken $D(T_b)_t = 1$ dir.

Hem düzey hem eğimde kırılmanın gözlemlendiği ikinci modelde, t istatistiğini kullanarak birim kök testi için şu regresyonda $\alpha = 1$ test edilir:

$$y_t = \mu + \theta DU_t + \beta t + \gamma DT_t + \delta D(T_b)_t + \alpha y_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + e_t$$

Burada $t > T_b$ iken $DT_t = t$ dir.

Üçüncü model, kırılmanın eğimde görüldüğü modeldir ve bu kırılmanın toplamsal sapmalı olduğu düşünülür. Bu model için iki aşamalı yol izlenir.

Öncelikle seri aşağıdaki regresyon denklemi yardımıyla trendden arındırılır.

$$y_t = \mu + \beta t + \gamma DT_t^* + \tilde{y}_t$$

Burada $t > T_b$ iken $DT_t^* = (t - T_b)$

Daha sonra $\alpha = 1$ testi t istatistiğini kullanarak şu regresyon denklemi için yapılır:

$$\tilde{y}_t = \alpha \tilde{y}_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta \tilde{y}_{t-i} + e_t$$

Bu regresyon denklemlerinde hesaplanan t istatistikleri $t_{\alpha}^*(i, T_b, k)$ olarak gösterilmektedir. Gösterimdeki i terimi modelleri ($i=1,2,3$), T_b terimi bilinmeyen kırılma zamanını ve k terimi bilinmeyen gecikme sayısını belirtmektedir.

Kırılma zamanı T_b 'nin içsel olarak belirlenmesi için iki yöntem vardır.

İlk yöntemde, kırılma zamanı $\alpha = 1$ 'i test eden t istatistiklerini minimize eden değer olarak alınır. Bu yöntemdeki t istatistiği şu şekilde gösterilir.

$$t_{\alpha}^*(i) = \min_{T_b \in (k+1, T)} t_{\alpha}^*(i, T_b, k), \quad i = 1, 2, 3$$

Birinci ve ikinci model için $t_{\alpha}^*(1)$ ve $t_{\alpha}^*(2)$ 'nin asimptotik dağılımları Zivot ve Andrews²²² tarafından kırılma zamanının olası bütün değerleri için oluşturulan her alt kümenin son değerlerini dışlama kısıtı ile gösterilmiştir.

İkinci yöntemde, T_b modellere göre t istatistiğini minimize eden değerler olarak seçilir. Burada minimize edilen istatistikler:

- Model 1 için düzeydeki değişimle ilişki olan parametrenin t istatistiği, yani t_{θ}
- Model 2 ve 3 için eğimdeki değişimle ilişkili olan parametrenin t istatistiği, yani t_{γ}

Gecikme zamanı k 'nın belirlenmesi için iki yöntem vardır.

Birinci yöntem, en son tahmin edilen otoregresyon parametrelerinin anlamlılıklarını dikkate alan ardışık genelden özele yaklaşımdır. Başka bir deyişle, k^* , süreç için uygun gecikme sayısı iken, k^* sayıda bir otoregresyonda son gecikmedeki katsayıların anlamlı çıkması ve buna ek olarak k^* 'dan daha büyük sayıdaki gecikmelerin anlamsız çıkması sonucunda en uygun gecikmenin k^* olduğunun belirlendiği yaklaşımdır.

İkinci yöntem, Said ve Dickey²²³ tarafından ortaya konulmuştur. Bu yöntemde ek gecikme değerlerinin anlamlılığı bileşik olarak F test ile test edilmektedir. İlk olarak k 'nın maksimum değeri $k_{\text{enbüyük}}$ ile gösterilirken, $k_{\text{enbüyük}}-1$ sayıda parametre tahmin edilir. $k_{\text{enbüyük}}$ 'deki katsayının anlamlılığının testi için F test kullanılır. Anlamlı çıkmazsa $k_{\text{enbüyük}}-2$ sayıda parametre tahmin edilir ve prosedür gecikme parametresi anlamlı çıkana kadar devam eder.

Perron²²⁴ çalışmasında AIC gibi bilgi kriterleri yerine genelden özele yaklaşımları kullanmıştır. Bunun nedeni T arttıkça, bilgi kriterlerini kullanarak seçilen k 'nın değerinin sonsuza kadar artmasıdır.

Daha sonra incelenen istatistiklerin asimptotik dağılımları belirlenmiş ve bu dağılımlar simülasyon yapılarak kritik değerler bulunmuştur. Bu işlemler daha önce Gregory ve Hansen²²⁵ tarafından yapılmıştır. Perron²²⁶'un önceki çalışmalara katkısı, daha önce dışlanan örneğin son değerini hesaplamalara dâhil ederek yapmasıdır. Kritik

²²² Eric Zivot, Donald D. W. Andrews, "Further Evidence ..."

²²³ Said E. Said, David A. Dickey, "Testing for ..."

²²⁴ Pierre Perron, "Further Evidence ..."

²²⁵ Allan W. Gregory, Bruce E. Hansen, "Residual-Based Tests For Cointegration In Models With Regime Shifts", *Journal of Econometrics*, Vol: 70, Issue: 1, 1996.

²²⁶ Pierre Perron, "Further Evidence ..."

değerler Perron²²⁷ çalışması ile karşılaştırıldığında, kırılma zamanının içsel olarak alınmaya başlamasıyla daha düştüğünü göstermektedir. Gecikme sayısının F test ile belirlendiği durum ve t test ile belirlendiği durum tablo da ayrı ayrı gösterilmiştir. Buna ek olarak kritik değerler Model 3’de diğer modellere göre daha yüksek değerler almaktadır. Kırılma zamanının dışsal olarak alındığı durumlarda ise Model 1’in kritik değerleri diğerlerine göre daha yüksektir.

Bu çalışmada kırılma zamanının içsel olarak belirlendiği tek kırılmalı birim kök testi kullanılarak sonuçlar Grafik 3.2’de belirtilmiştir. Uygulanan testte her bir değişken için 6 gecikmeye kadar gecikmeli değerleri kullanılan modellere sırasıyla eklenmiş ve Schwartz Bilgi Kriteri (SIC) en küçük yapan gecikme sayısı en uygun gecikmeli değer olarak belirlenmiş ve testin sonucu bu çerçevede değerlendirilmiştir.

Tablo 3.2: Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Değişken	Derece	Model	Kırılma Yılı	t-istatistiği	p-değeri	Sonuç
BNKI	Düze	Kesimli	2005	-3.87	0.46	Yapısal kırılma yok
BNKI	Düze	Trend ve Kesimli	2009	-4.11	0.45	
BNKI	Düze	Trendli	2014	-3.30	0.53	
BUYUME	Düze	Kesimli	2009	-6.38	< 0.01	Yapısal kırılma var
BUYUME	Düze	Trend ve Kesimli	2009	-6.16	< 0.01	
BUYUME	Düze	Trendli	2003	-5.58	< 0.01	
TRI	Düze	Kesimli	2010	-3.48	0.70	Yapısal kırılma var
TRI	Düze	Trend ve Kesimli	2001	-5.35	0.03	
TRI	Düze	Trendli	2010	-5.28	< 0.01	
BNKKAR	Düze	Kesimli	2000	-8.45	< 0.01	Yapısal kırılma var
BNKKAR	Düze	Trend ve Kesimli	2000	-8.78	< 0.01	
BNKKAR	Düze	Trendli	2001	-4.15	0.13	
KRD	Düze	Kesimli	2001	-6.14	< 0.01	Yapısal kırılma var
KRD	Düze	Trend ve Kesimli	2009	-5.69	0.01	
KRD	Düze	Trendli	2005	-5.18	< 0.01	

²²⁷ Pierre Perron, “The Great ...”

Tablo 3.2’de çalışmada kullanılan serilere ilişkin düzeyde

- Kesimli
- Trend ve kesimli
- Trendli

modellerle yapılan test sonuçları görülmektedir.

Buna göre BNKI değişkeni için her üç model için test istatistiği yaklaşık 0.1’den büyük olasılık değerleri ile sırasıyla -3.87, -4,11 ve -3.30 olarak tahmin edilmiştir. Dolayısıyla bu değişkene ilişkin

H_0 : Birim kök vardır.

boş hipotezi %90 güven düzeyinde reddedilmemiş ve BNKI değişkeninin yapısal kırılmaya sahip olmadığı sonucuna varılmıştır.

BUYUME değişkeni için de farklı bir durum söz konusudur. Her üç modelde de bu değişken için olasılık değeri 0.1’den küçük olduğundan birim kökün varlığı boş hipotezi reddedilmiştir. Burada kesimli model için test istatistiği -6.38, trend ve kesimli model için test istatistiği -6.16 ve trendli model için test istatistiği -5.58 olarak hesaplanmıştır. Kırılma yılı olarak 2009 yılı belirlenmiştir.

TRI değişkeni için test sonuçları BUYUME değişkenine benzerlik göstermektedir. Kesimli model kullanılarak yapılan test sonucunda test istatistiği 0.7 olasılık değeri ile 3.48 olarak, trend ve kesimli model kullanılarak yapılan test sonucunda test istatistiği 0.03 olasılık değeri ile 5.35 olarak, trendli model kullanılarak yapılan test sonucunda test istatistiği 0.01’den küçük olasılık değeri ile 5.28 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak %95 güven düzeyinde TRI değişkeninin birim köke sahip olmadığı, yapısal kırılmaya sahip olduğu söylenebilir. Kırılma zamanı ise 2010 olarak tahmin edilmiştir.

BNKKAR değişkenine bakıldığında kesimli ve trendli ve kesimli model için yapılan testlerde olasılık değerinin 0.01’den küçük olduğu görülmektedir. Diğer taraftan yalnız trendli model için ise olasılık değerinin 0.1’den büyük olduğu görülmektedir. Sonuç olarak BNKKAR değişkeni için birim kökün varlığı hipotezi %95 güven düzeyinde reddedilmiş, seride yapısal kırılmanın olduğu sonucuna varılmıştır. Kırılma zamanı ise 2000 yılı olarak tahmin edilmiştir.

KRD değişkeni için her üç modelde de yapılan testlerinde olasılık değeri 0.05'den küçük olduğu görülmektedir.

- Kesimli model için test istatistiği 0.01'den küçük olasılık değeri ile -6.14
- Trend ve kesimli model için test istatistiği 0.01 olasılık değeri ile -5.69
- Trendli model için test istatistiği 0.01'den küçük olasılık değeri ile -5.18

Değerlerini almıştır. Sonuç olarak KRD değişkeni için birim kökün varlığı hipotezi %99 güven düzeyinde reddedilmiş ve seride yapısal kırılma olduğu sonucuna varılmıştır. Kesimli model için kırılma zamanı 2001, trend ve kesimli model için kırılma zamanı 2009 ve trendli model için kırılma zamanı 2005 yılı olarak tahmin edilmiştir.

4. Regresyon Analizi

Çalışmada ekonomik krizlerin bankacılık sektörü istihdamı üzerinde yapısal bir değişiklik yaratıp yaratmadığının araştırılması amacıyla regresyon modeli kullanılmıştır. Ekonomik krizlerin yaşandığı 1994, 2001 ve 2009 yılları modele kukla değişken olarak eklenerek model kurulmuştur. Basit regresyon modeli genel olarak:

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_{1,t} + \beta_2 x_{2,t} + \beta_3 x_{3,t} + \beta_4 x_{4,t} + \beta_5 D_{1994} + \beta_6 D_{2001} + \beta_7 D_{2009} + \varepsilon_t$$

İle ifade edilebilir. Modelde ε_t ak gürültü sürecidir. Burada kurulan modelde y_t için BNKI, $x_{1,t}$ için BUYUME, $x_{2,t}$ için TRI, $x_{3,t}$ için BNKKAR ve $x_{4,t}$ için KRD değişkenleri kullanılmıştır. Buna ek olarak 1994 kriz yılını gösteren D_{1994} kukla değişkeni, 2001 kriz yılını gösteren D_{2001} kukla değişkeni ve 2009 kriz yılını gösteren D_{2009} kukla değişkeni modelde içerilmiştir. Regresyon modeli sonuçları tablo 3'de belirtilmiştir.

Tablo 3.3'de BNKI değişkeni BUYUME, TRI, BNKKAR ve KRD değişkenleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre BUYUME değişkeni için regresyon katsayısı 0.2746 standart hata ile -0.3351 olarak tahmin edilmiştir. Bu regresyon katsayısına ilişkin t-istatistiği ise -1.2205 olarak hesaplanmış ve test istatistiğine karşılık gelen olasılık değeri ise 0.2365'dir. Dolayısıyla

$$H_0: \beta_1 = 0$$

boş hipotezi %90 güven düzeyinde reddedilmemiştir. Elde edilen ilk bulgulara göre BUYUME değişkeninin BNKI değişkeni üzerinde negatif fakat istatistiksel olarak anlamsız bir etkisi bulunmaktadır.

Tablo 2.3: Regresyon Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart hata	t-istatistiği	p-değeri
C	30.5974	11.5508	2.6489	0.0154
BUYUME	-0.3351	0.2746	-1.2205	0.2365
TRI	-0.6146	0.2496	-2.4621	0.0230
BNKKAR	0.0025	0.0042	0.5974	0.5569
KRD	0.0407	0.0306	1.3332	0.1975
D1994	-8.0615	5.3306	-1.5123	0.1461
D2001	-23.3672	5.3771	-4.3457	0.0003
D2009	-7.0429	5.4297	-1.2971	0.2094
R ²	0.6159			
F Testi	4.58			0.0034
Breusch-Godfrey Otokorelasyon Testi	2.34			0.13
Breusch-Pagan- Godfrey Değişen Varyans Testi	0.96			0.48

TRI değişkeni için regresyon katsayısı 0.2496 standart hata ile -0.6146 olarak tahmin edilmiştir. Bu regresyon katsayısına ilişkin t-istatistiği ise -2.4621 olarak hesaplanmış ve test istatistiğine karşılık gelen olasılık değeri ise 0.023'dür. Dolayısıyla

$$H_0: \beta_2 = 0$$

boş hipotezi %95 güven düzeyinde reddedilmiştir. Elde edilen ilk bulgulara göre TRI değişkeninin BNKI değişkeni üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. TRI değişkenindeki birim birimlik artışın BNKI değişkeninde -0.6146 birimlik azalmaya neden olacağı söylenebilir.

BNKKAR değişkeni için regresyon katsayısı 0.0042 standart hata ile 0.0025 olarak tahmin edilmiştir. Bu regresyon katsayısına ilişkin t-istatistiği ise 0.5974 olarak hesaplanmış ve test istatistiğine karşılık gelen olasılık değeri ise 0.5569'dur. Dolayısıyla

$$H_0: \beta_3 = 0$$

boş hipotezi %90 güven düzeyinde reddedilmemiştir. Elde edilen ilk bulgulara göre BNKKAR değişkeninin BNKI değişkeni üzerinde pozitif fakat istatistiksel olarak anlamsız bir etkisi bulunmaktadır.

KRD değişkeni için regresyon katsayısı 0.0306 standart hata ile 0.0407 olarak tahmin edilmiştir. Bu regresyon katsayısına ilişkin t-istatistiği ise 1.3332 olarak hesaplanmış ve test istatistiğine karşılık gelen olasılık değeri ise 0.1975'dir. Dolayısıyla

$$H_0: \beta_4 = 0$$

boş hipotezi %90 güven düzeyinde reddedilmemiştir. Elde edilen ilk bulgulara göre KRD değişkeninin BNKI değişkeni üzerinde pozitif fakat istatistiksel olarak anlamsız bir etkisi bulunmaktadır.

Kriz yıllarını temsilen modele eklenen kukla değişkenlere bakıldığında D1994 değişkeni katsayısı 0.1461 olasılık değeri ile -8.0615 olarak, D2001 değişkeni katsayısı 0.0003 olasılık değeri ile -23.3672 olarak ve D2009 değişkeni katsayısı 0.2094 olasılık değeri ile -7.0429 olarak tahmin edilmiştir. Genel olarak kriz yıllarının BNKI üzerinde negatif bir etkisinin olduğu fakat yalnızca 2001 kriz yılının burada istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Bunun yanında kurulan modele ilişkin belirlenme katsayısı 0.6159 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre BNKI değişkenindeki değişimlerin %61.59'unun açıklayıcı değişkenlerdeki değişimlerden kaynaklandığı söylenebilir.

F test sonuçlarına göre modelin bütünsel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılabilir. Ele alınan dönem ve değişkenler için bu test istatistiği 4.58 ve test istatistiğine ilişkin p değeri ise 0.0034 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla modelin bütünsel olarak anlamsız olduğu

$$H_0: \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = \beta_4 = 0$$

boş hipotezi %99 güven düzeyinde reddedilmiştir.

Kurulan regresyon modelinde tahmin edicilerin etkin olabilmesi için hata terimlerinin birbirleri ile ilişkisiz olması ve varyansının sabit olması gerekmektedir. Bu amaçla Breusch Godfrey Otokorelasyon testi ve Breusch Pagan Godfrey Değişen Varyans testleri uygulanmıştır. Otokorelasyon testi için test istatistiği 2.34 ve p-değeri yaklaşık 0.13

olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla hata terimlerinin birbirleri ile ilişkili olmadığı boş hipotezi reddedilmemiştir ve otokorelasyon sorunun olmadığı sonucuna varılmıştır.

Değişen varyans testi için de benzer durum söz konusudur. Burada test istatistiği 0.46 p-değeri ile 0.96 olarak hesaplanmış ve hata terimlerinin varyansının sabit olduğu boş hipotezi reddedilmemiştir.

Son olarak kurulan modeldeki açıklayıcı değişkenlerin birbirleri ile yüksek dereceden ilişkili olması çoklu bağlantı sorununu ortaya çıkarmaktadır. Çoklu bağlantı sorununun olması gerçekte anlamlı olduğu halde anlamsız bulunan açıklayıcı değişken durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda yüksek belirlenme katsayısı fakat anlamsız değişkenler çoklu bağlantı sorununun varlığına bir işaret olabilir. Tablo 3.4’de açıklayıcı değişkenler arası korelasyon matrisi gösterilmektedir.

Tablo 3.3: Açıklayıcı Değişkenler Korelasyon Matrisi

	BNKKAR	BUYUME	KRD	TRI
BNKKAR	1.00	0.14	0.13	0.07
BUYUME	0.14	1.00	0.23	-0.09
KRD	0.13	0.23	1.00	0.46
TRI	0.07	-0.09	0.46	1.00

Tablo 3.4’de belirtilen korelasyon matrisi öncelikle açıklayıcı değişkenler arasında güçlü doğrusal bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla çoklu bağlantı sorununun olmadığı söylenebilir. Bunun yanında BUYUME ile TRI arasında, negatif bir ilişki söz konusudur. En yüksek pozitif doğrusal ilişki ise 0.46 korelasyon değeri ile KR D ile TRI arasındadır. Dolayısıyla kurulan modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorunun olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Ülke ekonomileri açısından ekonomik krizlerin ortaya çıkarmış olduğu etkiler ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda oldukça yıpratıcı olmuştur. Özellikle dünya çapında yaşanan ve ağır bedeller ödenen ekonomik krizlerin ardından ülke ekonomilerinin toparlanması ve ekonomik etkinliğin sağlanması güç ve zaman almıştır.

Ekonomik krizlerin önlenmesi ve/veya etkilerinin hafifletilebilmesi öncelikli olarak bireylerin refah düzeylerinin yükselmesi ve sonuç olarak ülkelerin refah düzeylerinin yükselmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle ülke ekonomilerinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması son derece önemlidir. Bir ülke ekonomisinin sağlıklı bir yapıya sahip olmasının ön koşulu ise sağlıklı bir finansal sisteme sahip olmasından geçmektedir. Finansal sistemler fon arz edenlerle, fon talep edenlerin bulunduğu piyasalar olarak ifade edilecek olursa; bir tarafta gelirin tamamını tüketmeyerek yatırım yapmak isteyenler diğer tarafta ise elde ettikleri gelirden daha fazlasını harcaması gerekenler bulunmaktadır. Bu kapsamda fon arz edenlerle, fon talep edenlerin bulunduğu finansal piyasaların gerekli yasal düzenlemelerle ve denetimlerle güçlendirilmesi ve etkin bir yapıya kavuşturulması son derece önemli olmaktadır.

Günümüz koşullarında ise finansal sektör içerisinde fon kullananlar ile fon arz edenler arasında bankalar bir köprü niteliği taşımaktadır. Bu nedenle finansal sistem içerisinde bankaların yeri ve önemi oldukça büyüktür.

Türk bankacılık sektörü özellikle 1980 yılından itibaren uygulanmaya başlanan liberal politikalar sonucunda büyüme eğilimine girmiş ve banka sayılarında görülen artışla beraber şube sayıları ve personel sayıları da artış seyri izlemiştir. Özellikle bu dönemde yapılan düzenlemelerle bankacılık sektörüne girişlerin kolaylaştırılması, banka sayısında ki artışı da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda 1980 yılında 43 olan banka sayısı 2000’li yıllarda 79’a ulaşmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki 1990’lı yıllara gelindiğinde bankacılık sektörü bir takım darboğazlarla karşılaşmıştır. Özellikle kamu kesiminde meydana gelen açıklar nedeniyle, bankaların bu açıkları kapatma yoluna gitmesi, sektörün oldukça büyük yaralar almasına ve özellikle 2000-2001 krizinden ciddi bir küçülme ile çıkmasına neden olmuştur. Bu kapsamda 2008 yılına kadar yaşanan kriz dönemlerinde bankaların sürekli

olarak bir küçülme eğilimi içerisine girdiği ve şube sayılarını azaltarak işten çıkarımların yaşandığı görülmüştür. İstihdam politikaları açısından bir ülke ekonomisinde kriz dönemleri itibariyle işten çıkarımların artması zaten kötüye giden ekonominin daha da fazla kan kaybetmesine neden olarak zararın boyutlarını arttırmıştır. Bu nedenle özellikle bankacılık sektörü gibi kırılgan bir yapıya sahip olan sektörler gerekli yapısal değişimleri sağlayarak köklü önlemler almak zorundadır.

2008 yılında yaşanan kriz ise sonuçları itibariyle bankacılık sektörü açısından farklılık arz etmektedir. Çünkü 2000-2001 ekonomik krizlerinde çok büyük sıkıntılar yaşayan bankacılık sektörü gerekli yapısal reformları gerçekleştirmiş ve bu köklü değişimler sayesinde 2008 krizinden yara almadan çıkabilmiştir. Öyle ki 2000-2001 ekonomik kriz döneminde 49.107 banka personeli işten çıkarılmış ve bu süreçte toplam 870 banka şubesi kapatılmıştır. Ancak 2008 ekonomik kriz dönemi incelendiğinde banka personel sayılarında ve banka şube sayılarında azalma değil tam tersi artışlar meydana gelmiştir. Bu kapsamda 2007'den 2008'e kadar geçen süreçte toplam 13.122 personel işe başlamıştır. 2007 yılında 7.617 olan şube sayısı 2008'de 8.789'a yükselmiş, sektöre toplamda 1.172 şube katılmıştır. Bu durum Türk bankacılık sektörünün geçmiş yıllarda yaşanan krizlerden gerekli dersleri aldığı ve bu bağlamda gerekli önlemleri alarak krizi sorunsuz atlatabildiği şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmada yapılan ekonometrik analizde ise öncelikli olarak 1989-2016 döneminde 1994, 2001 ve 2009 ekonomik krizlerinin bankacılık sektörü istihdamı üzerinde yapısal bir değişiklik yaratıp yaratmadığı incelenmiştir. Bu amaçla analizde öncelikli olarak 1989-2016 dönemi için; bankacılık sektörü istihdamının yıllık yüzdesel değişimi, ekonomik büyüme yüzdesi, toplam istihdamın nüfusa yüzdesel oranı, bankacılık sektörünün yıllık kârının yüzdesel değişimi ve toplam kredi hacmindeki yüzdesel değişim kullanılmıştır.

Ayrıca, Türkiye'nin 1989-2016 döneminde bankacılık sektörü istihdamı değerlendirildiğinde istihdam değişim (artış) oranının %1.12 olduğu görülmüştür. Bankacılık sektöründe yaşanan en büyük değişim (artış) ise 2007 yılında gerçekleşmiş olup %10.75 oranında olduğu, 2001 yılında ise istihdamın %19.31 oranında azaldığı görülmüştür.

Çalışmada, değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla birim kök testi yapılmış ve böylece serilerin birim köke sahip olup olmadığı araştırılmıştır. Diğer taraftan ekonomik değişkenlerdeki yapısal kırılmalar araştırılmıştır. Ekonomik politikalarda

meydana gelen değişmeler, krizler, doğal afetler, teknolojik değişmeler gibi nedenler yapısal kırılmalara neden olabileceği gerçeğinden hareketle kurulan modelde “yapısal kırılmalar” dikkate alınarak birim kök testi yapılmıştır.

Yapılan ekonometrik analiz sonucunda;

- BNKI değişkeni çalışmada belirtilen her üç model için (kesimli, trend ve kesimli, trendli) test edilmiş ve BNKI değişkeninin yapısal kırılmaya sahip olmadığı sonucuna varılmıştır.
- BUYUME değişkeni her üç model için test edilmiş, 2010 yılı kırılma zamanı olarak tahmin edilmiştir.
- TRI değişkeni her üç model için test edilmiş, 2010 yılı kırılma zamanı olarak tahmin edilmiştir.
- BNKKAR değişkeni her üç model için test edilmiş, kırılma zamanı 2010 olarak tahmin edilmiştir.
- KRD değişkeni her üç model için test edilmiş, kesimli model için kırılma zamanı 2001, trend ve kesimli model için kırılma zamanı 2009, trendli model için kırılma zamanı 2005 yılı olarak tahmin edilmiştir.

Çalışmada ekonomik krizlerin bankacılık sektörü istihdamı üzerinde yapısal bir değişiklik yaratıp yaratmadığını araştırmak amacıyla regresyon modeli kullanılmıştır. Ekonomik krizlerin yaşandığı 1994, 2001 ve 2009 yılları modele kukla değişken olarak eklenerek model kurulmuştur. Yapılan regresyon analizi sonucunda;

- BUYUME değişkeninin BNKI değişkeni üzerinde negatif ve istatistiki olarak anlamsız bir etkisi olduğu,
- TRI değişkeninin BNKI değişkeni üzerine pozitif ve istatistiki olarak anlamsız bir etkisi olduğu;
- KRD değişkeninin BNKI değişkeni üzerinde pozitif ve istatistiki olarak anlamsız bir etkisi olduğu görülmüştür.

Kriz yıllarını temsilen modele kukla değişkenler eklenmiş ve genel olarak kriz yıllarının BNKI üzerinde negatif bir etkisinin olduğu, sadece 2001 kriz yılının istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak çalışmada ekonomik krizlerin bankacılık sektörü istihdamı üzerinde yapısal bir değişiklik yaratıp yaratmadığının test edilmesi amacıyla bir regresyon modeli kurulmuştur. Bu regresyon modelinde bankacılık sektörü istihdamı;

- Ekonomik büyüme,
- Toplam istihdamın toplam nüfusa oranı,
- Bankacılık sektörü kârlarındaki yüzdesel değişim,
- Toplam kredi hacmindeki yüzdesel değişim

ile açıklanmıştır. Regresyon modeli öncesi olası yapısal kırılma durumunun tespit edilmesi amacıyla yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanmış ve açıklayıcı değişkenlerin tümünde yapısal kırılmanın olduğu sonucuna varılmıştır. Kriz yılları modele kukla değişken olarak eklenerek regresyon modeli kurulmuş ve otokorelasyon ile değişen varyans sorununun olmadığı görülmüştür. Sonuç olarak BNKI değişkenine yalnızca TRI ve 2001 kriz yılının istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Afşar, Muharrem. “Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2011, 143-171.
- Afşar, Muharrem. Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1558, Eskişehir 2004.
- Akçacı, İbrahim Yavuz. 1980 Sonrası Türk Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2003, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Akerlof, George A. “The Market For “Lemons”: Quality Uncertainty and the Market Mechanism”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol: 84, No: 3, 1970, 488-500.
- Akgün, Evin. Makroekonomik Göstergeler Işığında Ulusal ve Uluslararası Krizler: Karşılaştırmalı Türkiye Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2014, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Aktan, Coşkun Can; Hüseyin Şen. “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 42, 2001, 1225-1230.
- Alp, Salih. “Avusturya Okulu Bilgi Teorileri ve E-Ticaret Çerçevesinde Akerlof’un Limon Piyasa Modelinin Değerlendirilmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2010, 175-190.
- Altay, Oğuzhan. “Türk Ekonomisindeki İstikrarsızlığın Bankacılık Sektörüne Etkileri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 45. Seri, 2004.
- Apak, Sudi; Aykut Tavşancı. “Türkiye’de Yabancı Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomi Politikaları ile Uyumu”, *Maliye ve Finans Yazıları Dergisi*, Sayı: 80, 2008, 33-53.
- Arıcan, Erişah; Güçlü Okay. “Ekonomik İstikrarsızlık Ortamında Merkez Bankalarının Uyguladığı Para Politikaları ve Türkiye Örneği”, *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2014, 1-50.
- Arıcan, Erişah. Bankacılık Sektöründe Kriz ve Risk Yönetimi: Türkiye Uygulaması, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2002, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Atlı, Yavuz; Nurcan Yücel. “Bankacılık Sektörünün Gelişimi Adıyaman İlinde Bankacılık Sektörü”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 4, 2016, 121-132.
- Ay, Sema. “Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, 2012, 321-341.
- Ayan, Selman. G-20 Süreci ve Aktif İstihdam Politikaları, Türkiye ve G-20 Ülkelerindeki Uygulamaların Değerlendirilmesi. (Uzmanlık Tezi), 2014, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara.
- Aydın, M. Faruk. “Türkiye’de Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Bankacılık Sektörü Bilançolarına ve Risklerine Olan Etkileri”, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği No: 13, 2002.
- Aydoğan, Esenay. “1980’den Günümüze Türkiye’de Enflasyon Serüveni”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt: 11, Sayı: 1, 2004, 91-110.
- Bai, Jushan; Pierre Perron. “Estimating and Testing Linear Models with Multiple Structural Changes”, *Econometrica*, Vol: 66, Issue: 1, 1998, 47-78.
- Bai, Z. D. “Methodologies in Spectral Analysis of Large Dimensional Random Matrices, A Review”, *Statistica Sinica*, Vol: 9, Issue: 3, 1999, 611-677.
- Banerjee, Anindya; Robin L. Lumsdaine; James H. Stock. “Recursive and Sequential Tests of the Unit-Root and Trend-Break Hypotheses: Theory and International Evidence”, *Journal of Business & Economic Statistics*, 1992, 271-287.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, “Bankacılık Sektörüne Yabancı Girişi: Küresel Gelişmeler ve Türkiye”, ARD Çalışma Raporları No: 2005/6, Ankara 2005.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, “Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi”, BDDK Çalışma Tebliği, Ankara 2009.
- Baua, Mahamane Moutari Abdou. Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nijer İçin Zaman Serisi Analizi (1971-2014), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2016, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Bayraktar, Kaya. “Osmanlı Bankasının Kuruluşu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2002, 71-88.

- Bekiroğlu, Cemil. Türkiye’de İşsizlik Sorununun Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2010, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.
- Bibbee, Alexandra. “Turkey's Crisis”, OECD Observer, No: 225, 2001.
- Biçer, F. Gül, Erinç Yeldan. “Patterns of Financial Capital Flows and Accumulation in the Post-1990 Turkish Economy”, *Canadian Journal of Development Studies*, Vol: 24, Issue: 2, 2003, 249-265.
- Biçerli, Mustafa Kemal. “Aktif İstihdam Politikaları İşsizliği Azaltır mı?”, *Çimento İşverenler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 6, 2005, 4-15.
- Birinci, Eda. Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: İçsel Büyüme Modeli Zaman Serisi Analizi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2015, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Birleşik Fon Bankası, Hakkımızda, <<http://www.fonbank.com.tr/Fonbank/Web/trk/index.asp?Altsayfa=Hakk%FDm%FDzda&Baslik=Hakk%FDm%FDzda>> (09.11.2016)
- Box, George E. P.; George C. Tiao. “Intervention Analysis with Applications to Economic and Environmental Problems”, *Journal of the American Statistical Association*, Vol: 70, Issue: 349, 1975, 70-79.
- Bulut, Selahattin. Türkiye’de Aktif İstihdam Politikası Aracı Olarak Düzenlenen İşgücü Eğitim Kurslarının İstihdam Açısından Belirleyiciliği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2010, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bumin, Mete. “Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması ve Sonuçları”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 70, 2009, 18-36.
- Chang, Shu-Sen; David Stuckler; David Gunnell. “Impact of 2008 Global Economic Crisis on Suicide: Time Trend Study in 54 Countries” *BMJ Journal*, Vol: 347, Issue: 5239, 2013, 1-15.
- Charles, Nelson; Plosser Charles. “Trends and Random Walks in Macroeconomic Time Series: Some Evidence and Implications”, *Journal of Monetary Economics*, Vol: 10, Issue: 2, 1982, 139-162.
- Christiano, Lawrence J. “Searching for a Break in GNP”, *Journal of Business & Economic Statistics*, Vol: 10, Issue: 3, 1992, 237-250.

- Coşkun, Özge Arslan. 2001 ve 2008 Krizlerinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkilerinin Karşılaştırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2015, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Coşkun, Kutlu Tekin. Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri (1923-2001), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2004, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Coşkun, M. Necat; Hakan N. Ardor; A. Hakan Çermikli; H. Ozan Eruygur; Fahriye Öztürk; İbrahim Tokatlıoğlu; Gökhan Aykaç; Tolga Dağlaroğlu. *Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi*, TBB Yayın, No: 280, İstanbul 2012.
- Crockett, Andrew. “Market Discipline and Financial Stability”, *Journal of Banking & Finance*, No: 26, 2002, 977-987.
- Çiğdem, Hasret Tufan. Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlere Neden Olan Faktörler: Niğde Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2016, Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Dağ, Sinan. Türkiye’deki Katılım ve Mevduat Bankalarının Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Karşılaştırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Delice, Güven. “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20, 2003, 57-81.
- Demirel, Hatice Gökçe. Krizlerin Menkul Kıymetler Borsalarına Etkisi: İMKB Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2009, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Dickey, David A; Wayne A.Fuller. “Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Econometrica*, No: 49, 1981, 1057-1072.
- Dickey, David A.; Wayner A. Fuller. “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Journal of American Association*, Vol: 74, Issue, 366a, 1979, 427-431.

- Dilişen, Başar. Yapısal Kırılma Durumunda Geliştirilen Birim Kök Testleri ve Uygulaması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Doğan, Bahar Burtan; Evin Anğay Yıldırım. “Kıdem Tazminatı ve Ülke Örnekleri”, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 10, 2016, 16-31.
- Duman, Erhan. Krizlerin Anatomisi: 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi’nin Karşılaştırılması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Eğilmez, Mahfi. *Küresel Finans Krizi-Piyasa Sisteminin Eleştirisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.
- Eker, Aytaç; Asuman Altay ve Mustafa Sakal, *Maliye Politikası: Teori, İlkeler ve Yöntemler*, 4. Baskı, Kanyılmaz Matbaası, İzmir 2004.
- Ekin, Nusret. *Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2000.
- Ekren, Nazım. “Ekonomik/Finansal Kriz Riski”, *Active Dergisi*, Sayı: 49, 2004.
- Elma, Çiğdem Ayşin. Yapısal Kırılmalar Altında Birim Kök Testleri Ve Eşbütünleşme Analizi: Para Talebi İstikrarı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Erarslan, Cemil; Yüksel Bayraktar. “Konut Balonlarının Oluşumunda FED’in Rolü ve Küresel Krizden Çıkarılacak Bazı Dersler”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 62, Sayı: 2, 2012, 38-59.
- Erdoğan, Meltem. “Bankacılık Sektöründe Asimetrik Bilgi: Sorunlar ve Çözüm Öneriler”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, 2008, 1-20.
- Erdönmez, Pelin Ataman. “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 68, 2009, 85-101.
- Eren, Aslan; Bora Süslü. “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 41, 2001, 662-674.

- Eren, Ercan; Melike Bildirici. “Türkiye’de 1990 Sonrası İktisadi Krizlerin Siyasal ve İktisadi Nedenleri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 41, 2001, 166-173.
- Ergeneli, Azize; Güler Sağlam Arı. “Krizde İşten Çıkarmaların Banka Yöneticileri Üzerine Etkileri: Örgütsel Bağlılık, Güven ve Güçlendirme Algıları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 60, Sayı: 1, 2005, 121-148.
- Esen, Şaban. “Girişimciliğin Teşvik Edilmesinde KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Kursları ve TR81 İlleri Üzerinde Bir Araştırma” 8. *Uluslararası Girişimcilik Kongresi*, (der. Şakir Sakarya, Mine Biniş, Suat Kara, İbrahim Murat Bicil), Balıkesir 14-16 Temmuz 2017.
- Eyüboğlu, Dilek. *2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No: 634, Ankara 2003.
- Fırat, Emine. “Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi-Politigi”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 17, 2009, 501-524.
- Fidan, Mehmet Maşuk. “KOBİ Kredi Piyasasında Asimetrik Bilgi ve Ahlaki Tehlike: Laleli Örneği”, *Maliye Finans Yazıları*, Sayı: 90, 2011, 41-57.
- Gençler, Ayhan. “2001 Ekonomik Krizinin Bankacılık Sektöründeki İstihdama Etkisi”, *Sosyal Siyaset Konferansı Dergisi*, Sayı: 50, 2005, 351-365.
- Gregory, Allan W.; Bruce E. Hansen. “Residual-Based Tests For Cointegration in Models With Regime Shifts”, *Journal of Econometrics*, Vol: 70, Issue:1, 1996, 99-126.
- Gujarati, Damodar N. *Temel Ekonometri*, (çev. Ümit Şenesen), 3. Basım, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Gümüş, Sefer. *Bankacılıkta Pazarlama*, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2014.
- Güriş, Selahattin; Ebru Çağlayan; Burak Güriş. *Eviews ile Temel Ekonometri*, Der Yayınları, İstanbul 2011.
- Hürriyet Gazetesi, “Lira Nefes Aldı”, 21.01.1994, <<http://www.gecmisgazete.com/haber/lira-nefes-aldi>> (10.11.2016).
- Ildız, Erkan. *Eski Çağ’da Bankacılık ve Bankerlik*, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No: 297, İstanbul 2013.

- Işığçok, Özlem; Burak Faik Emirgil. “Aktif İşgücü Piyasası Politikaları ve Mesleki Yetiştirme: İşgücü Yetiştirme Kurslarının Etkinliği”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 57, 2009, 213-233.
- Işık, Sayım; Koray Duman, Adil Korkmaz. “Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, 2004, 45-69.
- İŞKUR. Özel İstihdam Büroları Yönetmeliği, <<http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/ozelistihdam-burolari.aspx>> (01.12.2017).
- Kaminsky, Graciela L. “Carmen M. Reinhart. “The Twin Crises: The Cause of Banking and Balance of Payments Problems”, *American Economic Review*, Vol: 89, Issue: 3, 1999, 473-500.
- Karabulut, Alparslan. Türkiye’deki İşsizliği Önlemede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü ve Etkinliği, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), 2007, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Karagöl, Erdal Tanas. “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Dış Borçlar”, Seta Analiz, Sayı: 26, 2010, <<http://file.setav.org/Files/Pdf/gecmisten-gunumuze-turkiyede-dis-borclar.pdf>> (10.01.2017).
- Kaufman, George G. “Banking and Currency Crises and Systemic Risk: A Taxonomy and Review”, *Financial Markets, Institutions & Instruments*, Vol: 9, Issue: 2, 2000, 69-131.
- Kaya, Yasemin Türker. Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri 1997-2000, BDDK MSPD Çalışma Raporları, No: 2002/1, 2002.
- Kaya, Ayşe. Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2012, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kaygusuzoğlu, Mehmet. “Kıdem Tazminatı Karşılığı Uygulamasının Muhasebe Standardı (IAS-TMS 19) Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 47, 2010, 173-191.
- Kazgan, Gülten. *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

- Kelecioğlu, Aykut. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankalar Arası Piyasalar ve İşleyişi, 2010, <<http://www.makelecioğlu.com/sitebuilder/MAK/tcmb.pdf>> (30.02.2017).
- Kesbiç, C. Yenal; Ercan Baldemir; Esat Bakımlı. “Bütçe Açıkları ile Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Model Denemesi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, 2005, 81-98.
- Keskin, Ekrem; Emre Alpan İnan; Melike Mumcu; Pelin Erdönmez. *50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1958-2007*, TBB Yayın No: 262, İstanbul 2008.
- Keskin, Hidayet Ünlü. Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler: 2001 Türkiye Ekonomik Krizi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2004, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Keskin, Nagehan. Finansal Serbestleşme Sürecinde Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kibritçioğlu, Aykut. “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler (1969-2001)”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 41, 2001, 174-182.
- Koyuncu, Murat; Fikret Şenses. “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, *ERC Working Papers in Economics* 04/13, 2004.
- Koyuncu, Süleyman Baran. 2001 Krizi Sonrasında Bankacılık Sektörüne Yönelik Mali Regülasyonlar ve 2008 Krizi Açısından Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Küçükkocaoğlu, Güray Küçükkocaoğlu. s. 3. <www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazpazar/tesi21.doc> (30.02.2017).
- Meza, David De; David C. Webb. “Too Much Investment: A Problem Of Asymmetric Information”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol: 102, Issue: 2, 1987, 281-292.
- Mishkin, Frederic S. “Preventing Financial Crises: An International Perspective”, *NBER Working Papers*, No: 4636, 1994, 1-55.

- Muratoğlu, Yusuf. “Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, *Eurasian Economists Association, International Conference on Eurasian Economies*, Bişkek, Kırgızistan 12-14 Ekim 2011.
- Oktay, Fatime Gül. Türkiye’nin İstihdam Analizi (1990-2013), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2014, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Olcar, Ayten. Türkiye’nin Dış Borç Sorunu ve Kriz Etkileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013, Hitit Üniversitesi, Çorum.
- Orhan, Osman Z.; Seyfettin Erdoğan. *İktisada Giriş*, Palme Yayıncılık, Ankara 2008.
- Oskay, Cansel; Yeşim Kubar. “Türkiye’de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 14, 2008, 367-383.
- Öçal, Tezer; Ömer Faruk Çolak; Selahattin Togay; Kadir Eser. *Para Banka Teori ve Politika*, Gazi Yayınları, Ankara 1997.
- Özdemir, Abdullah İsmet Göçer. “Türkiye’de Krizlerin Makroekonomik Değişkenlere Etkileri: VAR Analizi” *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 48, Sayı: 560, 2011, 57-72.
- Özince, Ersin. “Bankacılık Sisteminin Yeniden Yapılandırılmasına Bankaların Bakış Açısı”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 42, 2002, 82-87.
- Özulucan, Abitter; Ali Deran. “Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, 2009, 85-108.
- Paçacı, Cihan. “Para Politikaları, Bankacılık Kesimi ve Ekonomik Kriz”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 41, 2001, 635-639.
- Parasız, İlker. *Mikro Ekonomi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2002.
- Perron, Pierre. “Further Evidence On Breaking Trend Functions in Macroeconomic Variables”, *Journal of Econometrics*, Vol: 80, Issue: 2, 1997, 355-385.
- Perron, Pierre; Timothy J. Vogelsang. “Nonstationarity and Level Shifts With an Application to Purchasing Power Parity”, *Journal of Business & Economic Statistics*, Issue: 10, 1992, 301-320.

- Perron, Pierre. “The Great Crash the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis”, *Econometrica*, Vol: 57, Issue: 6, 1989, 1361-1401.
- Phillips, Peter C. B.; Pierre Perron. “Testing For a Unit Root in Time Series Regression” *Biometrika*, Vol: 75, Issue: 2, 1988, 335-346.
- Rosier, Bernard. *İktisadi Kriz Kuramları*, (çev. Nurhak Yentürk), İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- Said, Said E.; David A. Dickey. “Testing for Unit Roots in Autoregressive-Moving Average Models of Unknown Order”, *Biometrika*, Vol: 71, Issue: 3, 1984, 599-607.
- Sarıca, Busenur. *Zaman Serisi Öngörüsü İçin Yeni Bir Melez Yaklaşım: Ar-Anfis*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2015, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Saxena, Sweta C.; Kar-yiu Wong. *Currency Crises and Capital Controls: A Selective Survey*, University of Washington, 1999. <<https://faculty.washington.edu/karyiu/papers/crisis-sur.pdf>> (30.09.2017).
- Saygılı, Şeref; Cengiz Cihan. *Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri: 1987-2007 Döneminde Büyümenin Kaynakları, Temel Sorunlar ve Potansiyel Büyüme Oranı*, Graphis Matbaa, Yayın No: TÜSİAD-T/2008-06/462, Ankara 2008.
- Sevüktekin, Mustafa; Mehmet Nargeleçekenler. “Finansal Faktörlerin Reel Para Talebi Üzerindeki Rolü: Türkiye Örneği”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, 2007, 45-61.
- Seyidoğlu, Halil. *Uluslararası İktisat*, Güzem Yayınları, İstanbul 1999.
- Sezal, Levent. *Banka İşletmelerinde Etkin Bir İç Denetim ve Risk Yönetim Sisteminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Sipahi, Nihal. *Problemli Kredilerin Yeniden Yapılandırılması Uluslararası Uygulamalar ve Türkiye Örneği*, (Yayımlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi), 2003, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Sümer, Gökhan. “Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi ve AB Bankacılık Sektörü İle Karşılaştırılması”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2, 2016, 485-508.
- Takım, Abdullah. “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 67, Sayı: 2, 2012, 157-187.
- Tarı, Recep. *Ekonometri*, 6. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2005.
- Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, TMSF’ye İntikal Eden Bankalar, <<http://www.tmsf.org.tr/intikaleeden.bankalar.tr>> (30.02.2017).
- TBB, “2001 Yılında Türk Bankacılık Sistemi”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 42, 2002, 1-19.
- TBB, <https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/850/Banka_Calis_an_ve_Subesayilari-infografikli_ozet_rapor.pdf> (27.11.2017)
- TCMB, Türkiye’de Finansal İstikrar Gelişmeleri, 2015. <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/f23af107-3ac4-408d-82a141fe4588f80c/TCMB_KITAPCIK_2014.pdf?MOD=AJPERES> (30.09.2017).
- TEPAV, “Türkiye Ekonomisi İçin Kriz Önlemleri”, Küresel Kriz Çalışma Grubu Raporu, 2009, <http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271243166r3775.Turkiye_Ekonomisi_icin_Kriz_Onlemleri.pdf> (18.10.2016).
- Tezmen, Oğuz. “2000 ve 2001 Ekonomik Krizlerinin Analizi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 41, 2001, 219-227.
- TMSF, İntikal Eden Bankalar, <<http://www.tmsf.org.tr/intikaleeden.bankalar.tr>> (10.01.2017)
- Turan, Zübeyir. “Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2011, 56-80.
- Turhan, Rıdvan. “1929 Ekonomik Krizi’nin Türk Basınına Yansımaları”, *Sosyoloji Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 14, 2007, 81-100.
- Türkiye İş Kurumu, İşsizlik Sigortası Nedir?. <http://statik.iskur.gov.tr/tr/issizlik_sigortasi/issizlik_sigortasi_islemleri.htm> (01.09.2016).

- Türkiye İktisat Kongresini Açış Söylevi, 17 Şubat 1923, <http://kisi.deu.edu.tr/selim.sanlisoy/IZMIR_IKTISAT_KONGRESI_ATATURK.pdf> (25.07.2016)
- Ustaoglu, Didar. Türkiye’de Katılım Bankacılığı Sektördeki Yeri ve Önemi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2014, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Uyar, E. Yasemin. Türkiye’de Uygulanan İşsizlik ve İstihdam Politikalarının Avrupa Birliği Uyum Sürecine Etkileri (1980 Sonrası), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Uyar, Seçil. *Bankacılık Krizleri*, Ziraat Matbaacılık, Ankara 2003.
- Uzundağ, Şükrü. Türkiye’de İnternet Bankacılığının Gelişimi Ve İnternet Bankacılığına İlişkin Tüketici Davranışları Analizi Aydın İli Merkezinde Görev Yapan Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Ünal, Müge. “Türkiye’de Finans Sektöründe Bankacılığın Yeri”, *İzmir Ticaret Odası Ar&Ge Bülteni*, Eylül, 2014, 8-14.
- Ünsal, Gülen. “08.03.2006 Tarihli ve 5472 Sayılı Kanunla Yapılan Değişikliklere Göre Güncellenen; Madde Gereklileri ve Mülga 4389 Sayılı Kanunun İlgili Hükümleriyle Birlikte 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu”, BDDK Yayınları, Ankara 2006.
- Ünsal, Erdal M. *Mikro İktisat*, 2. Baskı, Kutsan Ofset Matbaacılık, Ankara 1998
- Ünsal, Hilmi. “Görev Zararlarının İncelenmesi ve Değerlendirilmesi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2002, 229-244.
- Yağcılar, Gamze Göçmen. *Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi*, BDDK Kitapları No: 10, Ankara 2011.
- Yaprak, Şenol. “Ekonomik Krizlerin İstihdama Yansıması”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2009, 41-54.
- Yay, Turan; Gülsün Gürkan Yay; Ensar Yılmaz. *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 2011/47, İstanbul 2001.
- Yeldan, Erinç. *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm Birikim ve Büyüme*, 5. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

- Yiğitbaş, Şehnaz Bakır. “Banka Kredilerinde Ters Seçim ve Ahlaki Tehlike Etkisi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1, 2015,15-23.
- Yurdakul, Funda. “Türkiye’de Enflasyon Sürecinde Yapısal Kırılmalar”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 56, Sayı: 2, 2001, 149-169.
- Yücel, Fatih; Hüseyin Kalyoncu. “Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 159, 2010,53-59.
- Zivot, Eric; Donald D. W. Andrews. “Further Evidence of Great Crash, the Oil Price Shock and Unit, Root Hypothesis”, *Journal of Business and Economic Statistics*, 1992, 25-44.
- 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, Madde: 3, Resmi Gazete Tarihi: 01.11.2005, Resmi Gazete Sayısı: 25983 (Mükerrer).
- 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, Madde: 4, Resmi Gazete Tarihi: 01.11.2005, Resmi Gazete Sayısı: 25983 (Mükerrer).
- 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, Madde: 71, Resmi Gazete Tarihi: 01.11.2005, Resmi Gazete Sayısı: 25983 (Mükerrer).